

Vaidelotis Apsītis

Brāļu kapi

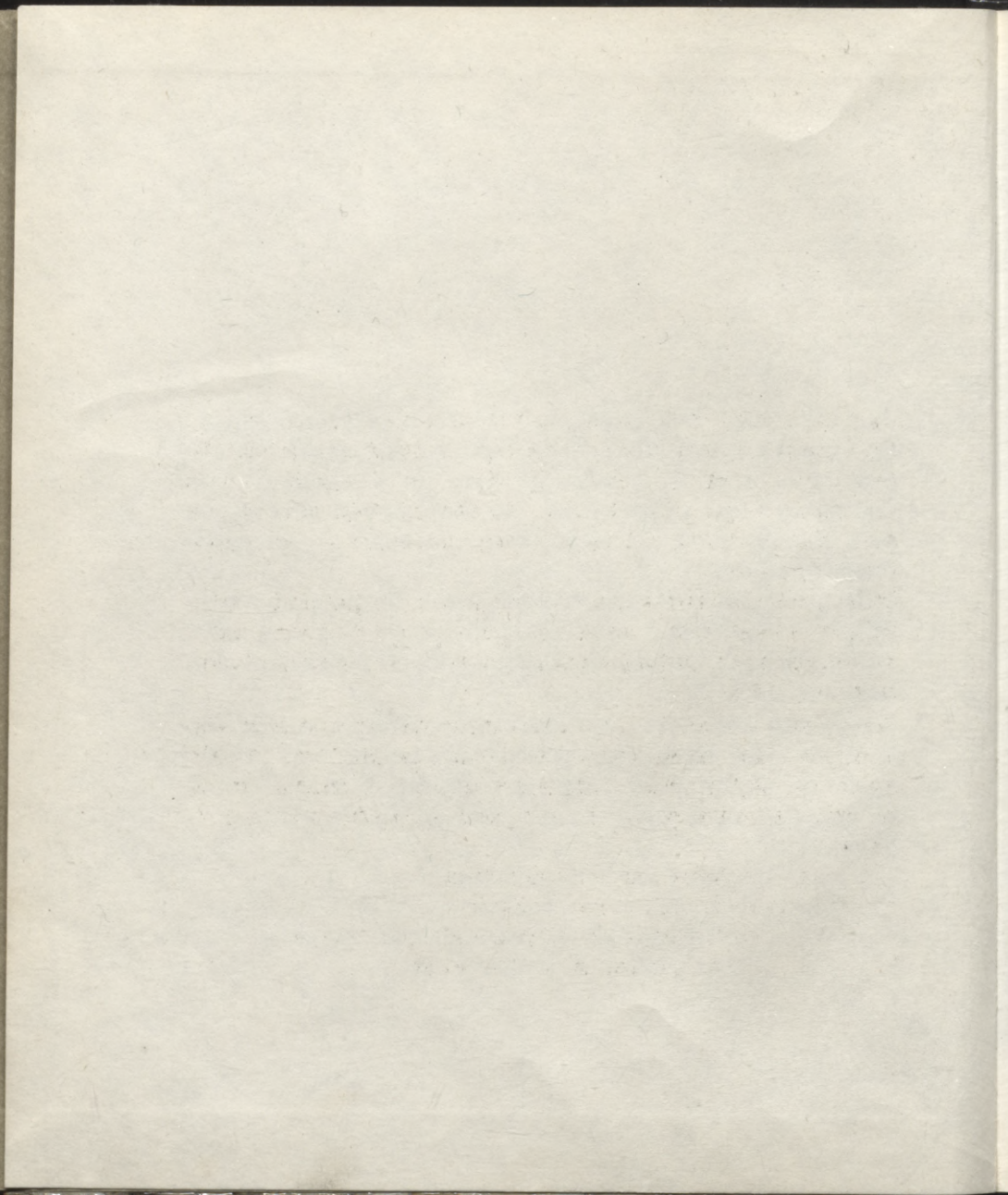
Latvijas Zemnieku savienība un Latvijas Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrība aicina ikvienu, kurš vēlētos veicināt šīs Latvijas ievērojamākās svētvietas saglabāšanu un restaurāciju, ziedot līdzekļus Brāļu kapu komitejai. Nauda pārskaitāma Latvijas Unibankas Vecrīgas nodaļas (kods 310 101 409) norēķina kontā Nr. 000 700 855.

Jau kuro reizi šajā gadsimtā tiek traucēta varoņu dusa...
No visiem kauju laukiem vienā kapu smiltājā sagūla kritušie
brāļi. Pēc sūrajām lksķīles, Slokas un Tīrelpurva cīņām
viņi nonāca cits citam blakus. Kā ierindā. Pēc skarbā dvē-
seļu puteņa atkal būt kopā, starp savējiem — kā nebei-
dzamā parādē.

Dzīvi palikušie apzinājās brīvības cenu un pateicībā kritu-
šajiem veltīja labāko, kas tiem bija, — savu ciešanās rūdīto
mīlestību, savu darbā pārbaudīto vienotību un savu akmenī
dzimušo dzeju.

Šie pamati noturējās, kad citas īsam laikam domātās vēr-
tības un māņi varēja aizvilkt patiesībai un atmiņām priekšā
maldu un miglas vālus. Taču varoņi mōdās. Modās arī tauta,
lai apjaustu savu gribu, savu spēku un sauktu vārdā savu
sapni.

Vien akmens sāk nogurt.
To laika zobs skauž
Un brīvības slāpēs dzimušo templi
Ar palīem aizskalot draud...

«LATVIJAS
ARHITEKTŪRAS
UN MĀKSLAS
PIEMINEKĻI»

L $\frac{95-2}{70}$

L 72

~~11211-70~~
2011002040

LATVIJAS DABAS
UN PIEMINEKĻU
AIZSARDZĪBAS BIEDRĪBA

«LATVIJAS
ARHITEKTŪRAS UN
MĀKSLAS PIEMINEKĻI»

V. Apsītis

Brāļu kapi

Otrais pārstrādātais
izdevums

RĪGA «ZINĀTNE» 1995

UDK-p 71(474.3)
Ap 776

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

OK/

~~95-14914~~
0304091135

Redkolēģija:

V. APSĪTIS (atb. red.), I. BATRAGS, S. CIELAVA, J. KRASTIŅŠ,
M. KRAVINSKA (atb. sekr.), I. LANCMANIS, G. PRIEDE,
O. SPĀRĪTIS

Recenzējis G. PRIEDE

I. STŪRMAŅA melnbaltās un krāsainās, V. APSĪŠA, R. JOHAN-
SONA, V. RĪDZENIEKA, J. LERHA melnbaltās fotogrāfijas un
L. BALOŽA fotoreprodukcijas, kā arī fotomateriāli no Rīgas Vēs-
tures un Kuģniecības muzeja, Valsts kultūras pieminekļu aizsar-
dzības inspekcijas pieminekļu pētniecības centra un Rīgas Brāļu
kapu komitejas arhīva

Grāmatas izdošanu atbalstījusi firma LX Ltd. un Latvijas Zemnieku
savienība

Uz 1. vāka: Māte Latvija ar kritušajiem dēliem

Prettitulā un titulā: fragments no Strēlnieku vārtu skulpturālās daļas

ISBN 5-7966-1111-9

© Vaidelotis Apsītis, 1995

Leonīds Breikšs¹

Varoņi Brāļu kapos

Tad, kad divpadsmito stundu zvans no torņa
lejup nes,

Draugi, visai zemei pāri klusas šalkas dzirdu es:
Visā Latvijā — no jūras līdz pat krievu robežām —
Veras kapenes un tumsā varoņstāvi kāpj no tām.
Lūk, gar Daugavu no tiltiem svinīgs virzās

gājiens garš,
Vēro ielas, vēro namus, ko reiz dragājis ir karš.

Nāk tur jaunekļi, nāk vīri, kam jau sarma matus klāj,
Pulcējas un sarunājas, un viens otram galvām māj...

Apkārt lūkodamies, vēro, kādā mierā nami dus,
Un tiem priekā nodreb sirdis, ielās redzot karogus.
Un kāds runā: «Kuru gadu man zem pleca lode rūš,
Bet, lūk, ielas karogotas: vēl nav aizmirsuši mūs!»
Nošalc prieks, un vēlais gājiens atkal tukšās

ielās slīd,
Laterngaismā spulgo acis, ieroči un bruņas spīd.

Lūk, jau Brāļu kapu kāpēs tūkstots smagu soļu dim,
Atbalss bikli slēpjas kokos, skaņas slīd līdz debesīm.

Aizturējies elpu, klausās mežs un šalko dīvaināk,
Un pat pieminējos cirstie zirgi zemi kārpīt sāk.

Un, lūk, karotāji sirmie paceļ rokas svētībai:
«Tiem, kas varoņus tur cieņā, svētīgs mūžs lai

tautai tai!»
Un uz brīdi vēlā stundā tālu apkārt viss stāv kluss,

Kamēr māte, klintī cirstā, paceļ skumjos plakstienus.
Un tā maigi saka pulkiem: «Bēni, Dieva miers

ar jums!» —
Pulki iesāk ceļā posties, gaišāks paliek debesjums.

Un pa ielām karogotām, kur dveš rudens drēgnums
vēss,

Atkal aizslīd pulks pēc pulka, atgriežoties kapenēs.

Brāļu kapi laikmetu griežos

Nekad — ne sirmā senatnē, nedz nesenā pagātnē kara vētras nav saudzējušas latvju zemi. Purvājos un mežos, upju un ezeru krastos atdusas neskaitāmi mūsu dzimtās zemes aizstāvji. No visiem kariem Latvijas liktenim visnozīmīgākais bija pirmais pasaules karš (1914—1918). Kad tas beidzās, tad citas tautas jau varēja uzsākt mieralaika gaitas. Taču latviešiem vēl vajadzēja cīnīties par neatkarību. Latvijas brīvības cīņās kritušie tēvzemes dēli ir guldīti kapsētās, kurām tauta devusi skaisto un saturiski tik atbilstošo nosaukumu — brāļu kapi. Tie ir izkaisīti pa visu Latviju — gan Daugavas un Lielupes krastos, gan purvmalās un mežmalās. Lielākie no tiem atrodas Latvijas Republikas galvaspilsētā Rīgā.

Rīgas Brāļu kapos apglabāti 1927 dzimtenes sargi, strēlnieki, Latvijas atbrīvošanas cīņu dalībnieki, to skaitā 227 nezināmi karavīri.² Kapu vārtos iekaltie gadskaitļi 1915—1920 visumā parāda kritušo karavīru apbedīšanas laiku.³

Brāļu kapos vēsture runā ar mums mākslas, arhitektūras un ainavas valodā. Vareni savā vienkāršībā ir ansambļa galvenie vārti. Cauri tiem gandrīz puskilometra dziļumā, Mežaparka priežu un bērzu ieskauts, paveras sērojošās Mātes Latvijas tēls. Pa liepu gatvi pāri ozoliem apdēstītajai ugunsaltāra jeb Varoņu terasei⁴ līdz šūnakmens sienās ietvertajiem apbedījumiem kapulaukā iesniedzas Pārdomu ceļš. Staigājot pa šo tautas svētnīcu, ienācējs satiekas ar vareniem akmens tēliem — ar Māti Latviju, senlatviešu jātniekiem, kuru rokās dzelžaini satverti zobeni un vairogi, senlatviešu karavīriem, kas modri stāv sardzē par katru Latvijas novadu, aprīņķi, pilsētu,

pagastu. Tie ir tautas varonības un skumju, pateicības un modrības simboli, kas ievērojami padziļina dabas un arhitektūras radīto noskaņu. Apbrīnojamā harmonijā te savijušies trīs memoriālā ansambļa komponenti — tēlniecība, arhitektūra un daba. Šī mākslu sintēzes emocionālā iedarbība ir tik spēcīga, ka neatstāj vienaldzīgu nevienu apmeklētāju arī šodien, vairāk nekā 60 gadus pēc izcilā mākslas darba iesvētīšanas. Tas nozīmē, ka Brāļu kapu ansamblis ir pāraudzis sava laika estētisko un māksliniecisko problēmu loku. Tas ir ieguvis svarīgu sabiedrisku nozīmi, kas sniedzas tālu pāri gadiem un laikmetiem.

Brāļu kapu iekārtošana ir ilgusi 21 gadu, un to tapšanā atzīmējami divi posmi:

pirmais — no 1915. līdz 1923. gadam, kad pēc Rīgas dārzu direktora Andreja Zeidaka projektiem tika izveidota kapu a i n a v i s k ā daļa ar trim galvenajiem pamatelementiem: Pārdomu ceļu, Varoņu terasi un iedziļināto kapulauku. Tā visumā ir saglabājusies līdz mūsdienām, bet savulaik tā kļuva par pamatu turpmākajam arhitektoniskajam un tēlnieciskajam darbam;

otrais — no 1923. līdz 1936. gadam, kad memoriālā ainava atbilstoši tēlnieka Kārļa Zāles iecerei tika izveidota par a i n a v i s k u, a r h i t e k t o n i s k u un tēlniecisku ansambli.

Brāļu kapi ir ne tikai atdusas vieta pirmā pasaules kara un Latvijas atbrīvošanas cīņu varoņiem — tie simbolizē arī latviešu tautas sensenās alkas vadīt mierā savu mūžu dzimtajā zemē un aizstāvēt to pret

svēzēmju iebrucējiem. To apliecina vēstures avoti, latviešu rakstnieku darbi, kā arī neskaitāmas tautasdziesmas, piemēram:

Folkloras atziņās
ielūkojoties

«Tautu dēli jostu joza
Mirdzošiem ziediņiem;
Aiz jostiņas cimdu bāza,
Zobentiņu vicinot,
Zobentiņu vicinot,
Tēvu zemi aizstāvēt.»

LTDz X, 53 080

Vai arī:

«Ai, bāliņi, ai, bāliņi,
Nem zobenu rociņā,
Ej uz prūšu robežām,
Sargā savu tēvu zemi.»

LD IV, 31 903

Kā zvērests skan Pērkona vārdi dievu sapulcē:

«Bet apsolos tomēr pie sevim
Apsargāt latviešu tautu.

...

Agri vai vēlākā laikā
Zībiņiem satriekšu visus,
Kas manu latviešu tautu
Še kalpināt, nospaidīt dzīsies!»⁵

Arī Rainis ar lepnumu saka:

«Bet viens ir, kas man pieder gan —
Tā atriebšana, tā pieder man!»⁶

Vismagākajos verdzības apstākļos latviešu tauta prata saglabāt sīkstumu, izturību un brīvības alkas. Tāpēc Brāļu kapi ir arī latviešu tautas traģiskās vēstures simbols.

Kopš atklāšanas 1936. gada novembrī līdz 1940. gada jūnijam Brāļu kapu memoriālais ansamblis piedzīvoja tikai četrus Latvijas brīvības gadus. Kaut arī turpmākie 50 gadi — no 1940. gada 17. jūnija, proti, no Sarkanās armijas okupācijas sākuma līdz 1990. gada 4. maijam — Republikas neatkarības atjaunošanai — valstu un tautu likteņos nav daudz, tomēr tie Latvijas vēstures likločos ieies kā posta un bezcerīgas nolemtības gadi. Tāpēc, pirms sniegt ieskatu Rīgas Brāļu kapu vēsturē, ir lietderīgi īsumā atcerēties kapu likteni laikmetu griežos.

Brāļu kapu izcilā mākslinieciskā vērtība arī pirms otrā pasaules kara bija izdaudzcināta tālu aiz Latvijas robežām. Par tiem rakstīja Vācijas, Francijas, Krievijas, Lietuvas, Igaunijas un citu valstu izdevumos. Kapus tolaik apmeklēja daudzi tūristi, ārvalstu delegācijas, valstsvīri. Un tāpat tas bija padomju okupācijas gados. Ansamblis bija populārs visā Padomju Savienībā līdz pat Klusā okeāna krastiem. Savu apbrīnu par Brāļu kapiem neslēpa arī daudzie Padomju Savienības inteliģences pārstāvji — mākslinieki, literāti, arhitekti. Rīgas Brāļu kapiem Rīgas kultūrvēsturisko pieminekļu vidū bija īpaša vieta.

Tas izskaidrojams ar ansambļa mākslinieciskajām vērtībām un arhitektoniski tēlnieciskajā koncepcijā atspoguļotajām vispārcilvēciskajām filozofiskajām kategorijām, kas viegli uztveramas katram. Tās ir — tautas pateicība kritušajiem varoņiem, dzimtenes mīlestība, skumjas par brīvības vārdā nestiem upuriem, ko pavada lepnums un arī gaišs optimisms par iegūto neatkarību. Ansamblis ir izteikti nacionāls, latviešu tautas estētisko vērtību apliecinātājs, gadsimtu ritumā

veidoto mirušo piemiņas tradīciju atspoguļotājs. Tas ir tilts, kas savieno pagātņi ar šodienu un šodienu ar nākamību.

Bet Brāļu kapi savā mākslinieciskās izteiksmes valodā ietver vēl plašākus jēdzienus. Tie radušies konkrētos vēsturiskos apstākļos, konkrētā vietā un konkrētos tautas likteņgriežos. Politiskās pretrunas, kurās 1918. gadā dzima neatkarīgā Latvijas valsts, pretrunas, kas saglabājās pēc pirmā pasaules kara un arī vēlāk — vācu un padomju okupācijas apstākļos —, nereti noteica Latvijai naidīgās varas attieksmi pret Brāļu kapiem. Tas bija savdabīgas ansambļa politizācijas atspulgs. Komunistu valdība labi saprata, ka gadskaitļi 1915—1920 virs vārtiem nozīmē, ka Brāļu kapos guldīti latviešu karavīri, kas krituši pirmā pasaules kara laikā un Latvijas brīvības cīņās, karojot kā pret lieliniekiem, tā arī pret vāciešiem. Tāpēc līdz pat 20. gadsimta 50. gadu vidum oficiālā padomju varas attieksme pret Brāļu kapiem bija nenoteikta. Tie netika ne noliegti, ne atzīti. Par šo ansambli tolaik nav bijis nevienas plašākas analītiskas publikācijas. Tikai 1959. gadā laists klajā albums,⁷ kas sniedz visai vienpusīgu vērtējumu, noklusējot Brāļu kapu ansambļa idejisko pamatkonceptu — pateicību kritušajiem varoņiem, kas savas dzīvības atdevuši cīņā par neatkarīgu Latviju.

Šāda padomju varas attieksme izveidojās divu iemeslu dēļ. No vienas puses, nevarēja nerēķināties ar sabiedrības, arī padomju inteliģences — literātu, mākslinieku, arhitektu — uzskatiem, tās dziļo izpratni par varenajos tēlos un arhitektoniskajā kompozīcijā ietvertu simboliku; no otras puses, vēsturiskās pa-

tiesības labad jāsaka, ka blakus strēlniekiem, kas krituši cīņās pret lieliniekiem par brīvu Latviju, guldīti arī sarkanie latviešu strēlnieki un padomju aktīvistī, kas gāja bojā viņu īsajā valdīšanas laikā 1918./1919. gada ziemā.

Tas Padomju Latvijas valdībai lika ieņemt noteiktāku nostāju. Pirmkārt, nevarēja neatzīt ansambļa lielo māksliniecisko un kultūrvēsturisko nozīmi. Tāpēc Brāļu kapi tika iekļauti valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā.⁸ Ar to valdība uzņēmas zināmu atbildību par Brāļu kapu ansambļa saglabāšanu.

Līdz 1940. gadam Brāļu kapu sakopšanu un uzturēšanu nodrošināja 1922. gadā dibinātā Brāļu kapu komiteja. Kopš 1940. gada, kad tā savu darbību pārtrauca, deviņus hektārus lielā teritorija vairs netika kopta. Kā vācu, tā padomju okupācijas gados celiņi un apbedījumu vietas ieauga nezālēs; arī krūmi un koki netika veidoti un kopti. Gadu gaitā ansambli ietekmēja arī laika zobs. Jau Brāļu kapu celtniecības gaitā daži nepārdomāti soļi bija izraisījuši šūnakmens sienās plaisājumus un skulptūrās — koroziju. Izdrupis bija Pārdomu ceļa segums. Varoņu terasē nepietiekami noblīvētās grunts dēļ bija iebrukušas šūnakmens ieseguma plātnes un kāpieni. Nederīga bija kļuvusi degvielas pievadsistēma ugunsaltārim. Tāpēc valdībai, uzņemoties atbildību par Brāļu kapu ansambļa saglabāšanu, bija jāstagādā līdzekļi plašākiem restaurācijas darbiem.

1958. gada vasarā Kultūras ministrijas Zinātniskās restaurēšanas darbnīca noslēdza līgumu ar pilsētas Labierīcību pārvaldi par rekonstrukcijas un labiekārtošanas darbu izpildi. Diemžēl pirms to uzsākšanas

Brāļu kapi no 1940.
līdz 1990. gadam

nekāda izpēte netika veikta. Ierobežoto līdzekļu dēļ vairāk vērības veltīja visneatliekamākajiem darbiem. Restaurācijas gaitā arhitekta Pētera Saulīša vadībā arhitektūras un skulpturālie veidojumi vienīgi tika atīrīti no sūnām, kā arī kapu plāksnes notīrītas un noslīpētas un atjaunoti grantētie celiņi. Pārdomu ceļš ieguva jaunu betona segumu. Restaurēta tika travertīnā kaltā skulptūra «Divi brāļi», atjaunotas saposītās apgaismošanas iekārtas un zibens novadīšanas ierīces, pārbūvēta degvielas padeve ugunsaltārim, pārkārtojot to darbam ar šķidrīnātu propānu-butānu. Papildu rūpes sagādāja restaurācijas laikā notikušais sprādziens, kas sagrāva šūnakmenī kalto ugunsaltāra liesmas kausu. Atjaunojot pēc arhitekta P. Saulīša meta, to kaldināja varā. Viņa vadībā uzbūvēta arī mirušo izvadīšanas celtne tā sauktajos «Strēlnieku vārtos». Tomēr vārtu tēlnieciskā daļa tā arī netika arhitektoniski nobeigta.

20. gadsimta 50. gadu beigās tika izskatīts jau celtniecības gaitā radies priekšlikums par baseina izbūvi kapulauka centrālajā parterā. Tomēr arī šoreiz no šī ierosinājuma estētisku, ētisku un tehnisku apsvērumu dēļ nolēma atteikties. Par konsultantiem bija uzaicināti pazīstamākie latviešu arhitekti Osvalds Tilmanis, Aleksandrs Birzenieks, Kārlis Plūksne, Leons Plaučiņš un citi. Lietderīga bija tēlnieku Kārļa Zemdegas, Emīla Meldera un Mārtiņa Šmalca piedalīšanās komisijas darbā. Ainavu rekonstruēja Andreja Zeidaka līdzgaitnieka Kārļa Barona vadībā.

Kad 1958. gadā bija veikti priekšdarbi paredzamajiem visai plašajiem restaurācijas darbiem, tad noskaidrojās, ka ir nepieciešami ne tikai līdzekļi —

Komunistiskās partijas vadībai vairāk rūpēja šo darbu ideoloģiskais pamatojums. Jo bija apritējuši 13 gadi kopš otrā pasaules kara beigām. Padomju valdības oficiālā attieksme pret Brāļu kapiem joprojām bija nenoteikta. Tas sabiedrībā izraisīja dažādas baumas par ansambļa turpmāko likteni. Izplatījās pat ziņas par ansambļa iespējamo nojaukšanu. Šāda informācija bija aizsniegusi mākslas zinātnieku profesoru Jāni Siliņu tālajā Amerikā.⁹ Republikas presē pat parādījās publikācijas par nodomu kapu vietā iekārtot «atpūtas parku padomju darbaļaudīm».¹⁰ Katra Brāļu kapu noiecinājuma dēļ tauta vēl dziļāk sāka izprast ansambli ietvertu ideju spēku.

Šī tautas apziņā pieslāpētā noskaņa bija zināma arī valdošajām aprindām. Tāpēc bija saprotams, ka brutāla iejaukšanās Brāļu kapu klusuma pasaulē varēja izraisīt neaprēķināmu pretdarbību, kura, valdībai realizējot tā saukto nacionālo politiku, varētu izraisīt nevēlamus sarežģījumus. Tāpēc bija nobriedusi nepieciešamība izveidot noteiktu un atklātu padomju varas attieksmi pret Brāļu kapiem. Un tas bija jādara visaugstākajai Padomju Latvijas vadošajai instancei — Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajai komitejai. Ir pamats uzskatīt, ka šī izšķiršanās nav notikusi bez Maskavas — PSKP Centrālās komitejas — ziņas.¹¹

Iespējams, ka neoficiāli jautājums par Brāļu kapiem ticis pārrunāts ne vienu reizi vien gan valdības, gan Komunistiskās partijas augstākajā līmenī. Tomēr oficiāli tas ticis skatīts tikai vienu reizi — 1957. gada 10. decembrī LKP CK biroja sēdē. Tā rezultātā radās protokols «Par Matīsa un Brāļu kapiem».¹²

«Uzlabojumi»
Brāļu kapos

Lēmums bija neiedomājami viltīgs un nežēlīgs. Tā mērķis — ar veselu pasākumu virkni izdzēst no cilvēku atmiņas patiesos apstākļus, kādos Brāļu kapi tika izveidoti un iekārtoti. LKP CK birojs nolēma «pārveidot Brāļu kapus par Tautas pieminekli latviešu strēlniekiem». Šajā nolūkā tika nolemts «pārvietot tur no citām vietām dažus apbedītos Rīgas atbrīvotājus strēlniekus, kas krituši par brīvu un neatkarīgu Padomju Dzimteni»¹³. Tajā pašā sēdē tika dota ievirze arī turpmākai attieksmei pret Brāļu kapiem. Attiecīgajām institūcijām uzdeva izstrādāt priekšlikumus kapu «pārveidošanai» un «noformēšanai», šim nolūkam ieceļot īpašu komisiju.¹⁴

Interesanta ir protokolam pievienotā sēdes stenogramma. Debatēs izskanējuši nepārprotami norādījumi, kas kapos darāms, lai tie kļūtu par «Tautas pieminekli»: «novākt tos ciparus» [domāti gadskaitļi virs vārtiem «1915—1920»], «pārapbedīt Rīgas aizstāvjus» tā, «lai tie kapi būtu mūsu». LKP pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš uzdod jautājumu: «..bet kā ar kapu nosaukumu?» Priekšlikums pārdēvēt kapus par «Tautas pieminekli latviešu strēlniekiem» biroja locekļos īpašu atsaucību nerod. Ierosinājumam saglabāt veco nosaukumu tomēr seko norādījums: ««Brāļu» — lai paliek», taču ar piebildi — «bet tad jāsarīko kaut kāda procesija». Tā kā biroja sēde notiek ziemā, tad tiek ierosināts «procesiju» noorganizēt pavasarī, iepriekš tai rūpīgi sagatavojoties. Kuriozi izskan vārdi, ka kapus cēlis ne vien E. Štālbergs, bet arī O. Tilmanis, kam ar ansambļa celtniecību nav bijis nekāda sakara. Ne tēlnieks Zāle, ne ainavu arhitekts Zeidaks pat netiek pieminēti. Iso domu ap-

maiņu noslēdz J. Kalnbērziņš: «Nosaukumu atstāt — «Brāļu». Bet kaut kāda procesija jāsarīko, lai visi zina, ka šī kapsēta ir mūsu.» Izskan arī priekšlikums «tur iededzināt uguni» ar piebildi — «un vajag tur labu saimnieku, kas nepārtraukti sekotu, lai kapi nesa-bruktu».¹⁵

Līdz ar to noskaidrojās vadošo iestāžu attieksme pret Brāļu kapiem divos galvenajos jautājumos. Komunistiskās partijas vadība vārdos faktiski atzīst Brāļu kapu ansambļa izcilo arhitektonisko vērtību, un, kaut jau 1952. gadā ar šīs pašas LKP CK ziņu Brāļu kapi iekļauti valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā, tomēr tikai tagad Kultūras ministrija un pil-sētas saimnieciskās organizācijas saņem uzdevumu kapus restaurēt un kopt.

Istenojot Komunistiskās partijas lēmuma idejisko pusi, kapu sakrālajās un valstiskajās detaļās notiek brutāla iejaukšanās: ar skubu tiek nokalts lielais Lat-vijas Republikas valsts ģerbonis, arī gadskaitļi «1915—1920», tiek nokalti krusti virs vārtu sānailām. To vietu ieņem ozollapu vainags ar divām lāpām un gadskaitļi «1915—1945», kam jāapliecina, ka ka-pos apbedīti arī tā sauktajā Lielajā Tēvijas karā kri-tušie padomju karavīri. Tika nokalts lielais krusts zem Mātes Latvijas tēla, tā vietā iestrādājot gludas šūn-akmens plāksnes. Radās jauna terminoloģija. Māti Latviju vajadzēja dēvēt par Māti Dzimteni, ar «Dzim-teni» saprotot Padomju Savienību. Bet Svētā uguns kļuva par Mūžīgo uguni.

1958. gada vasarā Brāļu kapos tika noorganizēta pirmā «procesija» — no tālajiem Krievijas kauju lau-kiem te pārappedīja Sarkanajā armijā kritušos latviešu

karavīrus.¹⁶ Ar īpašu rituālu tika iededzināta no Ļeņingradas Marsa laukuma, kurā apbedīti kritušie Februāra revolūcijas un pilsoņu kara cīnītāji, atgādātā Mūžīgā uguns.

Jauns «procesiju» vilnis iesākās 1981. gadā, kad pretēji Brāļu kapu izveides tradīcijai to ainaviskajā daļā pie galvenajiem vārtiem apbedīja Komunistiskās partijas veterānus. Sabiedrības sašutuma dēļ pilsētas vadība 1989. gadā bija spiesta apbedīšanu pārtraukt. Taču tur jau bija apglabāti vairāki simti.

Tikai pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas Brāļu kapi atgūst savu kādreizējo statusu. 1991. gada 18. oktobrī pēc Brāļu kapu komitejas un vairāku citu sabiedrisko organizāciju priekšlikuma Rīgas pilsētas Tautas deputātu padome uzdod «atjaunot Rīgas Brāļu kapos Svēto uguni tās vēsturiskajā statusā, saistot to ar Lāčplēša dienas svinībām 11. novembrī». Kopš šī brīža tautas atmiņā tā atkal atgriežas kā Svētā uguns.¹⁷

Sākas Brāļu kapu rekonstrukcija

Latvijas neatkarības atjaunošanas piešvakarā 1989. gada 15. aprīlī tika atjaunota arī Brāļu kapu komitejas darbība. Atsāka arī restaurācijas darbus. Tos veica Zinātniskās restaurācijas pārvalde arhitekta Raimonda Aides vadībā. Lai iegūtu skaidru priekšstatu par paredzamo darbu apjomu, uzsāka Brāļu kapu zinātnisku izpēti. Kopā ar Restaurācijas institūta speciālistiem tajā piedalījās LVU Bioloģijas fakultātes, RPI Ķīmijas fakultātes un Latvijas ZA Neorganiskās ķīmijas institūta zinātnieki. Ar padomu izpalīdzēja arī ārzemju restaurācijas darbu speciālisti. Galu galā noskaidrojās, ka darba apjoms ir milzīgs un tas veicams tikai daudzu gadu laikā.

Tā kā Brāļu kapi līdzīgi Brīvības piemineklim ir Latvijas nacionālās neatkarības, valstiskās identitātes un nacionālās pašapziņas simbols ar izcilu kultūrvēsturisku vērtību, Latvijas Republikas Augstākā Padome 1993. gada 3. februārī pieņem lēmumu par saimnieciskas organizācijas «Brīvības pieminekļa un Brāļu kapu pārvalde» izveidošanu. Tās uzdevums ir sakārtot Rīgas Brāļu kapus atbilstoši to izveides sākotnējai idejai. Pārvaldes darbam jābalstās uz zinātniskiem pamatiem. Finansēšana jānodrošina valsts budžetam.

Brāļu kapiem to ieceres un izveides laikā veltītas daudzas publikācijas. Plašs izziņas materiāls atrodams darbā «Izraksti no literatūras un arhīvu materiāliem par arhitektūras pieminekli «Brāļu kapi Rīgā»», kurā vēsturnieks Aleksandrs Jansons un arhitekts Pēteris Saulītis apkopojuši izsmeļošu bibliogrāfisku materiālu par laiku no 1914. līdz 1962. gadam.¹⁸ Jāatzīmē arī A. Jansona sastādītā «Vēsturiskā izziņa par Brāļu kapiem».¹⁹

Nopietns pētniecisks materiāls atrodams J. Siliņa apcerējumos, kas 1937. gadā publicēti izdevumā «Senatne un Māksla». Brāļu kapu tapšanas vēsture gandrīz diendienā fiksēta Brāļu kapu komitejas (BKK) sēžu protokolos un citā dokumentācijā, kas glabājas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu pētniecības centrā (PPC).

Par Brāļu kapiem sniegti apraksti arī padomju laika izdevumos: gan Maskavā izdotajā Lielajā padomju enciklopēdijā (1969—1981), gan Latvijas PSR mazajā (1967—1972) un Latvijas padomju enciklopēdijā (1981—1988). Brāļu kapu arhitektoniskā un tēlnie-

ciskā ansambļa dziļāka analīze dota Rutas Čaupovas apcerējumā par Kārli Zāli grāmatā «Latviešu tēlotāja māksla 1860—1940».

Padomju varas gados plašākai sabiedrībai nebija pieejamas publikācijas par Brāļu kapiem trimdas latviešu izdevumos, piemēram, Jāņa Siliņa 1964. gadā Čikāgā izdotā grāmata «Tēli un idejas. Dzīves ziņa un dzīves izjūta latviešu mākslinieku darbos». Šis ansamblis atspoguļots gan Arveda Švābes Stokholmā izdotajā «Latvju Enciklopēdijā. 1950—1965», gan Edgara Andersona Rokvilā 1987. gadā klajā laistajā «Latvju enciklopēdijā». Ar dziļu profesionālu vērtējumu un daudziem agrāk npublicētiem faktiem izceļas emigrācijā izdotie žurnāli «Universitas» un «Tehnikas Apskats», kuros savas atmiņas publicējuši K. Zāles laikabiedri Jānis Siliņš, Alfrēds Laukirbe, Nikolajs Voits, Staņislavs Borbals u.c.

Šī monogrāfija par Brāļu kapiem ir otrs, pārstrādāts un papildināts izdevums sērijā «Latvijas arhitektūras un mākslas pieminekļi». Pirmais nāca klajā 1982. gadā — vēl padomju okupācijas gados. Tas bija mēģinājums padomju varas apstākļos dziļāk atsegt izcilā ansambļa mākslinieciskās vērtības, tā ilgo tapšanas gaitu. Pastāvot cenzūrai, grāmatas sarakstīšanas laikā gan tika izmantoti precīzi fakti un sniegtas norādes uz to avotiem, taču aiz saprotamiem iemesliem noklusēti daudzi apstākļi, kas tiešā veidā skāra politiskās un sabiedriskās dzīves norises neatkarīgajā Latvijā. Tāpēc ar sevišķu uzmanību, nenoliedzot ansambļa veidošanā ieguldīto pamatkonceptiju, bija jāaplūko daži faktoloģiskie materiāli. Tā, lasītājs gan uzzināja, ka pamatakmens Brāļu ka-

piem guldīts 1924. gada novembrī, tomēr neuzzināja, ka tas guldīts tieši 18. novembrī — neatkarīgās Latvijas proklamēšanas dienā; uzzināja, ka ansamblis iesvētīts 1936. gada novembrī, bet neuzzināja, ka tieši 11. novembrī — Lāčplēša dienā. Tomēr, gatavojot grāmatas «Brāļu kapi» jaunu izdevumu, autors kā vēsturiski autentiskus saglabājis visus pirmajā izdevumā minētos faktus, papildinot tos ar jauniem materiāliem. Jaunajā izdevumā izmantoti no trimdas preses iegūtie dati, kā arī vietējie arhīvu materiāli, kas agrāk glabājās specfondā. Tas, protams, deva plašāku iespēju pamatīgāk izvērtēt Brāļu kapu tapšanas vēsturi un to likteni laikmetu griežos.

Brāļu kapi arī turpmāk būs ierosmes avots jauniem pētījumiem. Mākslas un arhitektūras zinātnieki gūs jaunas atziņas, vērtējot ainavu arhitekta Andreja Zeidaka, tēlnieka Kārļa Zāles un akadēmiķa Pētera Federa radošo ieguldījumu viņu mūža dižākajā darbā.

Rīgas Brāļu kapi — šis arhitektūras, mākslas un vēstures piemineklis — pašreiz atrodas uz atjaunošanas ceļa. Turpmākajās grāmatas lappusēs lasītājs varēs izsekot, kā ansamblis veidojies, kāds tas bijis atklāšanas un iesvētīšanas dienā 1936. gada 11. novembrī un kāds tas izskatīsies, kad visi restaurācijas darbi tiks pabeigti.

Rīga 19.—20. gadsimta mijā bija kļuvusi par vienu no lielākajām cariskās Krievijas pilsētām, par nozīmīgu tirdzniecības, rūpniecības un kultūras centru. Tās arhitektūrā ieplūda svaigas, progresīvas pilsēt-
būvniecības atziņas, kas guva atsaucību pilsētas do-

Pa jaunu
meklējumu
ceļu

mē. Tāpēc 1887. gadā tika ierosināts pēc Berlīnes Tīrgartenes un Minhenes angļu dārza parauga ierīkot Rīgā Tautas dārzu.²⁰ Tam vairākus gadus tika meklēta piemērota vieta. Beidzot 1901. gadā, atzīmējot Rīgas 700 gadu jubileju, tika svinīgi iesvētīts Ķeizarmežs — sešas kvadrātverstis (5,27 km², t.i., 527 ha) liels meža nogabals, kam Rīgas dārzu direktors Georgs Kufalts izstrādāja plānojuma projektu. Tā bija teritorija no Mīlgrāvja dzelzceļa līdz Ķīšezeram. Daļa no tās bija paredzēta parkam, daļa — «villu kvartāliem» (tagadējais Mežaparka dzīvojamais rajons). Rīgas 700 gadu jubileja bija labs iegansts, lai pilsētas galva šo plānu apstiprinātu.

Projektu realizēja tik strauji, ka jau 1909. gadā bija gatavi galvenie ceļi un gar Mīlgrāvja dzelzceļu dūmu bojātās priedes varēja nomainīt ar lapu kokiem. Šos «villu kvartālus» turpmākajos gados ātri apguva, stingri saglabājot iecerētos apbūves principus.

Tā Mežaparks ar vijīgo ielu tīklu un brīvi priežu silā uzceltajām savrupmājām kļuva par vienu no pirmajām dārzu pilsētām Eiropas austrumos. Ar pilsētas centru to savienoja tramvajs.

Un gandrīz vai tajā pašā laikā, 19. gadsimta beigās, pilsētas visplašākajā apbedīšanas vietā — Lieļajos kapos — teritoriālās attīstības iespējas bija gandrīz pilnīgi izsmeltas. Tika meklēta vieta jauniem kapiem. Tāpēc 1904. gadā Doma, Pētera, Ģertrūdes un Reformātu draudze Ķeizarmeža dienvidu daļā pieprasīja 230 pūrvieta jaunas teritorijas blakus jau agrāk izdalītajiem dažādu konfesiju kapiem (Markusa, ka-toļu, Garnizona), lai tur ierīkotu tā sauktos Meža kapus.²¹ 1909. gadā G. Kufalts, izmantojot Rietumei-

ropas lielvalstu pieredzi, pilsētas valdei sagatavoja kapu plānojuma projektu, kurā atspoguļoti pilnīgi jauni kompozīcijas principi: G. Kufalta kapu plānojumā nav grūti saskatīt tos pašus ainaviskos parku kompozīcijas principus, kādus viņš bija izmantojis Rīgas centrālās daļas apstādījumos un pēc dārzu pilsētas principiem veidotajā Ķeizarmežā. Īpaši jāatzīmē Meža kapu regulārā plānojuma elements — galvenā aleja *Via funeralis* jeb bērū ceļš, kuru turpmāk Brāļu kapu plānojumā tik labi izmantoja G. Kufalta skolnieks, vēlākais Rīgas dārzu direktors A. Zeidaks. Alejas ievadījumā uz kāpu paugura tika uzcelta mirušo izvadīšanas celtne.

Pats G. Kufalts atzina, ka «nebūs viegli Meža kapos atmest ierastos ieradumus ar augstajām kapu kopiņām, kapu iežogojumiem, skārda un papīra vainagiem»²². Šī G. Kufalta atziņa ne tikai ievadīja jaunas tradīcijas kapu veidošanas mākslā, bet turpmāk lika pamatus arī savādākam daudzu kapu detaļu izkārtojumam, kas visaugstāko pilnību sasniedza Brāļu kapos.

Meža kapi kļuva par lielāko apbedījumu vietu Rīgā. Tā kā visi kapi piederēja dažādām konfesijām, tad arī 85,5 hektārus plašā Meža kapu teritorija tika sadalīta starp tām. Nereti starp konfesijām vai starp konfesijām un pilsētu izcēlās strīdi zemes gabalu dēļ. Šādas domstarpības bija par iemeslu tam, ka arī izšķiršanās par galīgās teritorijas ierādīšanu Brāļu kapiem un to pakāpenisku paplašināšanu notika dažādu konfesiju interešu konfrontācijas apstākļos.

No vecām tradīcijām
atsakoties

Pirmais pasaules karš vēl tikko bija sācies, kad cariskās Krievijas Kara ministrija jau izskatīja jautājumus par frontē kritušo karavīru piemiņas saglabāšanu. Īpaši enerģiski tas tika kārtots Rīgā. 1914. gada 19. septembrī Kara ministrijas tā sauktā Aleksandra Ievainoto lietu komiteja bija izlēmusi iemūžināt kara upuru piemiņu un 26. septembrī ar šādu ierosinājumu griezās pie Rīgas pilsētas galvas, izsakot vēlēšanos, lai «kritušie karavīri katrā pilsētā tiktu apglabāti noteiktos kapos un vienā vietā. Tālākā gaitā šādas vietas varētu tikt apstādītas ar kokiem, apjoztas ar žogu, izveidojot īpašus brāļu kapus.. Šādi brāļu kapi atgādinās nākamajām paaudzēm Lielā Eiropas kara upurus.»²³

Jau 1914. gada 8. oktobrī pilsētas mērnieks R. Štegmanis ziņoja, ka, pēc viņa domām, šādām vajadzībām piemērots būtu zemesgabals Ķeizarmeža rajonā.²⁴ Tomēr, kā vēlāk izrādījās, šim zemesgabalam nebija piemērotas pieejas. Tāpēc 1914. gada 18. decembrī Rīgas dome nolēma ierādīt kapsētai citu 400 kvadrātasu lielu laukumu Ķeizarmeža dienvidu daļā blakus kara kapiem un jaunajai Romas katoļu kapsētai pie Mīlgrāvja dzelzceļa līnijas.²⁵ Pieeju kapiem paredzēja izveidot no rietumu puses aptuveni tagadējo Strēlnieku vārtu vietā.

Toreiz, pirmā pasaules kara laikā, tagadējo Brāļu kapu vietā auga skaists priežu sils ar samērā viļņotu reljefu. Tā bija daļa no Ķeizarmeža — iecienītās rīdzinieku atpūtas vietas. Dažādos virzienos aizvijās kāpu grēdas, un šur tur pat atsedzās vēju sanestās smiltis. Te valdīja klusums un priežu šalkas. Un tā bija ne vien piemērota vide atpūtas vietu ierīkošanai un savrupmāju celšanai, bet arī kritušo varoņu aizvadišanai pēdējā gaitā.

1915. gada sākumā organizatoriskie pasākumi jau bija pavisam izstrādāti, ka varēja ķerties pie kapu plānošanas. Brāļu kapu kopšanu Rīgas pilsētas valde nolēma uzdot pilsētas Dārzu valdei.²⁶ Kopš šī brīža Brāļu kapu iekārtošanas iniciatīva pārgāja Dārzu valdes rokās.

Nav ziņu, kas izstrādājis pirmās kapu plānojuma skices. Ir tikai zināms, ka tās 1915. gada martā parakstījis pilsētas vecākais arhitekts Reinholds Šmēlings. Iespējams, ka tās palīdzējis sagatavot A. Zeidaks, kas kara gados turpināja Rīgas dārzu direktora G. Kufalta aizsākto darbu un vēlāk pats kļuva par Rīgas dārzu un parku saimnieku. Šajā laikā blakus A. Zeidaka vārdam pavīd arī arhitekta Eižena Laubes vārds. Saglabātie sēžu protokoli liecina, ka A. Zeidaks kopš 1915. gada 25. maija piedalījies sēdēs, kur apspriesti dažādi ar Brāļu kapu iekārtošanu saistīti jautājumi.²⁷ Un tieši 1915. gada 25. maijā viņš parakstīja pirmo mums zināmo Brāļu kapu iekārtošanas projektu un izdevumu tāmi. Tajā bija paredzēti darbi par 1820 rubļiem — 400 kvadrātasu liela laukuma planēšanai, 280 kvadrātasu zālāju un stādījumu iekārtošanai, ceļu izveidošanai 120 kvadrātasu apjomā un 50 koku stādīšanai alejā. Kā redzams, toreiz kopējā kapu platība (apm. 3640 m²) aizņēma tikai nelielu daļu no pašreizējās (apm. 90 000 m²). Tātad vēl nevarēja runāt par Brāļu kapu šodienas izpratnē. Taču ar to tika radīts pirmais kapu plānojuma elements, kas kapulauka augšējā terasē ar nenozīmīgām izmaiņām saglabājies līdz mūsdienām. Brāļu kapu iekārtošana bija pavisam izstrādāta, ka tajos varēja apbedīt pirmos kritušos kara-

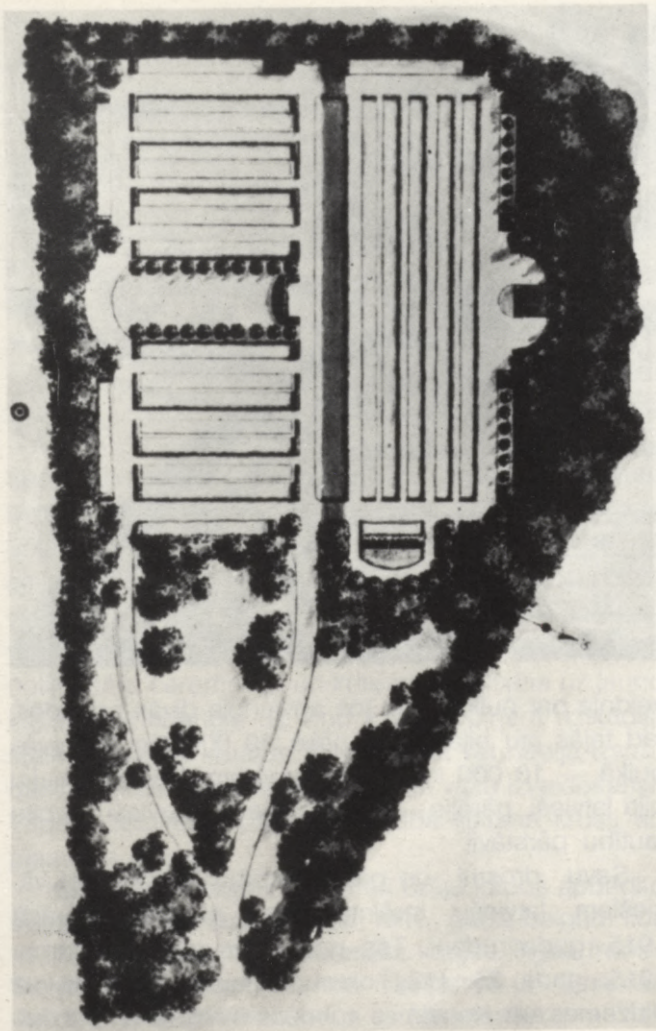
Pirmie plānojuma priekšlikumi

vīrus. Cariskās Krievijas Kara ministrijas Aleksandra Ievainoto lietu komitejas lēmums bija izpildīts.

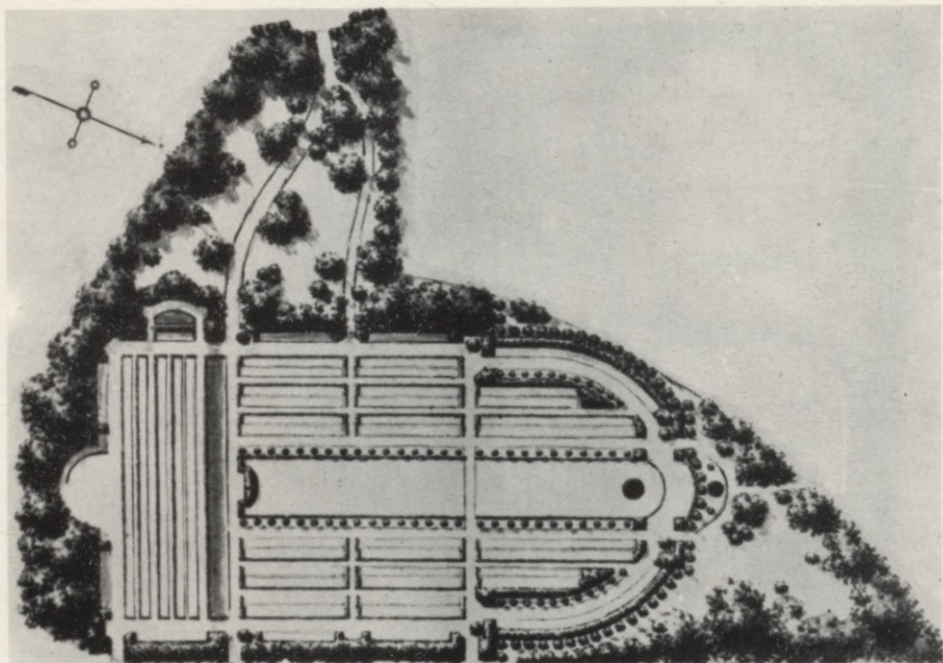
Tā kā Brāļu kapi ir cieši saistīti ar militārajiem notikumiem Latvijā, tad nepieciešams īsumā raksturot situāciju, kāda pirmā pasaules kara laikā valdīja Austrumu frontes Ziemeļu sektorā.

1914. gada 1. augustā Vācija pieteica karu Krievijai. Cariskās armijas ievadītā ofensīva iesprūda Austrumprūsijā un beidzās ar vāciešu veiksmīgi noorganizētu pretuzbrukumu, kas ļāva ķeizara Vilhelma II karapulkiem iekarot Lietuvu un Kurzemi: Krievijas armija visai vāji pretojās vāciešiem. Vāciešus izdevās apturēt tikai Cenas tīrelī, Maztīrelī un pie Lielā tīreļa — 20—30 kilometru attālumā no Rīgas. Rīga faktiski bija kļuvusi par piefrontes pilsētu. Tāpēc Krievijas valdība atbalstīja ierosinājumu latviešiem pašiem aizstāvēt savu dzimto zemi. 1915. gada vasarā cariskās armijas sastāvā tika iekļauti jaundibinātie latviešu strēlnieku bataljoni, vēlākie strēlnieku pulki. Tas ievadīja iesākumā neaptveramu militāru, politisku un sabiedrisku akciju, kas 1918. gada 18. novembrī noveda pie neatkarīgas Latvijas valsts pasludināšanas un 1919.—1920. gada Latvijas atbrīvošanas cīņām.

1915. gada vasarā uz valsts domnieka Jāņa Goldmaņa un Jāņa Zāliša aicinājumu «pulcēties zem latviešu karoga» pirmajās dienās atsaucība gan bija maza, tomēr līdz gada beigām pieteicās daudzi brīvprātīgie, kā arī karavīri no citām cariskās Krievijas armijas daļām — pavisam 8000 karotāju. Tas deva iespēju izveidot deviņus latviešu strēlnieku bataljonus. Pirmo — Daugavgrīvas bataljonu nodibināja 1. augustā. Kad 1916. gada oktobrī strēlnieku bataljonus pār-

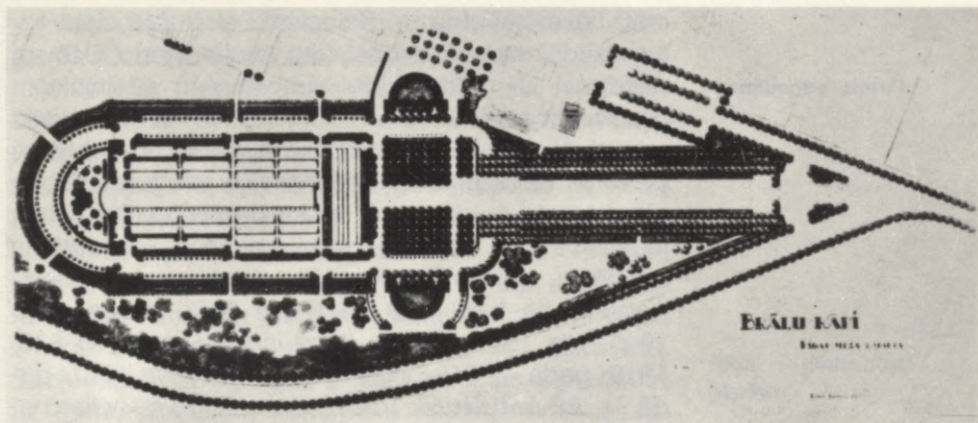
Brāļu kapu projekts. 1916.
Uzraksts uz projekta:
«Братское кладбище лат-
вийских стрелковых ба-
тальонов в городе Риге»
(Latviešu strēlnieku bataljo-
nu Brāļu kapi Rīgā). Attēlā
redzamās pirmās apbedīju-
mu rindas kapulauka aug-
šējā terasē un centrālā
zālāja partera sākums. Ka-
pu ieeja no vēlākās Varo-
ņu ielas aptuveni tagadējo
Stēlnieku vārtu vietā.

Brāļu kapu projekts. 1917.
 Uzraksts uz projekta:
 «Братское кладбище латвийских стрелковых полков в городе Риге» (Latviešu strēlnieku pulku Brāļu kapi Rīgā). Attēlā redzama kapulauka ieleja. Zālāju parters ieguvus skaidri izteiktu lineāru asi, kā arī pusloka noslēgumu. Ieeja joprojām no Varoņu ielas.

veidoja par pulkiem un tos apvienoja divās brigādēs, tad tajās jau bija vairāk nekā 30 000, bet rezerves pulkā — 10 000 karotāju. Apmēram 90% strēlnieku bija latvieši, pārējie — igauņi, krievi, lietuvieši un citu tautību pārstāvji.

Savu drosmi un pašaiļiedzību kaujās pret vāciešiem latviešu strēlnieki jau spējēja parādīt 1915. gada rudenī. Tās prasīja arī pirmos upurus. 1915. gada 25. (12.) oktobrī Olaines apkaimē uz Vidzemes un Kurzemes robežas Tīrelpurva dienvid-

austrumu daļā 1. Daugavgrīvas latviešu strēlnieku bataljona divas rotas devās uzbrukumā ienaidniekam. Šajā kaujā strēlnieki zaudēja trīs kritušos. Viņi bija pirmie, kurus pārveda uz Rīgu, lai guldītu vēl neizveidotajos Brāļu kapos. 28. (15.) oktobrī Rīgas Latviešu biedrības namā liela ļaužu pulka klātbūtnē notika sēru ceremonija un kritušo izvadīšana uz jauno kapsētu. Piederīgie uz viņu kapu kopiņām uzstādīja staltus čuguna krustus.²⁸ Iesākumā vēl nebija izstrādāti noteikumi vienotai apbedījuma vietu izveidošanai. Tāpēc kapulauku pārklāja dažāda lieluma krusti un piemiņas zīmes.

Kaujām turpinoties, auga arī Brāļu kapos apbedīto skaits. Latviešu strēlnieki no 1915. gada beigām līdz 1917. gada sākumam piedalījās kaujās Rīgas frontē, Slokas un Ķekavas tīrumos, Tīrelpurvā un Smārdes purvā, arī Daugavas krastos — Nāves salā, pie Olai-

Brāļu kapu projekts. 1922.
Uz projekta uzraksts: «Brāļu kapi Rīgas meža kapsētā. Sastādījis A. Zeidaks.»

Pirmie apbedījumi

nes, Ložmetējkalna un Kalnciema strēlnieki cieta lielus zaudējumus. Ziemassvētku kaujās vien (1916. g. decembrī — 1917. g. janvārī) latviešu strēlniekiem bija vairāk nekā 5000 kritušo, ievainoto un bez vēsts pazudušo. Kritušie karavīri tika apbedīti arī Jelgavas pievārtē, Kalnciema un Tīreļa smilšu pauguros. Plecu pie pleca te guldīja vīrus spēka gados, cerību pilnus jaunekļus — bez dienesta pakāpes un tautības izšķirības, vienkāršus kareivjus blakus virsniekiem. Apbedīšana turpinājās arī Rīgas Brāļu kapos. No 1915. līdz 1917. gadam tajos jau bija apbedīti 870, 1919. gadā — 548, 1920. gadā — 302 un 1921. gadā — 63 kritušie.²⁹ Tomēr šie skaitļi vēl neliecina, cik vietas kapos bija aizņemtas. Bija gadījumi, kad Brāļu kapos apbedītie dažkārt tika pārvesti no Rīgas uz viņu dzimto pusi.³⁰

Kamēr frontē turpinājās kaujas un kapos auga apbedīto skaits, Rīgas domē šķēpus krustoja dažādu draudžu locekļi, polemizējot ar strēlnieku bataljonu pārstāvjiem par Brāļu kapu teritorijas paplašināšanu. Brāļu kapu izveidošanas gaita liecina, ka kopš pirmās dienas karavīru apglabāšanā pastāvējusi noteikta kārtība. Kritušie guldīti «rindās, lai tie, kas kaujās cīnījušies plecu pie pleca, gulētu zem vienas velēnas».³¹ Tas apgāz agrāko viedokli, ka «kritušos sākumā raka bez noteiktas kārtības» un ka «tobrīd neviens nedomāja par turpmāko kapu sētas (kapsētas) veidošanu».³² A. Zeidaks atceras, ka, karam ieilgstot un kritušo skaitam pieaugot, kapulauku vairākkārt vajadzējis pārveidot un paplašināt. Teritorijas jautājumus varēja uzskatīt par izšķirtiem tikai 1917. gadā, kad Brāļu kapi kopumā ieguva pašreizējo platību.

Visu 1916. gadu fronte bija nostabilizējusies: Daugavas kreisajā krastā atradās ķeizariskās Vācijas armija, labajā — cariskās Krievijas karapulki. No Rīgas bija izvests apmēram 30 000 vagonu ar rūpnieciskām iekārtām un izejvielām. 1916. gada sākumā pilsētu bija atstājuši 75 000 strādnieku — kopā ar ģimenes locekļiem 200 000 cilvēku.³³

Tad nāca notikumiem bagātais 1917. gads. 15. martā cars Nikolajs II atteicās no troņa — bija uzvarējusi tā sauktā Februāra revolūcija. Ieilgušā kara, Krievijas smagā ekonomiskā stāvokļa dēļ armija sāka izirt. Sabiedrību pārņēmušās politiskās cīņas pārsviedās uz demoralizētajām karaspēka daļām, kurās iesaistījās arī latviešu strēlnieki. Šajā ideju konfrontācijā pārsvaru guva lielnieki. Aizsākās latviešu strēlnieku boļševizācija.

Šādos apstākļos vācieši uzsāka jaunu ofensīvu. Viņu karaspēks pie Iekšējo pārcēlās pāri Daugavai un 3. septembrī iegāja Rīgā. Vācieši ieņēma gandrīz visu Rīgas apriņķi. Krievu armiju bija pārņēmusi panika. Iekšpolitiskajiem apstākļiem vēl vairāk sarežģījoties, Krievijā notiek Oktobra revolūcija, tiek nodibināta padomju vara. Toties 1918. gada februārī vācieši uzsāk jaunu uzbrukumu — ieņem visu Vidzemi, Latgali un Igauniju. 1918. gada 3. martā parakstītais Brestļitovskas miera līgums nostiprina vāciešu stāvokli Baltijā: Kurzeme, Rīga, Vidzeme un Igaunija nonāk vācu, bet Latgale — krievu rokās. Vācija tuvojas savam mērķim — pārvērst Latviju par īstu vācu zemi, nodibinot jaunu valsti — Baltijas hercogisti, t.i., paveikt to, ko gribēja panākt cariskā Krievija, iepludinot 300 000 krievu un tādējādi kolonizējot

Rīga — piefrontes
pilsēta

latviešu zemi. Vāciešu plāni bija vēl radikālāki, viņi paredzēja 2 miljonu kolonistu izvietošānu Kurzemē vien.³⁴

Tomēr turpmākie notikumi šiem lielajiem nākotnes plāniem darīja galu. Sabiedroto uzvaras Rietumu frontē 1918. gada vasarā, kā arī sekojošā revolūcija Vācijā salauza ķeizara Vilhelma II militāro varu. Vācija bija spiesta atzīt sevi par uzvarētu. Bija radušies apstākļi tam, lai ideja par Latvijas valsti pārvērstos īstenībā.

Visu Latvijas teritoriju vēl bija okupējis vācu kara spēks. Šādos apstākļos pēc daudzu gadu sarežģītas, neatlaidīgas un mērķtiecīgas latviešu sabiedrisko un politisko organizāciju darbības 1918. gada 18. novembrī tika pasludināta Latvijas Republika. Šo notikumu savās vārmās iemūžinājis dzejnieks Edvarts Virza dzejolī «Daugavas sargi»:

«Divi tirāni, kam lemts bij' zemi kost
Un sajaukt tautas asiņainā murgā,
No saviem troņiem nogāzti bij nost —
Viens Berlīnē un otrs Pēterburgā, —
Tad, Latvju Republika, dienās, kuras skrej
Zeltnākamībā, visiem postiem kultā,
No Revolūcijas Tev piedzimt vajadzēj'
Uz kara lauka lielgabalu gultā.»³⁵

Tomēr Latvijā vēl nevaldīja miers.

Latvijas ziemeļu pierobežā jaunizveidotā Krievijas Padomju valdība mēģināja darīt visu, lai sagrābtu Latviju. Jau 1918. gada 26. martā tā no bijušo strēlnieku brigāžu atliekām sāka formēt Latviešu padomju divīziju. Tajā pirmām kārtām tika iesaukti Krievijā dzīvojošie latvieši. Par 2. latviešu strēlnieku brigādes komandieri tika iecelts bijušā 5. Zemgales latviešu

strēlnieku bataljona (vēlāk — pulka) komandieris Jukums Vācietis.

1918. gada 4. decembrī Maskavā tika izveidota Latvijas Pagaidu valdība ar P. Stučku priekšgalā. Nākamajā dienā sarkano karotāji, kuru kaujasspējīgākās daļas sastāvēja no latviešu strēlnieku pulkiem, neizjutot demoralizētās vācu armijas pretestību, devās uzbrukumā Latgalei un Vidzemei. Sākās traģiskākais posms pirmā pasaules kara vēsturē: vieni pret otriem stājās dažādās armijās iesauktie latviešu karavīri — latviešu strēlnieki Sarkanās armijas rindās (saukti arī par sarkanajiem latviešu strēlniekiem) pret latviešu nacionālā karaspēka vienībām landesvēra pulkos.

1919. gada 3. janvārī krita Rīga. Bija arī kritušie. Brāļu kapos blakus cariskās Krievijas armijas rindās kritušajiem strēlniekiem tika guldīti sarkanie strēlnieki Jānis Dūmnieks, Jēkabs Zemītis, Andrejs Zemigoļskis un citi. Auga garās kapu rindas, kas no citām atšķīrās ar to, ka te kapu plāksnēs blakus kaujinieku vārdiem nebija iekaltas viņu dienesta pakāpes. 1919. gada janvāra beigās padomju vara jau aptver visu Latviju, izņemot Liepāju, Aizputi, Priekuli un tās apkārtni, kur no vācu savvaļniekiem sastādītajai Dzelzsdivīzijai izdevās apturēt lielinieku uzbrukumus.

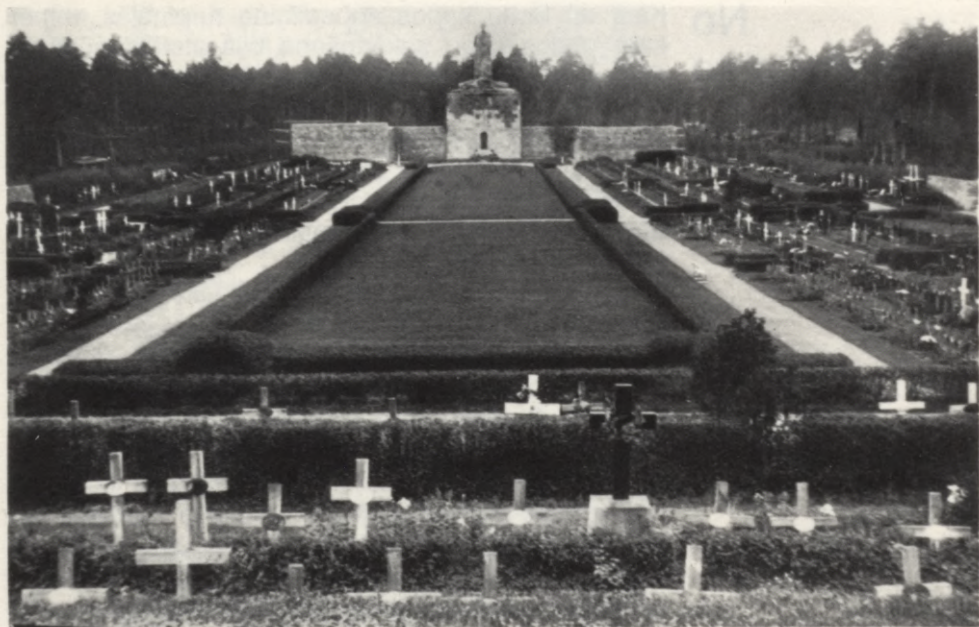
Jaunās Latvijas Republikas vēsturē bija pienācis kritiskākais brīdis. Gandrīz visā valsts teritorijā valdīja padomju vara. Latvijas Tautas Padome un Pagaidu valdība atradās Liepājā un pēc Baltijas muižnieku noorganizētās sazvērēstības bija spiesta meklēt patvērumu uz sabiedroto karakuģa. Bet Kurzeme atradās provāciski orientētas militāri administratīvas pārvaldes rokās.

**Latvijas
atbrīvošanas cīņas**

Pagaidu valdība dibināja latviešu brīvprātīgo kavīru rotas. Tās pulkveža Oskara Kalpaka, bet pēc viņa nāves pulkveža Jāņa Baloža vadībā kopā ar vācu bruņotajiem spēkiem 1919. gada 3. martā Liepājā sāka ofensīvu pret sarukušajām sarkano vienībām, kuru sastāvā atradās arī latviešu strēlnieki. No šejienes un no šī brīža aizsākās tas posms pirmā pasaules kara izskaņā, ko vēsturē dēvējam par Latvijas atbrīvošanas cīņām. Ar kaujām tiek atkarots Tukums, Saldus, Talsi, Kandava un 22. maijā atbrīvota Rīga. Fon der Golca karotāji kopā ar Latvijas nacionālā karaspēka vienībām dodas tālāk Cēsu virzienā.

Aptuveni tajā pašā laikā no ziemeļiem pretim devās igauņu un latviešu nacionālie spēki ģenerāļa J. Laidonera un pulkveža Jorģa Zemitāna vadībā. Vācu landesvēra un Dzelzsdivīzijas daļas tika sakautas 22. jūnijā pie Cēsīm. Atkāpjoties tām vēl vajadzēja salauzt Pāvela Avalova-Bermonta no bijušajiem cariskās Krievijas armijas gūstekņiem saorganizētās tā sauktās Rietumkrievijas brīvprātīgo armijas pretestību. 11. novembrī ar angļu un franču karaflotes palīdzību tiek atbrīvota Rīga, 21. novembrī — Jelgava, 1. decembrī Kurzemi pilnīgi atstāj viss vācu karaspēks.

Tomēr Latgale vēl atradās padomju militārās varas pārziņā. 1920. gada 3. janvārī sākās poļu un latviešu nacionālo karaspēka vienību ofensīva pret lieliniecko Stučkas armiju. Mēneša laikā no tās atbrīvoja visu Latvijas teritoriju. 1920. gada 11. augustā Latvija parakstīja miera līgumu ar Padomju Krieviju. Saskaņā ar to Krievija atzina Latvijas valsts suverenitāti, «uz

mūžīgiem laikiem» atsacīdamās no visām tiesībām uz Latvijas tautu un zemi. Latvijā sākās mierlaika dzīve tās etnogrāfiskajās robežās.

Par izcīnīto brīvību bija maksāts dārgi. Rīgas Brāļu kapos tika guldīti arī tie, kas dzīvības bija atdevuši Latvijas atbrīvošanas cīņās, aizstāvēt Rīgu pret Bermontu, arī daļa no 227 nezināmajiem karavīriem, kurus pārveda no cīņu vietām Pārdaugavā.

Brāļu kapi 1930. gadā pirms kapulauka sakārtošanas.

No
Mežaparka
priedēm līdz
varoņu
nekropolei

Kaut arī Brāļu kapos apbedīšana turpinājās, tomēr kara gados kapu sakārtošana bija atstāta novārtā. Gan vācu okupācijas laikā, gan lielinieku valdīšanas mēnešos un aizvadītajās Brīvības cīņu dienās Brāļu kapiem īpaša uzraudzītāja un kopēja nebija. Kā atceras J. Siliņš,³⁶ pēc Bermonta padzišanas pirmajā pasaules karā kritušo kapus centās uzturēt kārtībā Strēlnieku bataljonu organizācijas komiteja un Latvijas Sarkanais Krusts.

1919. gada 10. decembrī, kaut Latvija vēl nebija atbrīvota, nodibināja īpašu Brāļu kapu kopšanas komiteju, kurā iekļāva ārstu Jāni Jankovski, mācītāju Edgaru Bergu, Andreju Zeidaku, Frici Lasmani, kā arī kādu Sieviešu palīdzības korpusa pārstāvi. Komitejas darbā iesaistīja arī arhitektu Eiženu Laubi un Paulu Kundziņu. Sekretāra pienākumus uzņēmas virsleitnants Ramats. Komiteja darbojās īsu laiku, un, lai iegūtu lielāku sabiedrisku nozīmīgumu, tā lūdza Nacionālās armijas virspavēlnieku ģenerāli J. Balodi uzņemties komitejas goda priekšsēdētāja amatu. Aiz nezināmiem iemesliem viņš no šī piedāvājuma atteicās. Tomēr materiālu palīdzību komiteja saņēma. Tai piešķīra zirgus un kareivjus zemes darbiem.³⁷

Turklāt A. Zeidaks kopā ar E. Laubi bija izstrādājuši jaunu Brāļu kapu izveidošanas projektu (skice nav saglabājusies). Komitejas darbību solījās atbalstīt arī Tautas Padomes priekšsēdētājs Jānis Čakste un Rīgas pilsētas galva Gustavs Zemgals. Valdība kapu veidošanai un kopšanai piešķīra 50 000 Latvijas rubļu.

Brāļu kapu kopšanas komiteja saprata, ka paredzamais darbu apjoms tālu pārsniedz tās materiālās iespējas. Jo neatrisināts bija jautājums par daudzajiem brāļu kapiem dažādās bijušo cīņu vietās — arī

Brāļu kapi Rīgas plānā 20. gadu otrajā pusē. Bērzu alejai, kā arī ceļam gar Brāļu kapiem (vēlākai Varoņu ielai) vēl nav nosaukuma. Vēl nav parādīti arī Raiņa kapi.

**Tiek nodibināta Brāļu
kapu komiteja**

tos vajadzēja sakārtot un kopt. Bija skaidrs, ka arī valdības piešķirto līdzekļu nepietiek. To labi saprata toreizējais Ministru prezidents K. Ulmanis, pēc kura ierosinājuma 1920. gada 5. martā nodibināja Brāļu kapu komiteju. Tās statūtos teikts, ka komitejas mērķis ir «izkopt un turēt kārtībā Latvijas atbrīvošanas karā kritušo un mirušo Latvijas karavīru Brāļu kapus.

Komitejā ietilpa: 1) Ministru prezidents, apsardzības, iekšlietu, zemkopības un izglītības ministri, armijas virspavēlnieks; 2) Latvijas Sarkanā Krusta, Sieviešu palīdzības korpusa, Rīgas pilsētas valdes pārstāvji un atsevišķas personas.»³⁸

Komitejas pirmā sēde notika 1920. gada 25. martā.³⁹ Par komitejas priekšsēdētāju ievēlēja Ministru prezidentu K. Ulmani. Ar komitejas lēmumu visas vietas, kur notikušas vēsturiskās cīņas vai kur apbedīti kritušie karavīri, bija jāpārņem valstij.

Komiteja sāka aktīvi darboties jau ar pirmajām dienām. Kapulauks Mežaparkā bija paugurains, daļēji apaudzis ar priedēm un kadiķiem, zeme — smilšaina. Daļu no laukuma vajadzēja nolīdzināt, zemi uzlabot. Kūdru raka netālajā purvājā. Neskaitāmus vezumus akmeņogļu izdedžu celiņu nostiprināšanai veda no pilsētas gāzes fabrikas Matīsa ielā. Līdz 1920. gada novembra vidum te strādāja arī 70—80 karagūstekņu.

Ja iesākumā Brāļu kapu iekārtošanai nedaudz naudas līdzekļu piešķīra valdība, daļēji arī Kultūras fonds, tad turpmāk tos ieguva no ziedojumiem. Pat izmantoja līdzekļus, ko deva atpirkšanās no t.s. Jaungada vizītēm.⁴⁰ Lai aktivizētu komitejas darbību, Ministru prezidents Z. Meierovics ierosināja to pār-

organizēt tā, lai ikviens Latvijas pilsonis bez izglītības un ticības izšķirības varētu tajā iestāties par biedru. 1922. gada 2. maijā Ministru kabinets apstiprināja Brāļu kapu komitejas jaunus statūtus.⁴¹ Tā kļuva par privātu organizāciju kara ministra uzraudzībā. Dibi-
nāšanas sapulce notika 1922. gada 21. jūnijā. Ko-
mitejas valdē ievēlēja ģenerāli Jāni Balodi, mācītāju
Edgaru Bergu, pulkvedi Eduardu Laimiņu, Andreju
Zeidaku, Frici Lasmani, A. Sūnu, J. Goldmani, Ed-
vardu Kurau, Paulu Kundziņu, vēlāk — arī K. Bērziņu,
R. Bērziņu, E. Rozīti, Ludvigu Neuburgu, E. Rudzīti.
Tās sastāvs nākamajos gados nenozīmīgi mainījās.

Kā norādīts komitejas statūtos, tās «darbības ra-
jons ir visa Latvija». Tomēr īpašu vērību tā veltīja
Rīgas Brāļu kapiem. Brāļu kapu komitejā visā tās
pastāvēšanas laikā darbojās A. Zeidaks.⁴² Viņam bija
uzdots izstrādāt galīgo kapu izveides plānu, pare-
dzot ieeju no Bērzu alejas un iekārtojot apstādījumus
kapulauka noslēgumā un sānos.

A. Zeidaks, G. Kufalta vadībā veidodams Rīgas
apstādījumus, bija ieguvis labu ainavista praksi. Rīga
jau tolaik bija pazīstama ar labi koptajiem parkiem.
A. Zeidakam nepagāja secen viņa skolotāja vēlēša-
nās apstādījumus Rīgā ierīkot pēc jaunām, progres-
sīvām parku veidošanas metodēm. Te parki nebija
domāti tikai atpūtai un bērnu rotaļām. Cauri parkiem
rīdzinieki devās ceļā uz darbu vai mājām. Galvenie
parku ceļi atbilda galvenajām gājēju plūsmām. To
brīvais trasējums un atteikšanās no ģeometriskām
taisnēm labi iekļāvās ainavā. Blakus galvenajiem gā-
jēju ceļiem atradās pakārtotie. Rīgas parku kompo-
zīcijas pamatā bija likts ainaviskais princips. Tāpēc

dominēja brīvs celiņu izkārtojums. Tomēr atsevišķos gadījumos šajos ainaviskajos parkos bija izmantoti arī regulārā franču dārza kompozīcijas principi.⁴³ Tāpēc tad, kad G. Kufalts jau 1909. gadā bija iesniedzis Rīgas pilsētas valdei priekšlikumu par Meža kapu plānojumu, to varēja uzskatīt par jauna ceļa aizsākumu memoriālās ainavas veidošanā. G. Kufalts ļoti drosmīgi pārnesa Rīgas parku plānošanas principus kapu veidošanā. Meža kapi savā plānojumā kļuva par savdabīgu ainavisku parku. A. Zeidaks, strādādam kopā ar G. Kufaltu, protams, redzēja un saprata, ka tik lielas pārmaiņas lauž iepriekšējos gadu simteņos radītās parku veidošanas tradīcijas.

G. Kufalts kategoriski noraidīja kapu teritorijas regulāro plānojumu. Kapiem jāklūst par parku, kur to ainaviskajā daudzveidībā būtu rodams gan klusums, gan skumjas, bet kur nekādā ziņā neizpaustos pakļaušanās nenovēršamajam liktenim. Dabai it kā jāklūst par starpnieku sarunai starp dzīvajiem un mirušajiem. Rīgas Meža kapos nav grūti saskatīt līdzību ar Rīgas centrālās daļas parkiem, kas gandrīz visi ir G. Kufalta iecerēti. Viņš uzskatīja, ka kapsētām ar laiku jāklūst par sabiedriskiem parkiem.⁴⁴

Gadsimtu mijā Rīgā bija padziļinājušās sociālās pretrunas. Kontrasti, kas pilsētā izpaudās nomaļu un centra apbūvē, pat katrā atsevišķā namā, rada atspoguļojumu arī atbilstošā estētiskajā formā. 19. gadsimta beigās, kad zinātnes un tehnikas attīstības gaitā radās jauni konstruktīvi paņēmieni, jauni būvmateriāli, Rīgas valdošās aprindas tajos nespēja saredzēt jaunas izteiksmes iespējas. Saplauka dažādas mietpilsoniskas kaislības. Daļa no tām atbilstošā estētiskā

formā guva piepildījumu Rīgas kapos. Privātās kapenes — sengrieķu un romiešu tempļu miniatūras kopijas — ienesa kontrasta aizmetņus arī aizsaules dzīvē. Cilvēkam, kas dzīvojis pilī, mūža māju nedrīkstēja nosegt ar velēnu jumtu. Atdusas vieta bija jāveido kā templis.

Blakus šādai memoriālai arhitektūrai Rīgas kapos parādījās iežogojumi — mākslinieciski kalumi vai čuguna lējumi, kas apliecināja gan rīdzinieku augsto mākslas amatniecības prasmi, gan arī vēlēšanos norobežoties no citiem, cenšanos pārspēt tos greznībā, bagātībā.

Un tieši G. Kufalts uzdrošinājās nostāties pret šīm tradīcijām, kas sabiedrībā bija dziļi iesakņojušās. 1909. gada 29. janvārī ziņojumā Rīgas komunālās sociālpolitikas biedrības sanāksmē viņš atklāti paziņoja, ka kapsētām jābūt «demokrātiskām», apbedījuma vietās jāizbeidz iekārtot kapenes, metāla iežogojumus un betona apvalkus. To vietā lai runā zaļumi — dzīvžogi un mūžamzaļās tūjas, ārzemju eksooti un sukulenti.

A. Zeidaks bija autodidakts, viņš zināšanas nebija apguvis nevienā dārzkopības mācību iestādē. Mācekļa gadi viņam pagāja darbā pie G. Kufalta. Viņš, kļuvis patstāvīgs, centās tūlīt praksē ieviest visu to, ko bija mācījies no sava skolotāja: ainavas organizācijas funkcionālos priekšnosacījumus, tās telpiskās uzbūves principus, kā arī prasmi izmantot augu valsts reģionālās īpatnības.

Tautas pateicība kritušajiem varoņiem Brāļu kapos

Veidojas
jauna ainava

simboliski attēlota ne tikai ar mākslas un arhitektūras, bet arī ar memoriālās ainavas līdzekļiem. A. Zeidaks bija viens no pašiem pirmajiem Brāļu kapu ierīkošanas iniciatoriem, pirmais kopējās koncepcijas radītājs un vienīgais no Brāļu kapu komitejas un tās Tehniskās komisijas radošajiem locekļiem, kas kapu iekārtošanā piedalījās no pašas pirmās līdz pēdējai dienai, t.i., vairāk nekā 21 gada garumā. A. Zeidaks bija ne tikai izcils dārzu mākslas speciālists. Būdams apveltīts ar radošo iniciatīvu, viņš bija arī lielisks āra telpas veidotājs, ainavu arhitektūras monumentālists, prasmīgs darba organizētājs. Par lieliskā meistara attieksmi pret darbu liecina tas, ka visus šos gadus Brāļu kapu veidošanā viņš strādāja bez atlīdzības!

Ieceres par idejisko un plastisko fonu A. Zeidakam bija nobriedušas un fiksētas vairākos plānojuma priekšlikumos vēl ilgi pirms domas par arhitektoniskā un tēlnieciskā ansambļa veidošanu. Apbrīnojama ir viņa perspektīvā laika izjūta, prasme nojaust attīstības iespējas un apjomus. Viņa pirmais mums zināmais Rīgas Brāļu kapu plāns izstrādāts 1916. gada augustā. Tajā pieeja kapsētai redzama no rietumu puses — no Varoņu ielas, kur tagad atrodas Strēlnieku vārti. Kapu platība tad vēl bija neliela — tie aizņēma tagadējā kapulauka augšējo terasi. Plānā redzams apbedījuma vietu izkārtojums taisnās rindās, kas grupētas kvartālos un akcentētas ar dzīvžogu dalījumu. Nogāzes iesegtas ar velēnām. Kapulauka vidū redzams neliels regulāras formas zālājs, kas turpmākajos projekta risinājumos kļuva par izvērstā centrālā zaļumu partera iedīgli. Visu kapulauku tolaik vēl ietvēra priežu sils. Ar nenoziēmīgām pārmaiņām iegrem-

dētā kapulauka augšējās terases izkārtojums saglabājies līdz mūsdienām.

Jau pēc pusgada — 1917. gada martā — A. Zeidakam nācās izstrādāt jaunu projektu: karalaika apstākļi radīja nepieciešamību kapulauku paplašināt. Arī jaunajā priekšlikumā ieeja Brāļu kapos bija sākotnējā — no rietumiem. Vēlāk, izcērtot mežu, kapulauks krietni paplašinājās ziemeļu virzienā. Plānojuma kompozīcijā uzsvērtā centrālā garenass. Kapulauku noslēdz ainavisks pusloks. Visus plānojuma elementus uzsver dzīvžogu stādījumi.

Taču ar to vēl kapu iekārtošana nebeidzās. 1922. gadā A. Zeidaks izstrādāja Brāļu kapu iekārtojuma pēdējo, galīgo priekšlikumu, pēc kura realizācijas kapulauks ieguva pašreizējos apjomus. Šajā plānojumā ar koku stādījumiem ir skaidri iezīmēts ārējais apvedceļš. Visvairāk mainījusies Brāļu kapu ieeja. Agrākajai ieejai no Varoņu ielas puses palikusi vairs tikai pakārtota nozīme. Kapulauka galvenā ass attīstīta dienvidu virzienā, un to ievada galvenā ieeja. Projektā redzama liepu gatve, augšējā terase ar ozolu birzi un tās pievienojums ar pusloka ceļiem pie Meža kapiem un Strēlnieku nodalījuma. Zīmīga neliela detaļa — galvenās ass pārrāvums pie pirmo apbedījumu šķērsrindām. Šāds paņēmieni turpmākajos gados tika veiksmīgi izmantots kapu telpiskajā kompozīcijā. Pamatkonceptijā un galvenajās detaļās šis plānojums neskarts saglabājies līdz pat mūsdienām. Gandrīz puskilometru garās āra telpas trejdaļījums tolaik tika izvirzīts par obligātu un vērā ņemamu priekšnoteikumu 1923. gadā izsludinātā konkursa dalībniekiem.

Dārzu mākslas meistars
Andrejs Zeidaks

Nebija šaubu, ka varoņu piemiņai jāveltī viss labākais, ko var sniegt dārza māksla. Ainaviskie kapi (par kādiem tika veidoti Meža kapi) bija pārāk intīmi, lai tie būtu tautas cieņas apliecinātāji. Tāpēc no blakus esošajiem Meža kapiem A. Zeidaks pārņēma to monumentālo *Via funeralis*, kas Brāļu kapos kļuva par galveno plānojuma kompozīcijas elementu. Vajadzēja milzu pārliecību, lai Mežaparka silā puskilometra garu teritoriju ar cirvi un lāpstu atbrīvotu no priedēm un kadiķiem, nolīdzinātu un pārbīdītu kāpu paugurus.

Pie savas ieceres realizācijas A. Zeidaks ķērās, pakāpeniski pārveidojot ieejas aleju, terasi ar ozolu birzi, kapsētas sānus un nobeigumu. A. Zeidaks bija iemācījies no sava skolotāja G. Kufalta prasmi organizēt darbus, ar savu entuziasmu pārliecināt sabiedrību, ka dārzu māksla nav mazāk svarīga par tēlotāju mākslu vai arhitektūru. Drosmei, ar kādu A. Zeidaks pārveidoja dabu, Latvijas mākslas un arhitektūras vēsturē nav precedenta.

P. Kundziņš atceras, ka «A. Zeidaks cēla priekšā savus nodomus, kur būtu jāizcērt mežs, kā pārveidojams zemes reljefs, kur ierīkojamas pieejas. Zeidaks kā dārzu direktors bija radis rīkoties diezgan suverēni, liekas, ka dažkārt arī nenogaidot kāda lēmuma vai priekšlikuma pastiprinājumu. Viņš bija radis enerģiski un ātri rīkoties, un tādā ceļā darbs ātri virzījās uz priekšu... galvenokārt saimnieciskā ziņā ar Dārzu direkcijas līdzekļiem. Šajā pēckara laikā nebija ne līdzekļu, ne arī lietpratīgu [darba] roku izvēles, lai šo steidzamo darbu sāktu uz plašākas bāzes.»⁴⁵

A. Zeidaks nekad nesamierinājās ar iegūtajām zi-

nāšanām. Viņš nepārtraukti meklēja jaunas idejas, vienmēr attīstīja tās, saprotot, ka monumentālajā dārzu mākslā meklējami citi izteiksmes līdzekļi nekā daiļdārzniecībā: arī ainava, tāpat kā monumentālā arhitektūra un skulptūra, spēj dziļi atsegt ideju.

Kā jau redzējām, G. Kufalts Rīgas parku un kap-sētu plānojuma kompozīcijā plaši izmantoja ainavis-kos teritorijas organizācijas principus. Vienīgi atsevišķās, galvenokārt arhitektoniski nozīmīgākās vietās tika ieviests regulārā franču dārza plānojums (skvērā iepretī Latvijas Nacionālajai operai, Meža ka-pos abas galvenās kompozīcijas asis u.c.). Taču visās citās vietās ainava ir veidota vienā plaknē. Pat Meža kapos, kur galvenajai alejai ir liela zemeslīmeņu star-pība, G. Kufalts necentās to uzsvērt.

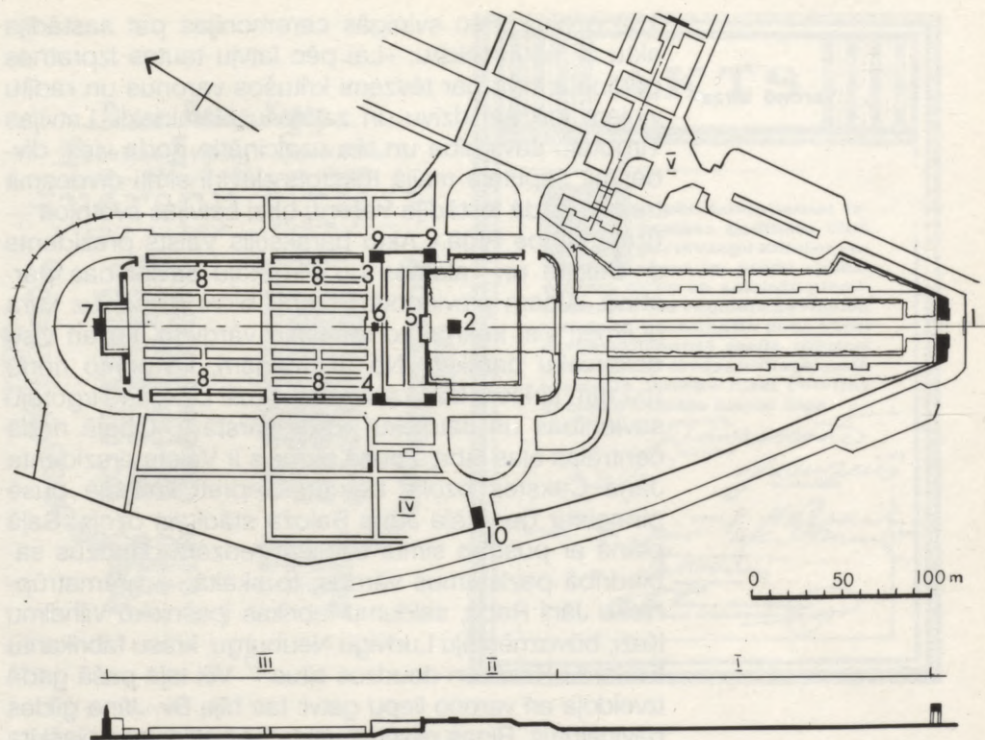
A. Zeidaks gan Brāļu kapu plānojumā, gan vēlāk citos savos darbos labprāt centās izmantot katru iespēju, lai ar ainaviskiem un arhitektoniskiem līdzek-ļiem Rīgas vienmuļajā reljefā uzsvērtu jebkuru vis-minimālāko dabisko zemeslīmeņu starpību. Aplie-cinājums tam ir Brāļu kapu teritorijas plastiskais ri-sinājums. A. Zeidaks plašo, simetriski veidoto telpu sadalīja trijās daļās — katru no tām savā līmenī. Tieši šis plastiskais trejdaļījums radīja priekšnoteiku-mus tam, lai tālākajā kapu veidošanas gaitā ar ar-hitektoniskiem un tēlnieciskiem līdzekļiem sasniegtu varenu izteismīgumu. Āra telpas anfilādē reljefa plas-tikā nav dinamiska kāpinājuma. Kulminācija sasniegta nevis pēdējā, bet gan vidējā posmā, taču tas nebūt nenonivelē monumentālā ansambļa noslēdzošo ak-centu — Mātes tēlu, bet, gluži otrādi, ar savdabīgiem kompozīcijas paņēmieniem tieši pastiprina to.

Jau pašā kapu veidošanas sākumā A. Zeidakam bija pilnīgi skaidra attieksme pret detaļām. Tāpēc šeit apbedīto kritušo varoņu piederīgajiem bija noliegts veidot kapu kopiņas pēc sava prāta. Acīmredzot A. Zeidaks turpināja tās karavīru apbedījuma tradīcijas, kas tik plaši izmantotas daudzajos brāļu kapos, kurus iekārtoja ķeizariskā vācu armija saviem kritušajiem karavīriem pirmā pasaules kara laikā Tomē, Daugmalē, Antiņos, Ķišos u.c. Rīgas Brāļu kapos A. Zeidaks lika novākt betona apvalkus, krustus, kapu solus, metāla vainagus, kurus kritušo piederīgie pirms ainaviskā kapulauka pilnīgas nobeigšanas bija tur uzlikuši. Pat bija nepieciešams īpašs Brāļu kapu komitejas lēmums un izskaidrojumi presē, lai piespiestu tuviniekus atteikties no vecajām paražām. Katru apbedījuma vietu kopējā kapulaukā apzīmēja ar necilu visiem vienādu akmens plāksnīti.

Brāļu kapu plāns un garen-griezums; 1 — ieejas vārti; 2 — Svētā uguns; 3 — «levainotais jātnieks, I»; 4 — «levainotais jātnieks, II»; 5 — maskas «Zināmais karavīrs» un «Nezināmais karavīrs»; 6 — «Divi brāļi»; 7 — «Māte Latvija ar kritušajiem dēliem» un Latvijas siena ar pilsētu, aprīņķu un novadu heraldiku; 8 — piemiņas akas; 9 — depozitāriji; 10 — Strēlnieku vārti ar cilni «Senči»; I — liepu gatve («Pārdomu ceļš»); II — Varoņu terase ar Varoņu birzi; III — kapulauks; IV — Strēlnieku nodalījums; V — Meža kapi.

Īpaši jāatzīmē, ka A. Zeidaks kapu kopējā kompozīcijā par ļoti nozīmīgiem uzskatīja apstādījumu elementus. Viņa līdzstrādnieks ainavu arhitekts Kārlis Barons atceras, ka, «kaut arī pamatā tika pielietoti vietējie koki, neatteicās arī no eksotiskas izcelsmes kokiem».⁴⁶ Tomēr ainavas veidošanai Brāļu kapos A. Zeidaks izmanto tikai vietējo sugu kokus — ozolu, liepas, bērzus, arī mežvīnus. Brāļu kapos, tāpat kā citur A. Zeidaka veidotajos apstādījumos, ainavu atdzīvina kompozīcijas kontrasti — gan horizontālā, gan vertikālā plaknē. Lielus klajumus ieslēdz koku grupas, zālienus aptver dzīvzogu joslas.

Stādījumu iekārtošana bija cieši saistīta ar Brāļu kapu komitejas iespējām. Palielinoties tās locekļu skaitam, pieauga līdzekļi, darbība kļuva rosīgāka.

Daudzas organizācijas kapu iekārtošanu centās veicināt, piegādājot vajadzīgos materiālus. 1922. gada 7. maijā Valsts prezidenta, Ministru kabineta locekļu un daudzu saimniecisko organizāciju pārstāvju klātbūtnē gar galveno apkārtceļu svinīgi iedēstīja Latvijas Rūpnieku un amatnieku savienības dāvētās piramidālās gobas. 1923. gada 27. maijā Varoņu terasē abpus vēlākajam ugunsaltārim svinīgi iedēstīja

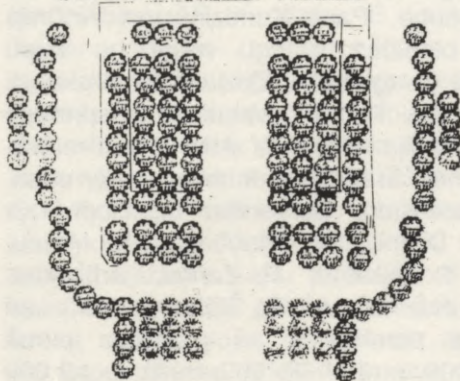
150 ozolus. Pēc svinīgās ceremonijas pat sastādīja aktu ar šādu tekstu: «Lai pēc latvju tautas izpratnes godinātu cīņā par tēvzemi kritušos varoņus un radītu viņiem mūžam dzīvu un zaļojošu pieminekli, Latvijas Tirgotāju savienība un tās uzaicinātie goda viesi divdesmit septītajā maijā tūkstots deviņi simti divdesmit trešajā gadā iestādīja Varoņu birzi Latvijas svētnīcā — Brāļu kapos Rīgā.» Aktu parakstījis Valsts prezidents J. Čakste un valdības un Tirgotāju savienības pārstāvji. Aktam pievienots Varoņu birzs plāns, uz kura atzīmēti visi koki ar to stādītāju vārdiem, kā arī visu dalībnieku paraksti. No tā uzzinām, ka pirmo rindu (pa trim kokiem katrā pusē) stādījuši Latvijas Tirgotāju savienības un Jātņnieku pulka pārstāvji. Otrajā rindā centrālās ejas labajā pusē pirmais ir Valsts prezidenta Jāņa Čakstes ozols, bet tam iepretī kreisajā pusē pirmais ir ģenerāļa Jāņa Baloža stādītais ozols. Šajā plānā ar pusotra simta ozoliem redzam daudzus sabiedrībā pazīstamus vārdus, to skaitā — grāmatrūpnieku Jāni Rapu, saldumu fabrikas īpašnieku Vilhelmu Ķuzi, būvuzņēmēju Ludvigu Neuburgu, krāsu fabrikantu Eduardu Rozīti un daudzus citus.⁴⁷ Vēl tajā pašā gadā izveidoja arī vareno liepu gatvi: tas bija Sv. Jāņa ģildes dāvinājums. Rīgas pilsētas valde bez atlīdzības piešķīra koku, krūmu stādus un puķu dēstus.⁴⁸

Tā 20. gadsimta 20. gadu sākumā Brāļu kapi zināmā mērā jau bija pabeigti. Tie bija kļuvuši par memoriālu pieminekli, kurā tautas cieņa izteikta vienīgi ar ainavas palīdzību. Bija radīts pamats telpas turpmākai veidošanai: izvēlēta galvenā kapu kompozīcijas ass, ierīkota ieejas aleja, terase un iegremdētais kapulauks ar noejām uz to. Tie bija Brāļu kapi bez monumentālās arhitektūras un tēlniecības.

RIGAS BRĀĻU KAPSĀS

Latvijas Tirdzniecības Savienības
svētdien, 27. maijā 1923. gada stādītās

=varoņu birzes=
z-i-l-u-a-c-i-j-a-s p-l-ā-n-s.

Lai neregulārās formas uzkalniņu kapsētas vidusdaļā padarītu par regulāru taisnstūri, bija jāpiegādā apmēram 30 000 m³ smilšu. Jāpiezīmē, ka izveidotais uzbērums, kas dažviet sasniedza 2 m augstumu, nebija pietiekami labi noblietēts un turpmākajos gados, nevienmērīgi sēžoties, izraisīja kapu arhitektonisko elementu deformācijas.

AKTS

ai pēc latvju tautas izpraines godnātu ciņā par tēvzemi kritušos varoņus un radiju viņiem mūžam dzīvu un zāļojušu pieminēklī, Latvijas Tirdzniecības Savienība un viņas uzalcinātie goda viesi divdesmitseptiņā maijā tūkstois deviņi simti divdesmittrešā gadā ieslādīja Varoņu Birzi Latvijas svētnīcā — Brāļu Kapos Rīgā ---

P. P. P.
Vārds: P. P. P.
J. J. J.
Vārds: J. J. J.
A. A. A.
Vārds: A. A. A.
B. B. B.
Vārds: B. B. B.

Varoņu birzs plāns ar koku stādītāju vārdiem. Otrā rindā (no augšas) no centrālās ass pirmais pa labi — Jāņa Čakstes, pirmais pa kreisi — ģenerāļa Jāņa Baloža stādītais ozols.

Konkursam gatavojoties

Kapu iekārtošana turpinājās pēc pārdomāti izstrādāta plāna, tomēr bija jāatrisina jautājums par kapu arhitektonisko un māksliniecisko «izdaiļošanu». 1920. gada 19. novembrī šai problēmai veltītajā apspriedē piedalījās Latvijas Mākslas akadēmijas rektors Vilhelms Purvītis, tēlnieki Teodors Zaļkalns, Burhards Dzenis, Rihards Maurs, gleznotājs Hermanis Grīnbergs, arhitekti Eižens Laube, Pauls Kundziņš un Andrejs Zeidaks. Tajā pieņēma svarīgu atziņu — kapu turpmākā izveidē jā saglabā A. Zeidaka ainaviskā un mākslinieciskā ideja. Tā kā neviens no apspriedes dalībniekiem neizrādīja vēlēšanos aktīvi iekļauties Brāļu kapu veidošanā, Brāļu kapu komiteja nolēma sarīkot slēgtu sacensību, personiski uzaicinot tajā māksliniekus B. Dzeni, H. Grīnbergu, R. Mauru, J.R. Tillbergu, T. Zaļkalnu, R. Zariņu, arhitektus E. Laubi, P. Kundziņu un E. Štālbergu, kā arī A. Zeidaku. Bija paredzētas arī prēmijas: pirmā godalga — 35 000, otrā — 25 000, trešā — 15 000 Latvijas rubļu. Par «godalgu piespriešanas komisijas» priekšsēdētāju iecēla Ministru prezidentu K. Ulmani, locekļiem — ģenerāli J. Balodi, dārzu arhitektu A. Zeidaku, tirgotāju F. Lasmani, Mākslas akadēmijas rektoru V. Purvīti, arhitektu P. Federu un tēlnieku B. Dzeni. Atsaucība bija gaužām vāja. Iespējams, tāpēc, ka daži no uzaicinātajiem bija gleznotāji un grafiķi (H. Grīnbergs, V. Purvītis, R. Zariņš), kam telpiskās organizācijas problēmas bija samērā svešas, citi — tēlnieki (T. Zaļkalns, B. Dzenis, R. Maurs), kam monumentālajā tēlniecībā īpašas pieredzes nebija. Arī arhitekti E. Laube un P. Kundziņš necentās izrādīt aktivitāti un sacensībā nepiedalījās. Tēlnieks

K. Zāle uzaicināts netika, jo atradās Petrogradā un Rīgas sabiedrībā vēl nebija pazīstams.⁴⁹

1921. gada janvārī konkursa organizēšanu uzdod Mākslas departamentam. Tomēr, tam likvidējoties, nākas mainīt arī sacensības noteikumus. Jautājumu par konkursu no jauna sāk cilāt 1921. gada martā, uzaicinot tajā piedalīties J.R. Tillbergu, T. Zaļkalnu, H. Grīnbergu, P. Kundziņu, E. Laubi un P. Federu. Tomēr arī šoreiz — bez rezultātiem, tāpēc 1922. gada maijā pēc Brāļu kapu komitejas reorganizācijas tiek nolemts, ka uzaicināmo mākslinieku un arhitektu loks paplašināms. Visa 1922. gada vasara pāiet, gatavojoties jauna konkursa organizēšanai.

Brāļu kapu celtniecības problēmas bija kļuvušas visai populāras. Tāpēc nebija grūti daļu sabiedrības iesaistīt dažādos kapu iekārtošanas darbos. A. Zeidaks bija iecerējis apkārt visai Brāļu kapu teritorijai ierīkot apejas aleju. To iedēstīja talkās. Arī daudzi citi kapu izbūves priekšdarbi tika veikti sabiedriskā kārtā. Šajā laikā iegādājās elektrisko motorsūkni kapu laistīšanai, jo pilsētas ūdensvads 1922. gadā vēl līdz Brāļu kapiem nesniedzās.

Tajā pašā gadā Satversmes sapulce paredzamajiem darbiem centās nodrošināt materiālo bāzi. Brāļu kapu veidošanā bez radošajām problēmām ne mazāk svarīgi bija izlemt jautājumu, no kā celt. Arī šajā ziņā ne tēlniekiem, nedz arhitektiem tik specifiskā radošā darba nozarē, kāda bija monumentālā arhitektūra un tēlniecība, pieredzes nebija. Kad A. Zeidaks 20. gadsimta 20. gadu sākumā iezīmēja Brāļu kapu kontūras, galvenais izteiksmes līdzeklis bija reljefa formas, ar zaļo velēnu nosegtās nogāzes, koku

stādījumi un zemāk iegremdētais kapulauks. Gata-vojojoties konkursam, nebija viegli izšķirties, kādu celtniecības materiālu izmantot.

Varbūt tāpēc, ka pirms pirmā pasaules kara Latvijas arhitektūrā bija vērojama zināma ziemeļnieciskās Somijas arhitektūras ietekme, varbūt arī tāpēc, ka laukakmens bija ļoti raksturīgs Latvijas ainavai, daudzi speciālisti uzreiz ieteica granītu. Un patiesi, tādai memoriālai celtnei, par kādu tika iecerēti Brāļu kapi, bija nepieciešams materiāls, kas spētu pārdzīvot gadu simteņus. Un granīts tāds bija — pārbaudīts senajās pilīs, lauku šķūņos un klētīs, kapsētās un dažkārt arī memoriālajās piemiņas zīmēs. Taču Brāļu kapu ansamblim tika izvirzītas īpašas prasības. Ja kapulauka arhitektoniskajiem elementiem — sienām, atbalsta mūriem, terasēm — vietējais laukakmens — plēstais vai slīpētais — vēl būtu bijis pieņemams, tad skulptūrām likās pilnīgi nereāli sagādāt tik daudz viendabīga granīta. Vietējās rezerves bija niecīgas, bet ievest to no ārzemju karjeriem nebija iespējams finansiālu apsvērumu dēļ. Šaubas izraisīja arī psiholoģiskais efekts. Vai laukakmens tik plašā lietojumā neradītu pārāk smagu, drūmu iespaidu un pārāk krasi nekontrastētu ar jau izveidoto ainavu?

Tāpēc palīgā tika aicināti zinātnieki. Bija jāatrod iespējas izmantot citus vietējos derīgos izrakteņus, nevaicoties pat no pilnīgi jauniem ceļiem. Latvijas Universitātes ģeologi 50 kilometrus no Rīgas Allažu apkārtnē bija atklājuši diezgan bagātīgas šūnakmens iegulas. To jau izmantoja šī novada lauku celtniecībā. Reizumis no tā pat bija darināti kapu pieminekļi. Tā, piemēram, šūnakmens bija pārdzīvojis vairākus gadus Raunas bīskapa pilī.

Granīts vai šūnakmens?

Šūnakmens ir silti pelēcīgs iezis, kas sastāv galvenokārt no kalcīta un veidojas tādās vietās, kur virszemē izplūst ar bikarbonātiem bagāti apakšzemes ūdeņi. Šūnakmenim raksturīga poraina uzbūve, un tajā atklājas dažādu augu — sūnu, meldru un lapu pārakmeņojumi. Lielākās šūnakmens atradnes uzietas purvājos Allažu apkārtnē Jaunzemju, Lielbarģu un citu māju tuvumā. Tur zem 1,5 m bieza kūdras slāņa bija vidēji 1,0—1,25 m bieza šūnakmens kārtā. Šūnakmenim piemīt īpatnējas fizikālas īpašības. Zemes mitruma piesātināts, tas ir mīksts, viegli apstrādājams gan ar zāģi, gan ar kalnu vai pat nazi. Izcelts no zemes un nonācis saskarē ar gaisa skābekli, tas sacietē, kļūst izturīgs pret mehānisku iedarbību un ir salizturīgs. Porainās struktūras dēļ šūnakmens virsmu nav iespējams smalki apstrādāt. Arhitektūrā to izmanto apzāģētu regulārās vai neregulārās formās, bet tēlniecībā vienkāršotos, vispārinātos apjomos. Tomēr pārbaudes rezultāti neaptvēra visu šūnakmens īpašību spektru. Gan zināmas bija akmeņa fizikālas īpašības, bet nebija noskaidrots, kā porainais kaļķakmens reaģēs uz dažādiem bioloģiskiem, ķīmiskiem un urbanizētās vides faktoriem.

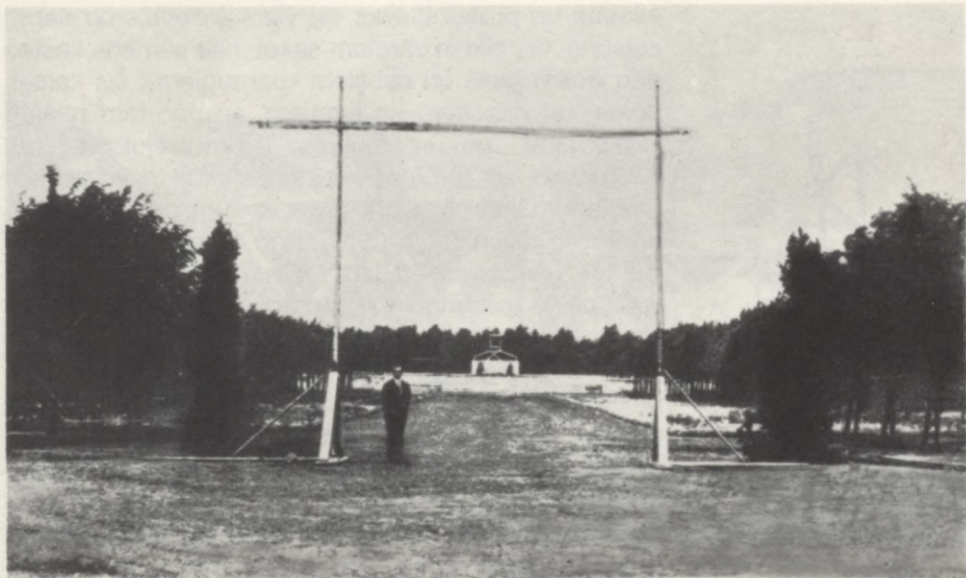
Kaut pilnībā nepārbaudīts, tomēr tas šķita piemērots Brāļu kapu veidotājiem. Tāpēc izvēle bija ne tikai formāla, bet arī dziļi simboliska. Bija atrasts vietējais materiāls, kas pasaules memoriālās arhitektūras praksē bija unikāls. Tas pilnīgi atbilda iecerētajām tēlniecības un arhitektūras formām, vienlaikus bija monumentāls un silts, tā tonis un faktūra lieliski harmonēja ar A. Zeidaka veidoto ainavu. Tika nolemts no valstij piederošajām šūnakmens iegulām Brāļu

kapu komitejai bez maksas piešķirt akmeņus, kā arī kokmateriālus, granti, mālus, zemi. Līdz ar to bija noskaidrots viens no svarīgākajiem priekšnoteikumiem konkursa nākamās kārtas izsludināšanai. Tā notika 1923. gadā un radīja lielāku skaidrību. Kā uzsver A. Zeidaks, konkursa nolūks bija kapsētas plānojumam nodrošināt «arhitektoniskus un skulpturālus papildinājumus», jo «ieejas alejas, terašu ozolu birzis, kapsētas sāni un noslēgums bija jau izveidoti tādi, kādi viņi vēl šobaltdien izskatās».⁵⁰

Konkursa nolikums tika rūpīgi sagatavots. Tekstam bija pievienotas sīkas kapu plāna kopijas ar visiem nepieciešamajiem mēriem un zemes virsmas augstuma atzīmēm. Arhitektoniski tēlniecisko izveidojumu vajadzēja darināt ieejai, noejai no terases kapulaukā un kapu ass noslēgumam.

Pirmās ieceres

1922. gada 17. oktobrī Brāļu kapu komitejas uzdevumā tās locekļi Andrejs Zeidaks un Pauls Kundziņš uzaicināja konkursā piedalīties tēlniekus Burhardu Dzeni, Teodoru Zaļkalnu, Emīlu Melderi, Rihardu Mauru, gleznotāju Jāni Robertu Tillbergu, grafiķi Vili Krūmiņu, arhitektus Paulu Kundziņu, Eiženu Laubi, Ernestu Štālbergu, Arturu Krūmiņu, Kārli Bikši un Augustu Malvesu. P. Kundziņš atceras, ka Rīgā bija sācis darboties tēlnieks K. Zāle, kuram, kā izrādījās, bija «vērā ņemamas spējas monumentālajā tēlniecībā». Tāpēc sacensībā uzaicināja arī viņu. Par katru iesniegto metu nolēma maksāt 100 000 Latvijas rubļu lielu atlīdzību. Konkursa termiņš bija 1923. gada 1. maijs, taču pēc vairāku konkursa dalībnieku lūguma tas tika pagarināts līdz 1. septembrim, tad vēlreiz — līdz 1923. gada 15. oktobrim. Par konkursa

projektu vērtētājiem uzaicināja profesorus Vilhelmu Purvīti, Pēteri Federu, Konstantīnu Rončevski, māksliniekus Jūliju Madernieku, Konrādu Ubānu, Volde-māru Toni un trīs Brāļu kapu komitejas pārstāvjus: ģenerāli Jāni Balodi, Andreju Zeidaku un profesoru Rihardu Zariņu. Tomēr Vilhelms Purvītis no darba komisijā atteicās.

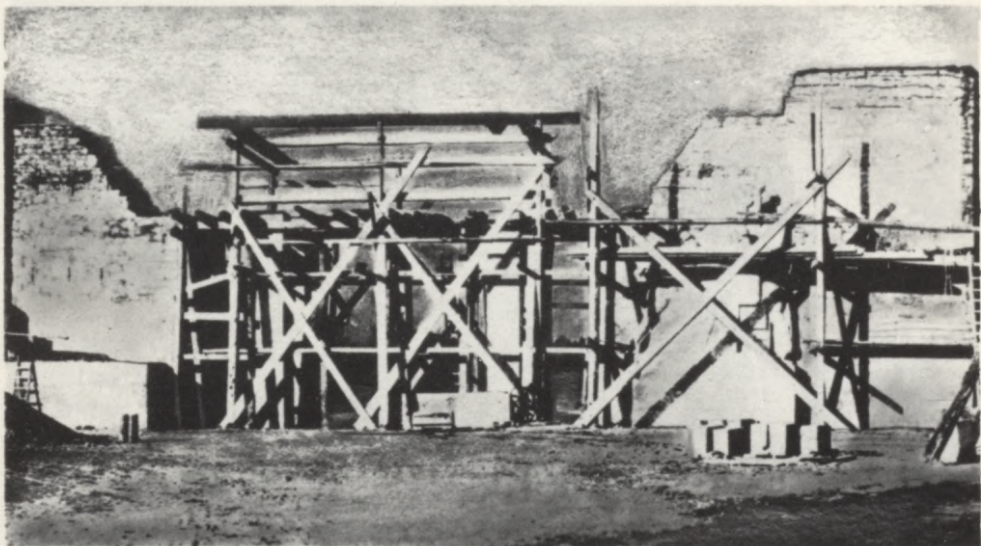
Arī šoreiz konkursa dalībnieki bija pasīvi. No uzaici-nātajiem sešiem māksliniekiem un sešiem arhitektiem priekšlikumus iesniedza tikai četri tēlnieki un viens arhitekts! Bet kāpēc šāda pasivitāte? «Laikam jau tādēļ, ka tiem trūka drosmes ķerties pie pavisam jaunas lietas. Viņi visi bija mācījušies Rīgas Politeh-

leejas vārtu un noslēdzošās tēlnieciskās grupas maketē-šana dabā. 1928. Attēlā arhitekts A. Birzenieks.

nikumā un praktizējušies vai vienīgi dzīvojamo namu celšanā, t.i., citiem vārdiem sakot, celt akmens kastes pēc «tradīcijām» un esošiem «paraugiem», šīs kastes apsegt ar griestiem un jumtiem, arī pēc tām pašām «tradīcijām» un «paraugiem»,» ironizējot atceras A. Zeidaks un turpina: «Kapsētas mūri pavisam nebija iedomājami bez griestiem un jumtiem, un nebija arī šim gadījumam ne vajadzīgo «tradīciju», ne «paraugu» un pieredzes jau pavisam ne! Ar šo pašu «tradīciju», «paraugu» un pieredzes trūkumu bija aplipuši arī mūsu toreizējie skulptori. Tie tad vēl tālāk par bistīšu, kapu pieminekļīšu un sīku portretu «knibināšanu» vēl nebija tikuši.»⁵¹ Šajos vārdos atspoguļojas ne vien viņa personiskā attieksme pret inertumu un iniciatīvas trūkumu, bet arī viņa pašapziņa.

Tāpat P. Kundziņš atzīst, ka «mūsu arhitektu un tēlnieku saime toreiz bija pārāk maza, lai no tās varētu rasties kā sacensoni, tā žurori (žūrijas locekļi) un līdz ar to rezultāts, kas apmierinātu».⁵²

Tā bija nejausība, ka konkursa dalībnieku vidū iekļuva arī tēlnieks K. Zāle. Pēc studijām Pēterburgā viņš 1921. gadā atgriezās Rīgā. Tad devās uz Berlīni, lai iepazītos ar jaunākajiem strāvājumiem Eiropas mākslā. Berlīne bija kļuvusi par vienu no vadošajiem konstruktīvisma centriem. Zāles eksperimenti jaunās avangardiskās mākslas izpausmēs padziļināja un pastiprināja viņa iedzimto spēju skaidri būvēt tēlniecisko formu, kas vēlāk viņam ļāva iedzīvināt skulptūrā spēcīgus vispārinātus tēlus. K. Zāle to vislabāk apliecināja Brāļu kapu ievainotajos jātniekos un jātnieku grupās abpus galvenajiem vārtiem.

Mācību laikā Pēterburgā K. Zālem bija iespēja iepazīties ar jaunākajiem sasniegumiem memoriālajā tēlniecībā, arī ar vēlāk pazīstamā krievu tēlnieka Ivana Šadra 1915. gadā projektēto, bet nerealizēto «Pie-minekli vispasaules ciešanām». Tas bija iecerēts kā monumentāls ansamblis. Galveno kompozīcijas ele-mentu izkārtojums, izmantotā simbolika vedina do-māt, ka no tiem K. Zāle būtu varējis smelties ierosmi Rīgas Brāļu kapu ansambļa veidošanai.

K. Zālem gan jau bija neliela pieredze monumen-tālajā tēlniecībā. Krievijā pēcrevolūcijas gados viņš piedalījās Ļeņina monumentālās propagandas plāna realizācijā, veiksmīgi atveidojot Garibaldiņa un Dob-roļubova tēlus; tos atzinīgi bija novērtējis Krievijas

leejas vārtu celtniecība.
1930.

Brāļu kapu ieejas makets.
1924. Pie maketa K. Zāle.
V. Rīdzenieka foto.

izglītības tautas komisārs mākslas zinātnieks Anatolijs Lunačarskis. Vēl 1919. gada vasarā, atrazdamies Pēterburgā, K. Zāle bija darinājis metu piemineklim Komunāru laukumā Rīgā (tag. Esplanādē). Arī 1919. gada otrajā pusē, būdams Rēzeknē (toreiz tur īslaicīgi atradās evakuējušās Padomju Latvijas valdības iestādes), K. Zāle izstrādā līdzīga satūra metu monumentam, ko paredzēts uzstādīt Rīgā.⁵³

Konkurss noslēdzies

Sabiedrība ar lielu uzmanību gaidīja konkursa rezultātus. Sacensībai priekšlikumus iesniedza tikai pieci mākslinieki — tēlnieki B. Dzenis, T. Zaļkalns, K. Zāle, E. Melderis un arhitekts A. Krūmiņš. Izvērtējot iesniegtos projektus, žūrijai nācās konstatēt, ka tie ir ļoti nevienādas kvalitātes. Visiem «klupšanas akmens» bija A. Zeidaka dabā izveidotā memoriālās ainavas skaidri izteiktā lineārā kompozīcija: ieejas vārta — liepu gatve — Varoņu birzs — kapulauks. Šādai ģeniālai A. Zeidaka radītās memoriālās ainavas organizācijai vajadzēja rast atbilstošu arhitektonisku un tēlniecisku risinājumu.

Tomēr jau Varoņu birzī radītā āra telpa konkursa dalībniekiem, arī K. Zālem, šķita tik spēcīga, ka viņi visu ansambļa māksliniecisko kulmināciju centās koncentrēt tieši Varoņu terasē. Uz šādu risinājumu vedināja arī Rīgas vienmuļajiem ainaviskajiem apstākļiem pateicīgais mākslīgais reljefa paaugstinājums: Varoņu birzs atradās ansambļa visaugstākajā vietā. Tādējādi arhitektoniskais un tēlnieciskais risinājums varēja būt viegli uztverams no jebkuras memoriālās ainavas vietas.

Šāda vienkāršota galvenās skulpturālās grupas novietojuma izpratne bija B. Dzeņa iesniegtajā projektā. Tas gan bija monumentāli iecerēts — rotundas veidā, ar obelisku centrā, taču tas bija vairāk piemērots laukumam ar centrisku kompozīciju nekā A. Zeidaka izveidotajā ainavā. Fragmentārs, bet ar interesantām detaļām bija T. Zaļkalna projekts. Mazāk veiksmīgi bija E. Meldera un A. Krūmiņa risinājumi. Jūlijs Madernieks, novērtējot konkursa rezultātus, aizrādīja, ka Melderis projekta centrālo daļu

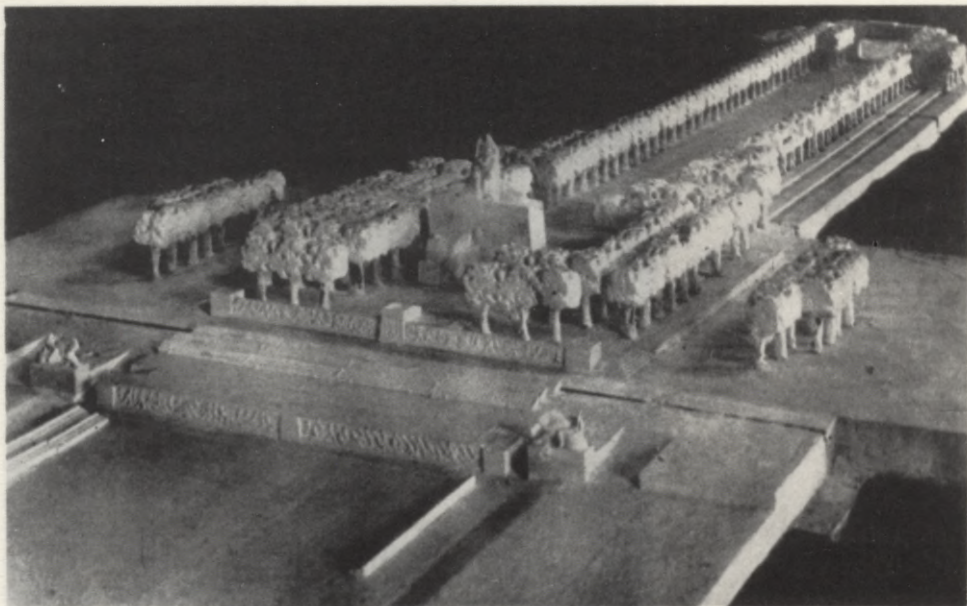
mēģinājis risināt «pārdzīvotā ekspresionisma garā», bet A. Krūmiņa projekts veidots mums svešās formās, kas, tāpat kā Dzeņa projekts, atstājis nabadzīgu iespaidu.

Visi meti 1923. gada 23. oktobrī bija izstādīti Valsts mākslas muzejā. Lietpratēju vērtējums bija pretrunīgs. Kaut arī «vienbalsīgi atrada par mākslinieciski vērtīgāku un praktiski vislabāk piemērotu.. skulptora Kārļa Zāles iesniegto projektu», komisija atzina, «ka ievērojamas mākslinieciskas vērtības atzīstamas skulptora T. Zaļkalna projektā», un secināja, ka «vislabākie rezultāti būtu sasniedzami, ja, projektu galīgi izveidojot, ņemtu dalību abi augšā minētie skulptori». ⁵⁴ Zāle no šādas «sadarbības» atteicās. Tas arī ievadīja abu izcilo tēlnieku domstarpības, kas turpmāk pārauga savstarpējā naidā. ⁵⁵

Kārļa Zāles uzvara

Raksturojot konkursa rezultātus, A. Birzenieks atzīmē: «Tēlnieka K. Zāles Brāļu kapu izbūves makets deva priekšstatu par visas kapu sētas (kapsētas) turpmāko izskatu. Tēlnieks T. Zaļkalns bija iesniedzis tikai dažus interesantus fragmentus. Viņa Brāļu kapu risinājums bija šāds: galvenais ceļš ved līdz vidējai paaugstinātajai daļai. Tā izcelta ar ierakstu plātnēm un divām grupām — ievainotiem jātniekiem. Paaugstinājuma vidū atrodas altāris ar mūžīgo uguni. Tālāk ielejā — strēlnieku kapi. Kapulauka malās bija paredzēti sērojošās latvju mātes tēli.

Pieskaņojoties kapu sētas teritorijas trejdaļījumam, tēlnieka K. Zāles modelī katra daļa bija izcelta ar skulpturālām grupām, kuru efektivitāti vēl pastiprināja arhitektūras formas. Ansambļa galveno sastāvdaļu — kapulauku — noslēdza puslokveida zemes uzbērums,

kas nebija saistīts ar pārējo kapsētas daļu. K. Zāles projektā kompozīcijas centrs bija terases augšējā daļa, kur tagad atrodas ugunsaltāris. Te pacēlās uzvaras lokam [arkai] līdzīgs, četru heraldisku tēlu ieslēgts masīvs, ko vainagoja brīvstāvoša skulptūru grupa.»⁵⁶

Ozolu birzs ietvertais galvenais pieminēklis bija izstrādāts divos variantos. Pirmajā — virs grandiozas arkas paceļas sievietes tēls — latviešu tautas simbols. Tā, vienā rokā satvērusi izcīnīto uzvaras karogu, ar otru kronē kritušos varoņus. Arkas pakājē — četras heraldiskas grupas, četru Latvijas kultūrvēsturisko

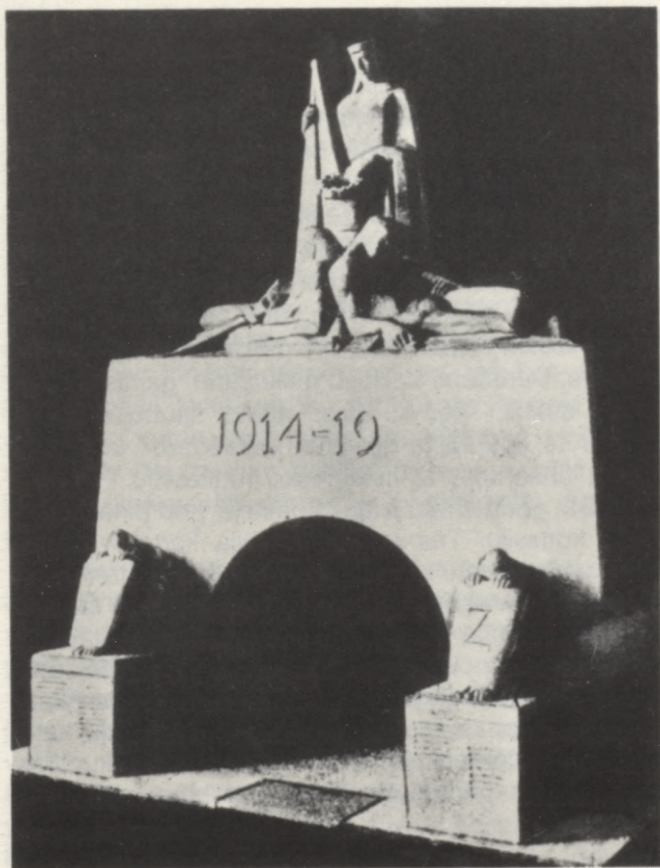
Fragments no Brāļu kapu modeļa ģipsī. Modelis izgatavots pēc prēmētā K. Zāles projekta. Attēla dziļumā redzami galvenie vārti, liepu aleja, Varoņu terase, kuras centrā atrodas monumentāla arka ar Mātes Latvijas tēlu, ko pēc P. Federa ierosinājuma vēlāk pārcēla uz kapulauka noslēgumu.

novadu — Kurzemes, Zemgales, Vidzemes un Latgales simboli.

Otrajā variantā uz augstas arhitektoniskas arkas bija attēlots Lāčplēsis. Ansambļa četros stūros ieslēgti ar vairogu savienoti kritušo brāļu tēli. Nav grūti saskatīt, ka galīgajā arhitektoniski mākslinieciskajā risinājumā apvienotas detaļas no abiem variantiem. Kaut arī K. Zāles projektā galvenais akcents arī bija likts uz Varoņu terasi, tomēr tajā bija viena nozīmīga detaļa, kas acīmredzot žūrijas lēmumu izšķīra viņa labā: monumentālā arka ļāva saglabāt A. Zeidaka ainaviskās kompozīcijas ideju. K. Zāles iecerētā arka deva iespēju, kaut arī ierobežotā veidā, turpināt meklējumus ansambļa lineārās kompozīcijas nodrošināšanai. Masīvos ieejas vārtus ietvēra jātnieku grupas. «K. Zāles maketā,» A. Birzenieka vērtējumā, «nebija grūti saskatīt nopietnus kompozīcijas trūkumus. Viņam turklāt varēja pārmest pilnīgu arhitektūras loģikas ignorēšanu. Toties daudzsološas bija gandrīz visas dekoratīvās tēlniecības grupas; kaut arī parādītas mazā mērogā, tās valdzināja ar svaigumu, izteiksmi, spēku.»⁵⁷

Pretrunas Zāles projektā

Tomēr Zāles priekšlikumā varēja saskatīt arī citas pretrunas. Vislielākos iebildumus izraisīja dominējošās skulpturālās grupas novietne uz Varoņu terases. Šāds ansambļa telpiskās kulminācijas divdalījums ar tās augstāko kāpumu gandrīz puskilometru garās arhitektoniskās anfilādes pusceļā jūtami vājināja galvenā elementa — kapulauka — nozīmi. Turklāt pamatotus iebildumus izraisīja Mātes Latvijas tēlnieciskais risinājums: būdama ansambļa dominante, tā ar seju bija pavērsta pret vārtiem, bet pret kapu-

lauku — ar mugurpusi. Arī arka Varoņu terases vidū ienesa kompozīcijā jau ieejas vārtos izmantoto motīvu. Šāds divu arhitektūras elementu kātojums gan

Brāļu kapu skulpturālās grupas mets, ko konkursam bija iesniedzis K. Zāle un ko bija paredzēts novietot uz Varoņu terases. Attēlā redzama monumentāla arka ar Māti Latviju un kritušajiem dēliem. Grupa ar skatu vērsta uz ieejas vārtiem. Arkas pakājē Kurzemes un Zemgales novada, kapulaukam pievērstajā pusē — Vidzemes un Latgales skulpturālie simboli. Arkai bija jānodrošina anfilādes vizuālā saistība ar kapulauku.

organizēja anfilādi, bet dabā bija mazefektīvs, bez noslēdzošā elementa.

Tie bija nopietni trūkumi, kurus vajadzēja novērst turpmākā radošo meklējumu ceļā. Bet tas nekavēja priekšdarbus, lai uzsāktu Brāļu kapu monumentālā ansambļa celtniecību. 1923. gada 8. novembrī, t.i., jau divas nedēļas pēc žūrijas komisijas slēdziena, Brāļu kapu komiteja nosūtīja K. Zālem šādu vēstuli: «...pagodināties griezties pie Jums ar laipnu lūgumu neatsacīties uzņemties Brāļu kapu plastiskās izbūves māksliniecisko izpildīšanu un vadīšanu pēc pieņemtā projekta. Cerēdami uz Jūsu piekrišanu, gaidīsim Jūsu laipno atbildi.» Par K. Zāles atbildi šaubu nebija.⁵⁸ Līdz ar to bija veikti galvenie priekšdarbi, lai varētu uzsākt ansambļa arhitektonisko realizāciju.

1924. gadā Brāļu kapu komitejā nodibināja Tehnisko komisiju. Tās uzdevums bija kārtot visus ar kapu iekārtošanu saistītos saimnieciskos, tehniskos un mākslinieciskos jautājumus. P. Kundziņu tajā iecēla par vadītāju, bet par locekļiem — K. Zāli, E. Kurau un tikko Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultāti beigušo jauno arhitektu A. Birzenieku. Visās Tehniskās komisijas sēdēs piedalījās arī Brāļu kapu komitejas loceklis A. Zeidaks. Turpmākie notikumi radīja būtiskas pārmaiņas radošā kolektīva darbā.

Sākas ansambļa veidošana

1924. gada 9. septembrī K. Zāle Brāļu kapu komiteju iepazīstināja ar uzlabotu kapu izbūves projektu. Tas turpmākajā darba gaitā, konkretizējoties tēlnieciskajām un arhitektoniskajām detaļām, vairākkārt tika papildināts. Lai pārbaudītu proporcijas, uzcēla ieejas

vārtu un skulpturālo grupu maketu dabiskā lielumā. Valde kopumā ar to bija apmierināta.

Jau pašā celtniecības darbu sākumā notika pirmie pārkārtojumi Brāļu kapu iekārtošanas vadībā. Pārsteigumu izraisīja Brāļu kapu komitejas valdes locekļa P. Kundziņa atteikšanās no saviem pienākumiem, kā arī no «tālākas līdzdalības pieminekļa izbūvē». Valdes sēdē 1924. gada 27. novembrī bija izteikta vēlēšanās «uzaicināt pieminekļa arhitektoniskai vadībai kādu no mūsu arhitektiem, kura vārds būtu jau plašāk pazīstams».⁵⁹ P. Kundziņa atsacīšanās iemesli nav zināmi. Iespējams, ka tas bija saistīts ar tajā pašā laikā uzsākto Brīvdabas muzeja organizēšanu, kuras ierosinātājs un iniciators viņš bija, vai arī ar daudzajiem sabiedriskajiem pienākumiem Latvijas Universitātē un aktīvo profesionālo arhitekta darbību.

Meklējot kandidātu ansambļa arhitektoniskai vadībai, Brāļu kapu komiteja rīkojās ļoti enerģiski. Šādu atbildīgu uzdevumu varēja uzticēt tikai pieredzes bagātam arhitektam. Un jau nākamajā komitejas sēdē — 15. decembrī — valdes priekšsēdētājs ar gandarījumu varēja ziņot, ka Rīgas Brāļu kapu arhitektonisko vadību uzņemas arhitekts profesors P. Feders.⁶⁰ Kaut arī sabiedrībā viņš vēl bija maz pazīstams, par viņa ieguldījumu Brāļu kapu izveidē liecina atzinums, ka «bez prof. Federa.. nav iespējams nekādā ziņā iztikt, jo viņš ir viens no mūsu labākajiem arhitektiem».⁶¹

Noteikti jāatzīmē, ka arī A. Zeidaks ļoti vēlējās, lai arhitektoniskos darbus ievirzītu autoritatīvs speciālists, kāds bija akadēmiķis profesors P. Feders,

Vadību pārņem
Pēteris Feders

Pēterburgas Mākslas akadēmijas absolvents, bijušais Varšavas vecākais arhitekts.

Radošā kolektīva izveide bija ļoti svarīgs notikums. Gandarīts par K. Zāles uzvaru konkursā, A. Zeidaks nevarēja vien nopriecāties, ka arhitektoniskā vadība ir nonākusi profesora P. Federa rokās, ka tā «nebalstījās uz tradīcijām un paraugiem, bet uz pieredzi. Man tagad vēl ir baigi iedomāties,» atceras A. Zeidaks [1952. gadā — V.A.], «kas būtu noticis ar manu tik rūpīgi un ilgos gadus izplānoto kapu plānojumu, ja nebūtu Laima mums piešķīrusi šos divus vīrus!»⁶² [Zāli un Federu — V.A.] Ar to bija likti pamati ilgam, sekmīgam radošā kolektīva darbam vienotas idejas realizācijā.

Lai darbi ritētu sekmīgi, vajadzēja veikt virkni saimnieciska rakstura pasākumu. Ierīkotais elektriskais sūknis vairs nespēja apmierināt ne kapu kopšanas, nedz celtniecības prasības. Tāpēc tika panākta vienošanās ar Rīgas pilsētas valdi par ūdensvada būvi no Gaujas ielas līdz Brāļu kapu vārtiem. 1924. gada 18. novembrī Valsts prezidenta Jāņa Čakstes, Ministru prezidenta Voldemāra Zāmuēla, valdības locekļu un sabiedrisko organizāciju pārstāvju klātbūtnē svinīgi tika likti pamati Rīgas Brāļu kapu arhitektoniskajam un tēlnieciskajam ansamblim. Līdz gada beigām bija uzcelti augšējās terases mūri, gūta skaidrība par vārtu skulptūrām, izstrādāts kapu kopskata modelis u. tml. Gaujas ielā piešķirtajā apbūves gabalā tika ierīkotas akmeņkaļu darbnīcas.

Vienlaikus turpinājās radošie meklējumi, lai pilnveidotu K. Zāles prēmēto projektu. Gatavojoties galīgā varianta pieņemšanai kādā Tehniskās komisijas

sēdē, K. Zāle bija izstādījis visas kapsētas modeli ģipsī. Ja konkursam iesniegtajā projektā ieejas vārtus pārsedza velve, tad jaunajā priekšlikumā bija saglabātas jātnieku grupas abpus vārtiem un ailai bija horizontāla pārsedze. Šajā sēdē tika izšķirts arī viens no galvenajiem telpiskās kompozīcijas principiem. «Pēc debatēm,» atceras A. Zeidaks, «profesors Feders paņēma Latvijas tēlu un nolika to kapsētas noslēgumā. K. Zāle bez ierunām piekrita šādi pārstrādāt savu projektu.»⁶³ Augšējā terasē uz kapu galvenās ass, kur līdz tam bija atradies Mātes Latvijas tēls, nolēma ierīkot ugunsaltāri. 1925. gada 4. februārī K. Zāle iepazīstināja Brāļu kapu komiteju ar pārstrādāto modeli. To pieņēma bez iebildumiem. K. Zāle varēja būt gandarīts. Brāļu kapu komitejas valdes lēmums skanēja kā pavēle: «...ieejas vārtus celt bez velves, atstājot līdzšinējās zirgu grupas, vidus pieminekli necelt, bet tā vietā ierīkot svēto uguni, pārnesot vidus pieminekļa figurālās grupas pieminekļa noslēgumā.»⁶⁴ Līdz ar to ansamblis, kļūdamas ainaviski dinamisks, barokāli dižs un uzbūvē skaidrs, ieguva tagadējo izskatu.

Ne jau vienmēr visos jautājumos komitejas locekļi bija vienisprātis. Tā, kādā no Brāļu kapu komitejas pilnsapulcēm dažiem komitejas locekļiem šaubas izraisīja galvenās kapu ass funkcionālais aprāvums augšējā terasē. Augšējo terasi un kapulauku bija paredzēts saistīt ar sānu noeju starpniecību. Kā toreiz izteicies A. Zeidaks, apmeklētāju plūsmas novirzīšana no galvenās ass ļaujot «iedziļināties kapu būtībā». A. Zeidaks izteica bažas, ka centrālās kustības ass izvirzījums līdz kapulaukam radītu ko līdzīgu «caurbraucamam ceļam», pa kuru publika, nākot no te-

rases, varētu «samīdīt priekšā esošos kapus».⁶⁵ Sabiedrībā ne visi saprata šo dziļi psiholoģisko Brāļu kapu idejas atspoguļojumu ansambļa arhitektūrā. Tā, kāds rīdzinieks vaicājis, kāpēc terasi no kapiem nodala mūris, nevis kāpnes, pa kurām tūlīt nokļūtu kapulaukā. Uz to Zāle atbildējis: «Tas taisni ir ar nodomu darīts!» Jāatceras, ka šādas koncepcijas iedīgļis bija jau iekļauts A. Zeidaka 1922. gadā izstrādātajā Brāļu kapu plānā.

P. Kundziņš atceras, ka arī viņam radušās šaubas par augšējās terases nepietiekamo saistību ar kapulauku. Kaut gan Brāļu kapu komitejas darbā viņš vairs tieši nepiedalījās, tomēr, interesējoties par celtniecības gaitu, atzina, ka saistība «lāga nefunkcionē ne fiziski, ne izjūtas ziņā». Viņam bija radusies doma, «ka varēja ko vairāk sasniegt», ja apmeklētājus «ieļautu tunelī zem terases kā pazemē, un tie iznāktu kapulauka asī — gaišā, ziedošā miera vietā. Pazeemes gaitenis tad vedinātu uz izteismīgu skulpturālu un gaismas veidojumu.»⁶⁶ Kā zināms, realizācijai tika pieņemts K. Zāles un A. Zeidaka priekšlikums.

**Pirmās
domstarpības**

Negaidīts notikums pārsteidza visus pašā darba sākumā. 1925. gada 12. jūnijā A. Zeidaks bija spiests ziņot, ka P. Feders gribot atteikties no piedalīšanās Brāļu kapu būvē. Iespējams, ka tā iemesls bija finansālās dabas (līdz tam P. Feders savus pienākumus veica sabiedriskā kārtā, maizes darbā būdams Mākslas akadēmijas profesors). A. Zeidaks nespēja viņa rīcību izprast un mēģināja pārliecināt Brāļu kapu komiteju, apgalvodams, ka «bez profesora Federa kunga nav iespējams nekādā ziņā iztikt, jo viņš ir

viens no mūsu labākajiem arhitektiem un ar savu līdzšinējo darbību ir līdzējis komitejai lielā mērā ietaupīt līdzekļus... Viņam arī ļoti lieli nopelni, ka kapu izbūves iet tik sekmīgi uz priekšu.»⁶⁷ Brāļu kapu komiteja galu galā bija spiesta savu attieksmi pret Federu mainīt. Tā izteica viņam pateicību un nolēma izmaksāt vienreizēju honorāru 1000 latu un no 1. jūnija pastāvīgu algu 200 latu mēnesī. Feders piekāpās un turpināja arhitektonisko darbu vadību.

Gaujas ielā turpinājās darbnīcu iekārtošana. 1925. gada beigās tās bija gatavas strādāt ar pilnu slodzi. Darbnīcu oficiālajā atklāšanā A. Zeidaks sniedza pārskatu par Brāļu kapu ainavisko, A. Birzenieks par arhitektonisko un K. Zāle par tēlniecisko darbu

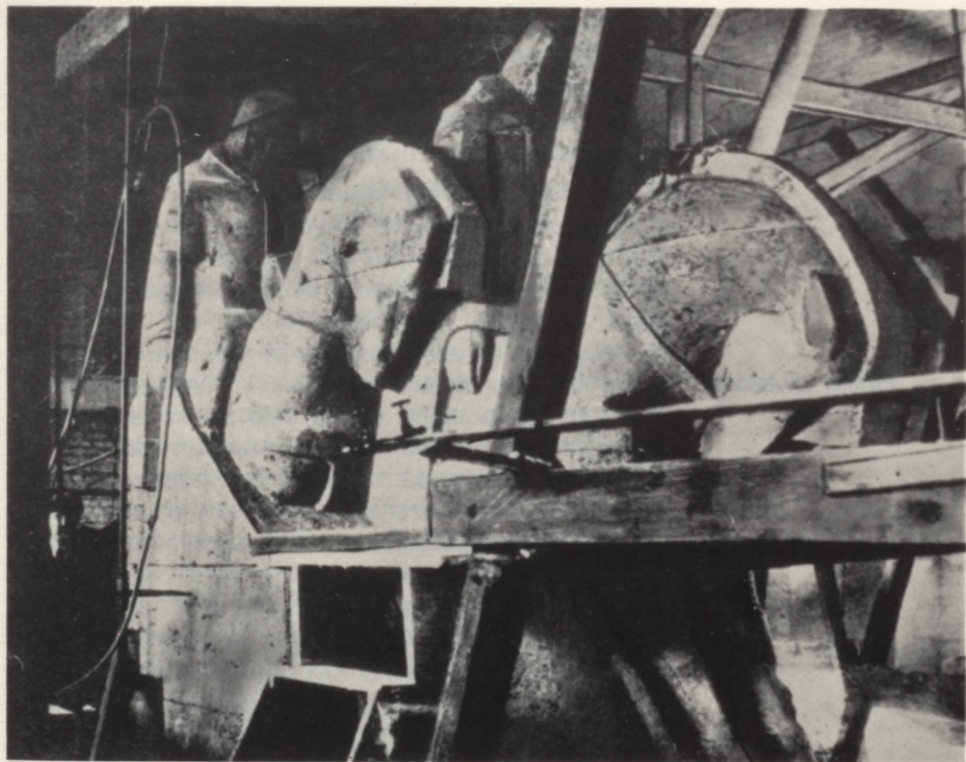
K. Zāle pie skulpturālās grupas «Ievainotais jātnieks, I» meta 1926. gadā.

gaitu. E. Koraus raksturoja jaunatklāto darbnīcu tehnisko iekārtu. To nodošana ekspluatācijā ļāva paātrināt šūnakmens plātņu zāģēšanu un piegriešanu, kā arī tēlniecisko darbu izpildi. Lai pasteidzinātu kapu izbūvi, akmeņus darbnīcās zāģēja divās, dažkārt pat trijās maiņās cauru gadu. Rīgā tolaik vēl nebija nevienas akmeņu zāģēšanas mašīnas. Tāpēc Brāļu kapu komiteja bija pasūtījusi ārzemēs dimantzāģa ripu divu metru diametrā, kas bija viena no lielākajām Eiropā un maksāja 35 000 latu. Šis zāģis, būdams unikāls tehnikas piemineklis, vēl 1994. gadā pilnīgā darbā kārtībā atradās Gaujas ielas tēlnieku darbnīcās. Pie darbnīcām pievadīja dzelzceļu un ierīkoja ceļamkrānu. Kaut arī ziedotie līdzekļi nodrošināja celtniecības gaitu, tomēr Brāļu kapu komiteja ļoti uzmanīgi sekoja katram izdotajam latam. Par to liecina Brāļu kapu Tehniskās komisijas atļauja iegādāties tādu sīkumu kā logaritmisko lineālu, «lai veicinātu darba ražīgumu».⁶⁸

Visu 1926. gadu turpinājās augšējās terases apdare. 1927. gada pavasarī bija jāatrod paņēmieni, kā altārī tehniski ierīkot Svēto uguni. Tā kā ar šādu problēmu nācās sastapties pirmo reizi, tad padomu vajadzēja meklēt ārzemēs. Bija jānoskaidro, kā konstruēta «mūžīgās uguns» ierīce zem Triumfa arkas Parīzē.⁶⁹ Šo uzdevumu uzticēja A. Birzeniekam.

Pret kapulauku vērstajās augšējās terases sienās bija iecerēts iestrādāt četras smilšakmens plātnes ar veltījuma vārdiem. Vajadzēja precizēt, kurās vietās tās iestiprināmas.

Augšējās terases atbalsta sienas un kāpnis iedzieda ar regulārām šūnakmens plātnēm, bet uzbērto

terases parteru — ar neregulāras formas plātņu atgriezumiem.

Vairākkārt tika apspriests A. Zeidaka priekšlikums par baseina ierīkošanu kapulauka centrālajā parterā. Šāds ierosinājums Rīgas sabiedrībā izraisīja polemiku. Daudzi uzskatīja, ka baseina ierīkošana kapos ir pretrunā ar latviešu tautas apbedīšanas tradīcijām.

leejas vārtu jātnieku grupa
Gaujas ielas darbnīcā
1928. gadā.

Pirmās skulptūras

Par tā ierīkošanu vienošanos nepanāca. Tomēr Zāle par baseinu bija domājis, jo viņš bija sagatavojis un izcirtis tam divas skulpturālas grupas. Tā kā Brāļu kapu ansablī tām neatradās vieta, tad tās uzstādīja citur: vienu no tām — Meža kapos, otru — Valmieras Dīvālu kapos privātā apbedījumu vietā.

Ievērojams notikums Brāļu kapu celtniecības vēsturē bija pirmās skulpturālās grupas «Ievainotais jātnieks, I» svinīga atklāšana mirušo piemiņas dienā — 1927. gada 20. novembrī.

Augšējās terases apdare un jātnieku figūru ciršana šūnakmenī bija pavisam sīki izstrādāta, ka 1928. gada martā varēja sākt priekšdarbus centrālās grupas «Mātes tēls ar kritušajiem dēliem» ciršanai. Tā paša gada 12. maijā P. Feders ziņoja, ka vasarā paredzēts uzcelt noslēdzošās grupas pabūvi un apšūt tās priekšpusi ar akmens plātnēm. Padomā bija arī uzstādīt otru «Ievainoto jātnieku», kā arī uzcelt ieejas vārtu mūrus, atstājot tos pagaidām neapšūtus. Vienlaicīgi K. Zāle saņēma uzdevumu ķerties pie ieejas vārtu skulpturālo grupu modeļu izgatavošanas.

Visiem šiem darbiem vērīgi sekoja A. Zeidaka acs. Kapulauks vienmēr bija pienācīgā kārtībā. Svinīgu iespaidu atstāja vienkāršās līnijās veidotie stādījumi un labi koptās liepu gatves. Kapulaukā valdzināja zaļo krūmu un košo flokšu taisnās rindas.

Darbi tomēr neveicās tik strauji, kā bija iecerēts. Otru skulpturālo grupu «Ievainotais jātnieks» uzstādīja tikai 1929. gada vasarā.

Izstrādājot atsevišķus Brāļu kapu elementus, dažos jautājumos pašiem Brāļu kapu komitejas locekļiem nereti bija dažādi viedokļi. 1929. gada vasarā

bija pienācis laiks izšķirties, kādai vajadzētu izskatīties kapu noslēdzošajai sienai. Ja centrālajai vainagojošajai figūrai «Mātes tēls ar kritušajiem dēliem» tēlnieciskie apveidi bija jau konkretizējušies, tad tomēr liela neskaidrība valdīja par tēliem noslēdzošās sienas pakājē. Domstarpības neradās par P. Federa ierosināto četru iecerēto tēlu plastisko risinājumu. Domas dalījās par tajos iemiesojamiem simboliem. P. Federa ierosinājums četros tēlos atveidot spēku, prātu, ticību un tēvijas mīlestību īpašu atsaucību neguva.⁷⁰ Tāpēc kā labāk uztverams tika pieņemts priekšlikums četrās skulptūrās attēlot četrus Latvijas kultūrvēsturiskos apgabalus — Zemgali, Kurzemi, Vidzemi un Latgali.

Diskusija izvērsās arī par A. Zeidaka priekšlikumu Mātes tēla pakājē pie noslēdzošās sienas ierīkot Nezināmā karavīra kapu. Pēc pirmā pasaules kara šāda simboliska nezināmo kritušo varoņu godināšana Eiropā bija ļoti izplatīta. A. Zeidaka ierosinājumu atbalstīja arī K. Zāle. Tomēr diskusijas gaitā atklājās, ka šis priekšlikums ir pretrunā ar Brāļu kapu tradīcijām: kapos jau bija guldīti daudzi nezināmi karavīri. Tāpēc šādas atsevišķas memoriālās vietas izdalīšana nebija pieļaujama. To varētu iekārtot kaut kur citur pilsētā, jo, P. Federa vārdiem runājot, Brāļu kapu ansamblis «celts visiem kā brāļiem». Tā A. Zeidaka priekšlikums neguva komitejas atbalstu.⁷¹

Plašākas pārrunas izvērsās arī par vārtu celtniecību. Kā liecina arhīvu materiāli, daži komitejas locekļi šaubījās, vai vispār tie ir vajadzīgi. Uz to kategoriski iebilda A. Zeidaks: «...bez vārtiem palikt nevar, jo tas ir tautas garā ieaudzis, ka katrai kapsētai ir vārti.» Šādam uzskatam pievienojās arī P. Feders: «Vārti ir

kapu vissvarīgākā vieta, un, ja te kaut kā rodas vismazākās nesaskaņas ar pārējo izbūvi, tad viss ir sajaukts.»⁷² 1928. gada pavasarī Brāļu kapu komitejai tika iesniegts vārtu projekts. Skices tam bija sagatavojis P. Feders, bet tehnisko dokumentāciju izstrādājis A. Birzenieks. Ļoti rūpīgi tika apsvērtas ieejas vārtu proporcijas, to saistība ar Brāļu kapu ansambļa pārējiem komponentiem. No saplākšņa pagatavotais makets dabiskā lielumā ļāva noteikt vislabāko augstumu, platumu, dziļumu. Īpaša vērība tika pievērsta pārsedes augstumam, vārtu aillas atsegtajai perspektīvai Brāļu kapu dziļumā, Mātes tēla vizuālajai uztverei, kas atklājas, pārkāpjot simbolisko vārtu sliekšni. Šim nolūkam kapu dziļumā tika uzstādīts arī Mātes tēla siluets maketā iecerētajā lielumā. Satrakumu pilna bija 1928. gada 7. jūlija diena, kad Tehniskajai komisijai vajadzēja pārbaudīt vārtu butaforisko etalonu. Visi komisijas locekļi ar gandarījumu atzina, ka priekšlikums kopumā pieņemams realizācijai.

leejas vārti

Tomēr arī tas vēl nebija galīgais slēdziens. Atkārtoti tika apsvērti visi vārtu kompozīcijas komponenti, īpašu uzmanību pievēršot to vizuālajai saistībai ar dziļumā esošo Mātes tēlu. Vēlreiz tika izstrādāti un apspriesti vairāki varianti. Cik noprotams, vārtu variantu izvēlē K. Zāles un A. Birzenieka viedoklis atšķīrās. Lai galaslēdzienā nebūtu jāpakļaujas ieinteresēto tēlnieku un arhitektu viedokļiem, Brāļu kapu Tehniskā komisija nolēma 1928. gada 4. oktobra sēdē neuzaicināt ne K. Zāli, nedz A. Birzenieku. Komisija apskatīja «iesniegtās ieejas vārtu skices un nolēma pieņemt tēlnieka K. Zāliša [K. Zāles — V.A.] skici, kuru lūdza valdi apstiprināt», vienlaikus atceļot lē-

mumu par iepriekš pieņemto vārtu projektu. Tajā pašā sēdē arhitektam A. Birzeniekam uzdeva izstrādāt tehnisko dokumentāciju pieņemtajām K. Zāles ieejas vārtu skicēm saziņā ar to autoru.

Nozīmīga bija 1929. gada 13. oktobra diena, kad svinīgos apstākļos atklāja ansambļa centrālo grupu, kuras nosaukums ir «Mātes tēls ar kritušajiem dēliem».

1930. gadā darbu smagums pārsviedās uz ieejas vārtiem un uz noslēdzošo dziļumā esošo sienu. Bet gadu vēlāk — 1931. gada 11. aprīlī, negaidot, kamēr Brāļu kapu ansamblis tiks nobeigts, A. Birzenieks uzteica darbu Tehniskajā komisijā.⁷³ Tāpēc turpmāk viņš ansambļa veidošanā nepiedalījās. Tomēr nevar neatzīmēt A. Birzenieka ieguldījumu Brāļu kapu celtniecībā: viņš sākotnēji sastādīja gan tehnisko dokumentāciju, gan gatavoja līgumus ar celtniecības organizācijām. Viņa lieliskās materiāla izpratnes, proporciju izjūtas dēļ daudzām ansambļa detaļām vēl tika dots pēdējais slīpējums, kas tām ļāva saglabāt gan monumentalitāti, gan izteiksmes spilgtumu. Kapulauka sānos atrodas pret ārpusi pavērsti divi masīvi apjomi — depozitāriji relikviju eksponēšanai. Arī tiem projektu izstrādāja A. Birzenieks. Labās puses apjomiem ar augšgaismu, kreisās puses apjomiem — ar sānu gaismu.⁷⁴ A. Birzenieks caur savu daiļrades prizmu izvērtējis daudzas Brāļu kapu detaļas mūru apdarē, šūnakmens solos, ieejas vārtos u.c. Pēc viņa ierosinājuma kapulauka augšējās terases atbalsta sienā tika ievietotas divas varoņu — Nezināmā un Zināmā karavīra — maskas, kā arī divas dekoratīvas trofejas.

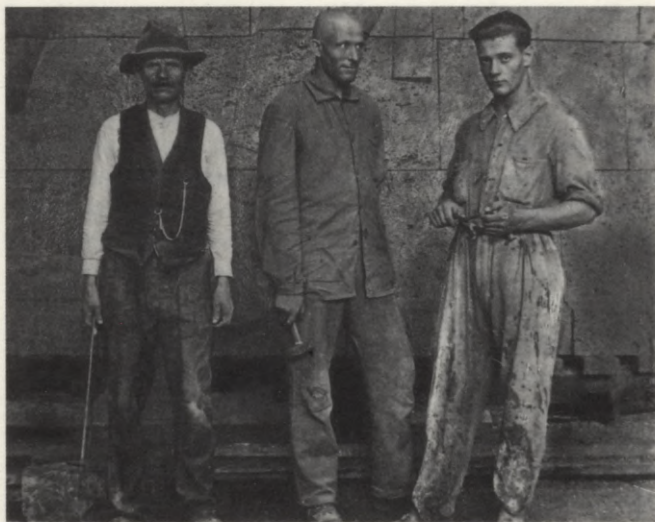
A. Birzenieks uzteic darbu

Pēc A. Birzenieka aiziešanas visus saimnieciskos un arī tehniskos jautājumus uzņēmās kārtot Tehniskās komisijas priekšsēdētājs P. Feders.⁷⁵

Darbiem ieilgstot, rūpība, ar kādu tika veidota katra detaļa, neatslāba. Pat šūnakmens sienas augstumu un garumu pārbaudīja, izgatavojot maketu dabiskā lielumā. Tādējādi nolēma pie vārtiem veidot 4,2 m augstu sētu, bet pēc 12,6 m to pazemināt. Tāpat pēc P. Federa skices pārbaudīja ugunsaltāra lielumu. Viņš izstrādāja zīmējumus arī memoriālajām akām un ieejas vārtu klonam, kam īpaši liela nozīme, jo tas bija Brāļu kapu ansambļa sliekšnis.

Būvdarbiem turpinoties, netika aizmirstas arī Brāļu kapu pieejas. Tā sākumā nepārlicinot šķita ceļa pavērsums sānis no Bērzu alejas. Tāpēc radās ierosinājums griezties pie pilsētas valdes un lūgt atļaut piebraucamo ceļu ierīkot tā, lai ceļa ass sakristu ar kapu ieejas asi. P. Kundziņa atmiņas liecina, ka viedokļi bijuši dažādi un nebūt ne visi jautājumi bijuši pārdomāti līdz galam: «Nevarēju gan lāga samierināties ar to, ka ceļš uz Brāļu kapiem nozarojas no Meža kapu ceļa [t.i., no Bērzu alejas — V.A.], kas joprojām dominē kā galvenais. Bija doma Brāļu kapu ceļu taisnā virzienā turpināt līdz Miera ielai [domāta Gaujas iela — V.A.] pāri privātiem kapiem, tos pārviotojot. Bet šo domu neizdevās realizēt.»⁷⁶

1931. gada nogale pagāja, iekārtojot telpas vārtu masīvā. Tur bija paredzētas istabas goda sardzei, uzraugiem, suvenīru pārdošanai, arī telpa kapu zvanam. Visām tām tika izgatavotas īpašas mēbeles un apgaismes ķermeņi. Dažkārt nācās cīnīties arī ar dabas stihiju. Tā P. Feders 1933. gada 3. augustā ir

ziņojis, ka Brāļu kapu ieejas vārtos iespēris zibens, sabojājot elektrības vadus un elektrisko instalāciju. Pēc tam visu Brāļu kapu ansambli nodrošināja ar zibensnovēdējiem.⁷⁷

Kad vārtu celtniecība bija pavisam uz priekšu jau tiktāl, ka varēja domāt par apkārtnes izdaiļošanu, vajadzēja rūpīgi apsvērt, kādā attālumā ieejas vārtu priekšpusē stādāmas liepas. Bija zināmas bažas, ka, tām sakoplojot, zaru vainags aizsegs vārtu līnijas un skulpturālās figūras.⁷⁸ Tikai pēc pārbaudes dabā Tehniskā komisija varēja apstiprināt, ka paredzētie 5 m ir pieņemams attālums. Tomēr komisijas slēdziens izrādījās kļūdainis. Abu liepu vainagi ir tā sakoplojuši, ka veģetācijas periodā daļēji aizsedz vārtus.

Tolaik bija parasts celtniecības gaitā vajadzības

Nobeigumam
tuvojoties

akmeņkallī
akmeņkallī

Akmeņkallī: no kreisās
Drozdovs, J. Cīrulis, A. Aiz-
purietis pie «Ievainotā jāt-
nieka, I» 1927. gadā.

**Heraldika
Latvijas sienā**

gadījumā mainīt iepriekšējos pieņēmumus. Kad, atbilstoši komisijas slēdzienam, dabā iezīmējās šūnakmenī tērpto mūra sienu kontūras, izrādījās, ka sienas ir pārāk zemas, tāpēc tās jāpaaugstina par vienas plāksnes tiesu. Apskatot uzmūrēto sienu, komisija atzina, ka arī ar tās pazeminājumu pēc 12 m nepietiek, tāpēc nolēma paaugstināto sienas daļu turpināt vēl 12 m — veidot to 24 m kopgarumā.

Rūpīgu pārdomu objekts bija pat tādu detaļu izveide kā P. Federa uzskicētais ērkšķu vainags ugunsaltāra augšējai daļai. Tikai pēc K. Zāles izstrādātā modeļa apskates tas tika pieņemts īstenošanai.

1932. gadā Brāļu kapu komiteja izlēma, kādā secībā noslēdzošās sienas vainagojošā daļā izkārtot Latvijas pilsētu ģerboņus. Labajā pusē no Mātes tēla bija paredzēts izcirst Vidzemes un gandrīz visu Latgales pilsētu ģerboņus, sākot ar Rīgu un turpinot pilsētu vecuma secībā. Kreisajā pusē bija iecerēts likt visu Zemgales un Kurzemes pilsētu un, lai tiktu saglabāta simetrija, vēl sešu Latgales pilsētu — Preiļu, Varakļānu, Viļānu, Kārsavas, Zilupes, Jaunlatgales (Abrenes) — ģerboņus.⁷⁹ Tāpat kā labajā, arī kreisajā pusē ģerboņi rindoti pilsētu vecuma kārtībā, vistuvāk centram liekot Jelgavas, tad Liepājas un Kuldīgas ģerboņus. Pēc arhitekta E. Štālberga ierosinājuma noslēdzošās sienas heraldikā daļēji izmantots Itālijas travertīns, kas pēc uzbūves ir ļoti līdzīgs Allažu šūnakmenim, tikai atšķiras ar gaišāku nokrāsu. Pilsētu heraldiku vajadzēja atspoguļot arī senlatviešu karavīru kaujas vairogos. Centrālajā sienā karavīru galvas nolēma veidot pretstatā, bet sānu sienās — profilā, ar skatu uz Mātes tēlu.

Nobeigumam tuvojoties

Sakarā ar ieilgušajiem celtniecības darbiem atsevišķos sektoros sāka izpausties projektā pielauto kļūmju un nekvalitatīva būvdarbu izpildījuma sekas. Kā zināms, daļa ansambļa ir veidota uz zemes, kas ne visur bija īsti noblīvējušies, bet daļa uzbēruma — it īpaši augšējās terases atbalsta siena, kas ir vērsta pret kapulauku, — celta, nepārbaudot tās attālumu līdz apbedījumiem. Tāpēc sienā vairākās vietās radās plaisas un terasēs iegruva plātnes. Lai šos trūkumus novērstu, sienas pamatus vajadzēja apsekot — pārbaudīt to dziļumu, stiprumu un attālumu līdz apbedījumiem. Šur tur vajadzēja nostiprināt pamatus un atjaunot apšuvuma plāksnes. To visu sīki jo sīki atspoguļoja tālaika prese.

Sabiedrībā aizsākusies polemika par plaisām, kas radušās Brāļu kapu sienās un terasēs, bija tik liela, ka tā ieinteresēja pat Valsts kontroles iestādes. Asajā viedokļu konfrontācijā, kurā nereti uzšķīlās pat personiskās intrigas, tika iejaukti gan profesors P. Kundziņš, gan akadēmiķis P. Feders, gan arī arhitekts A. Birzenieks. Dažādām komisijām bija grūti noteikt atsevišķa speciālista vainas pakāpi. Kā liecina Valsts kontroles atzinums, plaisām dažādos konstruktīvos elementos ir bijis tikai viens cēlonis — nepietiekama inženierģeoloģisko apstākļu izpēte. Cik zināms, projektēšanā nebija iesaistīti būvinženieri, tāpēc jādodomā, ka empīriskie aprēķini nav bijuši pietiekami, lai nodrošinātu visu celtnes elementu izturību. Izskanēja domas, ka bez nopietniem labojumiem šis pieminekļis izturēsot tikai dažus gadu desmitus. Šis apgalvojums izrādījās daļēji pamatots — vairākās vietās jau celtniecības gaitā (galvenajos vārtos, atbalsta sie-

nās, kapulauka sienās u.c.) bija radušās plaisas.⁸⁰

1933. gada nogalē tika pilnīgi nobeigta ugunsaltāra būve un pārbaudīta mūžīgās uguns ietaise, kurā izmantoja naftu. Tā degot kūpēja un piesārņoja gaisu. Tāpēc komisija ar paveikto nebija apmierināta, jo dūmošana radīja ne vien nepatīkamu estētisku iespaidu, bet arī nokvēpināja altāra šūnakmeni.⁸¹

Šajā laikā dabā jau bija iezīmējušies galvenie Brāļu kapu arhitektoniskie un tēlnieciskie akcenti (kaut darbi vēl nebija pabeigti). Nobeigumam tuvojās kapulauku aptverošās sienas būve, apstādījumu iekārtošana, galasienas apšūšana, kapulauka siluetā jau iezīmējās Mātes tēls. 1934. gadā tika pieņemts P. Federa priekšlikums par memoriālo aku apdari, kā arī ģipša modelis K. Zāles skulptūrai «Divi brāļi». Taču vēl joprojām nebija heraldisko grupu pie noslēdzošās sienas.

1934. gada vasarā Brāļu kapu ansamblis jau bija gandrīz nobeigts, kļuvis par unikālu tautas piemiņas simbolu un ieguvis milzīgu popularitāti plašās sabiedrības aprindās. Tagad nu varēja atļaut to apmeklēt oficiālām delegācijām. Šim nolūkam bija sagatavota īpaša Viesu grāmata. Pirmie tajā savus iespaidus ierakstījuši Beļģijas karaliskās misijas locekļi: «Šo kapsētu atstājam dziļi aizkustināti. Tauta, kas šādā veidā spēj izteikt pateicību saviem varoņiem, līdz ar to nesatricināmi pierāda savu nacionālo jūtu dziļo vērtību.»⁸²

Izmantojot dažādu sabiedrisko organizāciju un pilsoņu ziedojumus, kā arī pilsētas un valsts subsīdijas, Brāļu kapu iekārtošanas darbus 1936. gada vidū varēja uzskatīt par pabeigtiem. Noslēdzošajā sienā tika

uzstādīti senlatviešu strēlnieku tēli ar 59 Latvijas pilsetu ģerboņiem. Abpus Mātes tēlam memoriālās sienas augšējā malā iekala lauku pašvaldību simbolus, bet zem tiem četrās vertikālās rindās — 19 apriņķu ģerboņus. Pie noslēdzošās sienas izvietoja četras heraldiskās grupas — sērās noliekušos senlatviešu karavīru tēlus ar Kurzemes, Zemgales, Vidzemes un Latgales novada ģerboņiem uz vairogiem. Ansambļa anfilādes ass noslēgumā memoriālajā sienā izveidota niša ar akmens urnu, kurā savu līdzdalību ar rieksāvu zemes apliecinājis katrs Latvijas pagasts.

Zem Mātes Latvijas tēla ir iekalts krusts. Mākslinieks Kārlis Brencēns no Itālijas bija pārvedis ideju krustu iesegt ar krāsainu vitrāžas stiklu un naktī to izgaismot. Viņa ierosinājumu pieņēma.⁸³ Vakaros krustā iededzinātā gaisma atmirdzēja «sārtā kā asinis krāsā».⁸⁴

Galīgi tika pabeigti četri lieli pret kapu ārpusi vērstie šūnakmeni ietērtie kubveida ķermeņi. To vaļējo vārtu ailu noslēdza metālā kalts režģis. Bet atvērumš griestu pārsegumā pielēja nelielu telpu ar krēslainu gaismu. Šīs telpas bija domātas dažādu militāro relikviju (ieroču, granātu u.c.) glabāšanai, taču savam uzdevumam tās kalpoja tikai neilgu laiku.

Pilnīgi tika nobeigts visu terašu un pieejas ceļu iesegums. Bija izgatavotas apmēram 1900 plāksnes ar uzrakstiem un noliktas gar kapu rindām uz šūnakmens pamatiem. Pret ierosinājumu plātnēm akmens vietā izmantot bronzu Brāļu kapu komiteja iebilda, jo tās «parasti laiku maiņās tiek nozagtas, kā tas tagad notiek revolūcijas brīžos» [!? — V.A.].⁸⁵ Līdz ar to novāca visas pārējās kapu zīmes un visas

kapu kopiņas pilnīgi nolīdzināja. Gar kapu rindām noliktās šūnakmens joslas stiepās 2340,93 m garumā. Iekšējos kapu lauka celiņus un lielo, kapu ansambli aptverošo ceļu 6805,82 m² kopplatībā nosedza ar būvgružiem un akmeņogļu izdedžiem 15 cm biezā kārtā. Ierīkoja jaunus zālājus 1300 m² platībā, kapu augsni uzlaboja 60 cm dziļumā, šim nolūkam izlietojot «apmēram 200 vezumu mēslu, 100 vezumu kūdras un 900 m³ melnzemes».

Dzīvzogu rindas apbedījuma vietās sakausēja vienlaidus slejās, bet centrālais zālāju parters visus kapu kompozīcijas elementus pakārtoja ansambļa galvenajam akcentam — Mātes Latvijas tēlam.

Pēc 12 gadiem

Līdz atklāšanas dienai kapu iekārtošanai bija izdots 1 500 000 latu. Sīkāki darbi sakarā ar kapsētas galīgo izbūvi gan turpinājās vēl arī nākamajos gados. Tā, 1937. gadā pilnīgi pabeidza ceļu ierīkošanu. Kapsētas kreisajā pusē pēc inženiera Tomsona projekta saimniecības vajadzībām iekārtoja īpašas telpas. Arī tās iesedza ar šūnakmeni un pakļāva kopējām kapu kompozīcijas prasībām.⁸⁶

1937. gadā kapulauka centrālajā asī viena no pēdējām savu vietu ieņēma K. Zāles travertīnā veidotā skulptūra «Divi brāļi».

Rīgas Brāļu kapu celtniecība kopš pamatkmens guldīšanas ilga 12 gadus. Ansambļa iecere veidojusies ciešā tēlnieka K. Zāles sadarbībā ar dārzu mākslas meistarū A. Zeidaku un akadēmiķi profesoru Pēteri Federu. Ansambļa izveidē piedalījušies arī arhitekti Pauls Kundziņš, Aleksandrs Birzenieks, viņu palīgi Jānis Kezbers, V. Miza; tēlnieka Kārļa Zāles pirmās skulpturālās grupas šūnakmenī izcirta J. Cī-

rulis, A. Aizpuriētis, F. Valdmanis, Drozdovs, vēlāk arī Mārtiņš Šmalcs, Nikolajs Maulics, Pēteris Banders. Kopā ar viņiem jaunas darba iemaņas apguva daudzi amatnieki, kuru rūpīgā attieksme pret uzticētajiem pienākumiem ļāva sasniegt visumā augstu izpildījuma kvalitāti.⁸⁷

Blakus Brāļu kapu ansamblim atrodas tā sauktais Strēlnieku nodalījums. Tas aptver aptuveni 6,8 ha lielu teritoriju uz rietumiem no kapulauka. To sāka iekārtot samērā vēlu, un noteiktu ziņu par šīs kapu daļas atklāšanu pagaidām nav.⁸⁸

Strēlnieku vārtu tēlnieciskās daļas fragments «Senči».

Pirmajos gados pēc kapulauka ierīkošanas — aptuveni līdz 1922. gadam — vienīgā ieeja Brāļu kapos bija caur tagadējo Strēlnieku nodalījumu. Pirmie apbedījumi Strēlnieku nodalījumā tika izdarīti 1924. gadā. Ir saglabājusies visai problemātiska koncepcija par šī nodalījuma iecerēto izmantošanu. Pēc dažu strēlnieku apgalvojuma,⁸⁹ tas bijis paredzēts tiem strēlniekiem, kuri mira pēc 1920. gada. Turklāt bija domāts par to, lai blakus strēlniekiem varētu apglabāt viņu dzīvesbiedres, ko nedrīkstēja darīt Brāļu kapos. Tikai 1938. gadā Strēlnieku nodalījums pārgāja Brāļu kapu komitejas pārziņā. Šo kapu plānu uzdeva izstrādāt A. Zeidakam.⁹⁰ Apbedīšanas vietām nepieciešamo platību iepriekš nevarēja paredzēt, taču tai vajadzēja būt viegli paplašināmai. Līdz ar to varēja uzskatīt, ka darbi Brāļu kapu ansambļa iekārtošanā ir nobeigti.

Vienīgi K. Zāles 30. gadu sākumā radusies iecere — mākslinieku biedrības «Sadarbs» izstādē eksponētais cilnis «Senči» — gan atrada vietu «Strēlnieku vērtos», taču arhitektoniski palika nenobeigta.

1936. gadā Lāčplēša dienā

Kad 1914. gada rudenī īsi pēc pirmā pasaules kara sākuma, lai iemūžinātu kritušo karavīru piemiņu, pirmo reizi izskanēja vārdi «brāļu kapi», nevienam nebija priekšstata ne par kara ilgumu, nedz upuru skaitu, ko šāds bruņots konflikts prasīs. Kopš tās dienas aizritēja vairāk nekā divdesmit divi gadi. Pienāca 1936. gads.

Visa Latvija gatavojās lielajam notikumam — Brāļu kapu izbūves pabeigšanai. Tikai nepilns gads bija

pagājis kopš Brīvības pieminekļa atklāšanas 1935. gada 18. novembrī. Visā diženumā, Mežaparka priežu ieskauds, kā mūžīgas pateicības apliecinājums kritušajiem varoņiem pacēlās Brāļu kapu memoriālais ansamblis. 16 gadus pēc pēdējā svešzemju karavīra padzišanas no Latvijas.

Ir 1936. gada 11. novembris — Lāčplēša diena. Lai piedalītos Brāļu kapu ansambļa iesvētīšanas svinībās, jau kopš agra rīta ar speciālvilcieniem Rīgā saradās pārstāvji no visiem Latvijas novadiem. Lielā notikuma gaidās pilsēta bija rotāta ar sarkanbaltsarkanajiem karogiem. Pulksten 9.00 pie prezidenta pils pulcējās Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri, lai svinīgā gājiena priekšgalā dotos uz Brāļu kapiem.

Bēzu alejā parādes ierindā bija nostādīti karavīri no visām ieroču šķirām. Arī lielajā Pārdomu ceļā — no kapu vārtiem līdz Varoņu terasei — stāvēja Rīgas garnizona karavīri ar karogiem, pilnā kaujas ietērpā — bruņucepurēs un ar ieročiem plecā. Pie Svētās uguns goda sardzē nostājušies Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri (LKOK), Latvijas atbrīvošanas cīņu dalībnieki, kara invalīdi. Iesānis — valdības locekļi, diplomātiskā korpusa pārstāvji, ģeneralitāte. Arī karavīru koris un orķestris.

Pie Brāļu kapu vārtiem augstos viesus sagaida Brāļu kapu komitejas, Lāčplēša Kara ordeņa domes locekļi, Rīgas garnizona vadība un pilsētas domes pārstāvji. Pulksten 10.00. Piebrauc Valsts prezidents K. Ulmanis un kara ministrs ģenerālis J. Balodis, kuram bija uzdota Brāļu kapu izbūves virsvadība. Ziņo garnizona priekšnieks ģenerālis Fricis Virsaitis. Goda viesi ieiet kapos. Kad viņi pārkāpj ansambļa sliekšni,

sāk zvanīt Brāļu kapu zvans, kas atrodas vienā no vārtu piloniem. Miera stājā sastingst karavīru godasardze lielajā Pārdomu ceļā. Dziļā godbijībā lēnām virzoties gar karavīru ierindu, pavadītāju eskorts kāpj uz Varoņu terasi. Valsts prezidents K. Ulmanis un kara ministrs J. Balodis gar Svēto uguni tuvojas kapu altārim. Uz tā nogulstas krāšņais Lāčplēša Kara ordeņa domes vainags — vienīgais šajās svinībās.⁹¹ Aizkustinošs ir šis brīdis, kad ļaužu tūkstošu domas koncentrējas šajā vienīgajā pateicības izpausmē — ar LKO lenti apvītajā skaisto rožu vainagā. Uz lentes uzraksts — LATVIJAS ATBRĪVOŠANAS VAROŅIEM AIZSAULĒ. Īsi un svinīgi vienā teikumā šis izjūtas izsaka Valsts prezidents: «Šis Lāčplēša Kara ordeņa domes vainags ir godinājums kritušo neaizmirstamajai varonībai.» Atskan salūts un tad Latvijas valsts himna.

Runā arhibīskaps Teodors Grīnbergs: «Nopietnā, svētā stundā, iesvētot Brāļu kapu izbūvi, esam pulcējušies, lai iesvētītu vietu, kur dus mūsu varoņi. Te runā nāve, varoņgars, uzticība līdz nāvei. Te mūsu sirds svētā nopietnībā un bijībā tiek savienota... Svētī, Kungs, tos, kas ir svētā nāvē krituši! Es šo kapsētu iesvētu kā Brāļu kapsētu.» Runā arī armijas mācītājs Pēteris Apkalns. Orķestris atskaņo «Lielo jundu». Tad Valsts prezidents K. Ulmanis, kara ministrs J. Balodis un tēlnieks K. Zāle pa Brāļu kapu takām dodas iepazīties ar ansambli. Pēc tam Brāļu kapus piepilda ļaužu tūkstoši — Rīgas fabriku strādnieki, lauku druvas kopēji, aizsargi, skolēni un citi.

Atvadoties no svinību dalībniekiem, paldies un savu novēlējumu Brāļu kapu cēlājiem izsaka kara mi-

nistrs ģenerālis J. Balodis: «Lūdzu pieņemt manu pateicību darbu organizētājus un vadītājus — Brāļu kapu komitejas priekšnieku un rosīgos locekļus, Tehnisko komisiju, tās darbiniekus un uzņēmējus. Sirsniģu paldies izsaku māksliniekam tēlniekam un kapu apstādģjumu kārtotģjam, daiļotģjam.»⁹²

1924. gada 8. maijģ Rģgas pilsģtas dome apstiprinģja inģenera arhitekta Arnolda Lamzes izstrģdģto Rģgas jaunģzbģves projektu, kurģ bija iezģmģti nģkotnes Rģgas dzģvojamģe rajoni un rģpniecģbas zonas, ostu un dzelzceļa teritorģja, parki un kapsģtas. Sģrtģs lģnģjas atspoguļoja gan veco, gan jauno ielu tģklu. Tam nģkamajģm rģdzģnieku paaudzģm vajadzģja nodroģģnģt ģrtu satģksmi, gan darbģ, gan atpģtģ dodotģes. A. Lamzes iecerģ Rģga sniedzģs lģdz Ropaģu siliem, lģdz Daugavas lģģiem Saulkalnes pusģ un lģdz Lielupes krastģem Priedainģ. Un tomģr, raugotģes tģlģkģ nģkotnģ, viņģ ne vienģmģr prata paredģt notikumus, kuri varģtu pģrvģlkt svģtru arģ daģģm visai drosmģģm iecerģm.

1903. gadģ radģs doma Rģgas zģmeļģustrumu nomalģ ierģkot jaunu kapu masģvu — Meģa kapus. Rģgas jaunģzbģves projektģ tos šķģrsoja sģrta svģtra: iecerģtajģ satģksmes maģģstrģlei vajadzģja nodroģģnģt Rģgas centra labģku saģstģbu ar Meģaparku un Vecmģlgrģvi. Kaut arģ gatavoģanģs Brģļu kapu celtnģiecģbai ilgģ gandrģz desmit gadu, tiem šajģ perspektģvajģ plģnģ vieta nebģja paredģta. Bģja tikai saglabģģģies piedvedceģģ Meģa kapiem, tagadģģ Bģrzu aleja, kas paģlaik kļģvusi par trokģģģainu satģksmes artģriju, to-

Kad runģ
akmens un
daba

Pie Brāļu kapu vārtiem

mēr milzu bērzi, tikpat veci kā blakus esošie kapi, pārsedz to, viešot tajā arī kaut ko no apkārtējo kapu klusuma.

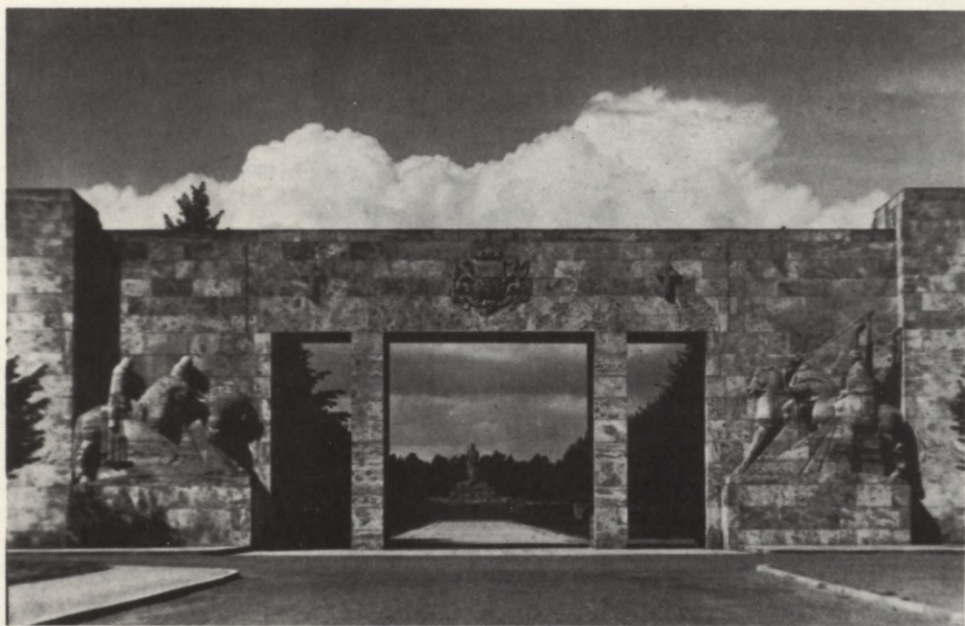
Dižā Bērzu aleja it kā paslīd garām Brāļu kapiem, aizvedot gājēju līdz Meža kapiem. Pusceļā tā nedaudz apraujas, tad pēkšņi atklājas neliels, saules pielijis laukums. Te Rīgas plānotājiem pietrūcis prasmes kopīgā izteiksmes formā apvienot daudzos kompozīcijas elementus. Laukumu šķērso dzīva satiksmes iela. Tam vienā pusē — Meža kapi, otrā — Raiņa kapi ar arhitekta A. Birzenieka 1929. gadā veidotajiem ieejas vārtiem, bet starp tiem — Brāļu kapi. Dažādā stilā veidotos Raiņa un Brāļu kapu vārtus nedaudz apvieno koku grupa laukuma vidū: smuidrās sudrabegles kalpo gan par ainavisku akcentu, gan par šķirtni starp neorganizētajiem laukuma elementiem. Kā mēroga, tā telpiskās kompozīcijas ziņā iespaidīgāki ir pret pilsētu pavērstie vienmēr vaļējie Brāļu kapu vārti.

Brāļu kapu vārti ir savdabīgs pieteikums visa ansambļa kompozīcijas viengabalainībai — tēma, kas tālāk izvēršas daudzās variācijās. Vārtu priekšpusē ielas telpā gājēju sagaida divas liepas, divas no daudzām, kas gājēju pavadīs turpmākā gaitā pretī Mātes Latvijas tēlam. Vārti — tā ir monumentālās arhitektūras un tēlniecības formās veidota simboliska telpas šķirtne. Tieši te, pirms gājējs pārkāpj Brāļu kapu sliksni, daba, arhitektūra un tēlniecība uzrunā viņu vienotā mākslas valodā.

Virs vārtu centrālās ailas likts valsts simbols — Latvijas Republikas lielais ģerbonis un gadskaitļi 1915—1920, proti, latviešu strēlnieku bataljonu dibināšanas un Latvijas brīvības cīņu gadi. Tiem blakus,

K. Zāle pie heraldiskā tēla «Vidzeme» modeļa 1931. gadā.

leejas vārti 1932. gadā.
J. Lerha foto.

virs vārtu sānailām, divi sakrāli simboli — monolītā šūnakmenī izcirsti krusti. To pārdomātais izvietojums, mērogs, iespaidīgais dizains ir varens pieteikums visam ansambļa saturam, kas pagaidām vēl ir daļēji apslēpts nācēja skatienam.

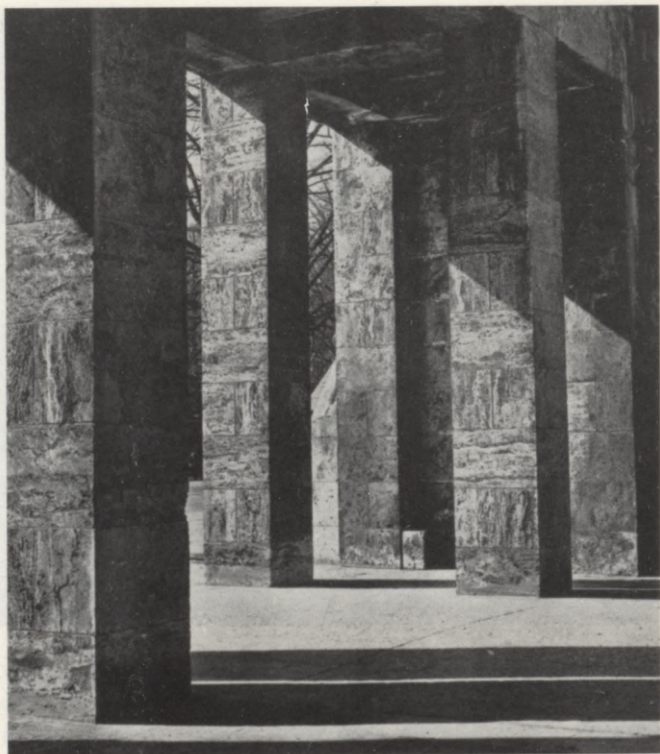
Šie simboli novietojuma dēļ veic divkāršu uzdevumu — uzsver ansambļa galvenās kompozīcijas ass ievadījumu un apvieno visus vārtu tēlnieciskos elementus (arī abas jātnieku grupas) mākslinieciski izteiktā episkā formā ar bagātīgu zemtekstu. Pat viena šī elementa trūkums sagrauj visu vārtu arhitektonisko un tēlniecisko koncepciju.

Padomju okupācijas gados tika noārdīti vārtu vēsturiskie (gadi), valstiskie (ģerbonis) un sakrālie (krusti) simboli. To vietā bija likts vārtu arhitektūrai stilistiski svešais ozollapu vainags, divas simboliskas lāpas un gadskaitļi 1915—1945. Šī brutālā iejaukšanās Brāļu kapu ievadījumā bija ne tikai krasā pretrunā ar memoriālā ansambļa veidošanas pamatideju, bet tā lielā mērā vājināja vārtu arhitektonisko izteiksmīgumu un to nozīmi kopējā kompozīcijā.

Vārtu augstums — 10, platums — 32 m. To abās pusēs paceļas divi masīvi apjomi. Vārtu ailu balsta divi dziļumā izvietoti kolonnu pāri, kuri sadala to trijās

leejas vārti 1982. gadā.

leejas vārti. Skats no liepu
gatves.

daļās: vidējā — galvenajā, kas ir kvadrātveida, un šaurākās sānailās. Ailu augstums sasniedz gandrīz 6 m.

leejas vārtos dominē askētisku līniju un formu valoda, atsevišķu arhitektonisko elementu savstarpējā attiecībā — dziļi pārdomāta proporciju izjūta. Tā, leejas ailas augstuma attiecība pret visu triju ailu platumu ir 1:2. Vidējās — kvadrātveida ailas malas

Jātnieku grupa ieejas vārtu kreisajā pusē.

attiecība pret pilonos ietverto vārtu platumu ir 1:4. Mūra joslas platums virs ailām attiecībā pret ailu augstumu ir 1:2, bet celtnes augstuma attiecība pret tās garumu ir aptuveni 1:4.⁹³

Abpus vārtiem uz nepilnus 2 m augstas pamatnes paceļas apmēram 3,3 m augstas divu senlatviešu karavīru jātnieku figūras. Tie ir seno laiku varoņi, kas atjājuši pie kapsētas un pārdomās apstājušies. Abas grupas ir visumā līdzīgas un pakļaujas Brāļu kapu ansambļa simetriskās kompozīcijas prasībām.

«Tur stāv divi sirmi zirgi,
Abi divi apsegloti;
Tur jāņ divi kara vīri,
Abi divi apbruņoti.»

LTDz X, 31921

Kā vienā, tā otrā pusē — divi jātnieki: priekšpusē jaunāks, aiz viņa vecāks. Varenie tēli ar karogiem un vairogiem rokās simboliski sargā kritušo varoņu piemiņu. Viņi iegrimuši pārdomās, bijīgi noliekuši galvas. Šo tēlu ritmam tēlnieks pakļāvis arī zirgu galvas un kājas. Tomēr abās jātnieku grupās ir samanāma arī atšķirība. Kreisajā pusē gan cilvēkos, gan zirgos valda apgarots miers. Sērās nolaisti karogi. Labajā pusē — tēlos vairāk dinamikas, zirgos — apvaldīts spraigums, trauksme; jātniekos — lepnums par uzvaru. Abu grupu veidojumā izmantoti gandrīz tādi paši izteiksmes līdzekļi — gan figūru novietojumā, to plastiskajā, vispārinātajā valodā, gan arī arhitektonisko un ģeometrizēto elementu izkārtojumā.

Brāļu kapu ansambļa kompozīcijā izšķiramās trīs daļas, kas apvienotas varenā āra telpas anfilādē. Tā 457 m garumā aizsniedzas līdz ansambļa vaina-

Jātnieku grupa ieejas vārtu kreisajā pusē. Fragments.

Jātņieku grupa ieejas vārtu labajā pusē.

Jātņieku grupa ieejas vārtu labajā pusē. Fragments.

Jātnieku grupa ieejas vārtu
labajā pusē. Fragments.

gojošajam tēlam — «Mātei Latvijai ar kritušajiem dē-
liem». Atsevišķus trejdaļījuma elementus veido liepu
gatve, ozolu birzs (Varoņu terasē) un kapulauks. Ar

lielu prasmi te izmantots reljefs, kas ir tik nabadzīgs līdzenās Rīgas ainavā. Tikai daži metri, daži desmiti kāpienu augšup un lejup ir pietiekami, lai telpas organizācijā panāktu vajadzīgo dinamiku un nodrošinātu pārsteiguma momentu, kas traģiskā kontrastā ved pie ansambļa noslēdzošā posma — kapulauka ar Mātes tēlu tā vainagojumā.

Dziļu idejisku zemtekstu Brāļu kapu ansamblī pauž ainava. Tāpēc tā nedrīkstēja būt abstrakta, sausi dekoratīva. Tai ar saviem īpatniem izteiksmes līdzekļiem vajadzēja atspoguļot tautas pateicību kritušajiem varoņiem. A. Zeidaks ainavas veidošanā ierosmi smēlās tautas tradīcijās un folklorā, kur cilvēks bieži vien sarunājas ar dabu, personificē to un saskata tajā daudz cilvēcisku īpašību. Tādējādi A. Zeidaks Brāļu kapu ainavisko veidolu padara ārkārtīgi izteismīgu. Tajā daudz zemteksta gan koku un krūmu stādījumos, gan plašajos ar mauriņu apaugušajos laukumos. Pat tad, ja mēs atmestu visus arhitektoniskos un tēlnieciskos izteiksmes līdzekļus, ainava pietiekami skaidri atsegtu Brāļu kapu idejisko saturu.

Pārkāpjot ar šūnakmeni iesegto vārtu sliekšnim, nonākam 205 m garajā liepu gatvē, ainaviskajos propilejos. Tā nav gatve tradicionālā izpratnē. Tā ir varena un reizē intīma arhitektoniska telpa, kurai plašumu piešķir ne tikai 5,85 m platais ceļš, bet arī zālāju josla abpus tā un liepu rindas pavēnī tik kontrastējoša ar ainavas varenumu un tik vienkārša savā sirsnībā — latviešu lauku sētas neatņemama sastāvdaļa — mežrozišu virkne. Liepu gatve — Pārdomu ceļš, pa kuru ejot norimst lielpilsētas troksnis un ikdienas trauksme un skaidrāka kļūst izpratne, cik

Brāļu kapu centrālā kompozīcijas ass. Skats no ieejas vārtiem.

vērtas ir atdotās dzīvības. Gājējs ar katru noieto soli tuvojas sērojošās Mātes tēlam.

Liepas atkāpušās aiz zālāja, lai plašāka paveras debess, lai vairāk gaismas ielīst gatvē. Liepa — latviešu māte un meita, māsa un līgava, tautas dziesmās apdziedāta, tautas pasakās daudzina, te atnākusi godāt kritušos varoņus.

«Es piedzimu māmiņai
Pašā ziedu laiciņā,
Patī augu kā liepiņa,
Kā ieviņa noziedēju.»

LD I, 1189

Ziedu laikā visā apkārtnē te dvesmo liepu maigais aromāts, tieši tāpat kā Rīgas parkos vai Daugavas krastos. No laika gala māsaimniecība bijusi sievietes pārziņā, tādēļ arī senāk galdi plēsti no liepas koka, līgavas pūrs darināts no liepu krijām, drēbes parasti velētas ar liepas koka vāli un pat dzirnavu milnas taisītas no liepas koka; saimnieces pienu glabājušas liepu kriju vācelēs, un no liepu lūkiem visvairāk darinātas vīzes, ko pinušas sievietes. Kā tad lai liepa, kas tik raksturīga Latvijas ainavai un tuva tautas sadzīvei, nebūtu arī te Brāļu kapos «diža, cēla, smuidra — kad tai lapas izplaukušas» (LD II, 5308)! Bet

Brāļu kapu centrālā kompozīcijas ass. Skats no gatves.

Brāļu kapu centrālā kompozīcijas ass. Skats no liepu gatves noslēguma.

pavēnī visā gatves garumā zied mežrozītes, tās pašas, kas tik iemīļotas tautas dziesmās.

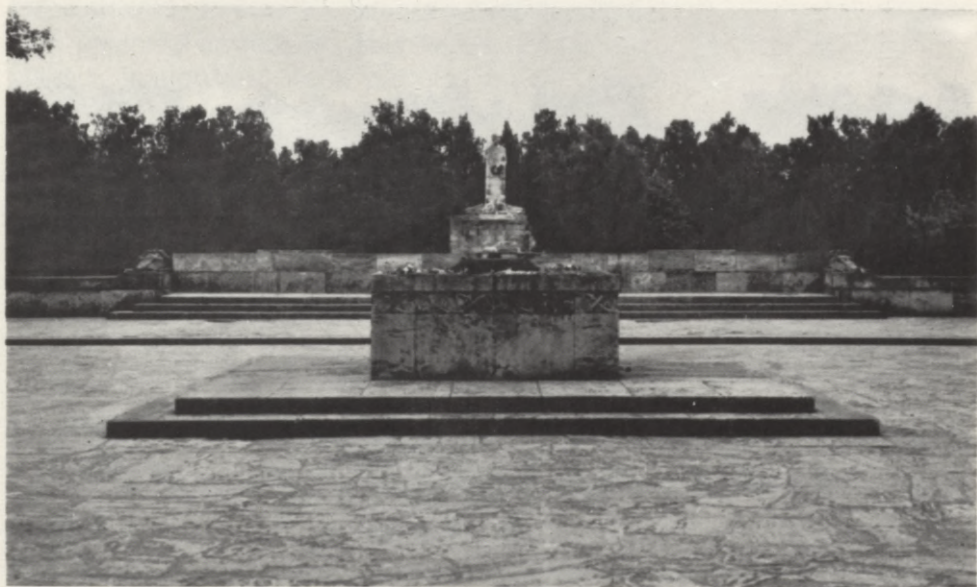
«Es meitiņa kā puķīte,
Sarkans rožu vainadziņš,»

LD II, 5414

lepojas tautu meita. Un vai tie nav viņas vārdi, kas skumjās par aizgājējiem lūdzas:

«Laidiet man rozēs sēt
Kapsētiņas maliņā.
Tur guļ man tēvs, māmiņa,
Tur istie bālēliņi.»

LTD I, 303

Vai arī:

«Es piedzimu māmiņai,
Rožu dārzu ravējot.»
LD I, 1192

Brāļu kapu centrālā kompozīcijas ass. Skats no Varoņu terases.

Antropomorfisku īpašību piedēvēšana kociem, krūmiem un puķēm raksturīga daudzām tautām dažādās variācijās un dažādā interpretācijā. A. Zeidaks, izmantojot tautas folkloras tradīcijas, tās vispārinājis un ainavas veidošanā droši izmantojis monumentālās arhitektūras paņēmienus. Te atspoguļojas A. Zeidaka vērienīgā domāšana, prasme atmest sīkumus un veidot vispārinātus tēlus, un organizēt lielas ma-

Brāļu kapu centrālā kompozīcijas ass. Skats no Svētās uguns altāra.

sas. Labs piemērs tam ir ozolu birzs. Tieši tāpēc Brāļu kapu ansamblis stāv pāri laikmetiem un ir ne vien pirmais, bet arī viens no visspilgtākajiem monumentālās arhitektūras darinājumiem, kas iemantojis paliekošu vietu savas tautas kultūras dzīvē.

Līdzīgi K. Zālem, kas ar Brāļu kapiem un Brīvības pieminekli latviešu kultūras vēsturē ienāk kā monumentālās tēlniecības pamatlicējs, A. Zeidaku varam uzskatīt par pirmo latviešu monumentālās memoriālās ainavas arhitektu.

Visu apstādījumu iekārtošana notika A. Zeidaka tiešā virsuzraudzībā. Viņa meita Austra Kaža, kavē-

joties atmiņās, atceras, ka, «stādot svinīgo liepu gatvi, viņš personīgi izraudzījis visas liepas, lai tās būtu vienādi noaugušas». Kādā pastaigā rudenī, staigādams pa zeltaino liepu gatvi, A. Zeidaks stāstījis, ka jau pirmajos projektos viņš liepu gatvi iecerējis kā «simbolisku, svinīgu sardzi kritušiem varoņiem».⁹⁴

Un nu priekšā ozolu birzs — 150 ozolu, kas ieauguši šūnakmens plātņu ieskaustajā Varoņu terasē, kas ir 73,5×78,2 m liela. 150 ozolu — pa 75 katrā pusē — noslēdz liepu gatvi un stāv simboliskā goda sardzē pie Svētās uguns.

Ozols — vīrišķības simbols, tautas mitoloģijā — arī dievu mājoklis un upurēšanas vieta. A. Zeidaks sardzē pie Svētās uguns izvēlēties tieši ozolu, kas tautas mitoloģijā personificē vīrus — tēvus, brāļus un dēlus: «brāļi man kā ozoli» (LD II, 5302) un «dēli auga kā ozoli» (LD II, 5307). Ozols latviešu folklorā ir arī karavīra likteņa sargs un bieži vien spēka un dzīvības apliecinātājs, kas spēj pasargāt ļaudis no visāda ļaunuma un pat no nāves.

Atmiņas par dzimtās sētas ozolu pavada karavīrus garajos kara ceļos un atgriežoties atkal viņus sagaida:

«Es, karā aiziedams,
lestādīju ozoliņu,
Lai tas auga, lai zaļoja,
Kamēr nāču atpakaļ.»

LTDz X, 31 980

Ozolu birzī pakāpjoties

Svētās uguns altāris.

Svētās uguns altāris

Varoņu terase izveidota vairākos līmeņos ar vairākām pieejām. To ievada ainaviska priekštelpa, psiholoģiska atelpa Pārdomu ceļa galā. Šī apakšējā terase aptver augšējo no trim pusēm, labajā pusē pieslēdzoties Meža kapiem, bet kreisajā — Strēlnieku nodalījumam. Visā liepu gatves platumā uz to ved astoņi pakāpieni. Tikai pēc tam nākamie seši pakāpieni mūs uzved augšējā terasē, kuras centrā atrodas Svētās uguns altāris.⁹⁵ Uguns liesma izšaujas no metru augstas ar šūnakmeni apdarinātas plānā 2,25×2,25 m lielas bāzes. Altāris nav būvēts tieši uz zemes. Tas balstās uz 6,25×6,25 m liela stilobata, kas uzsver Svētās uguns altāra nozīmīgumu un reizē organizē gājēju plūsmu.

Altāra augšējo malu apjož šūnakmenī cirsta dekoratīva ērkšķu vija, kas simbolizē latviešu strēlnieku skaudros Golgātas ceļus. Askētiski vienkāršo masu augšpusē nosedz varā kalts vairogs, kura detaļās jūtamas tautas metālkalēju tradīcijas. Tā centrā izveidots tautisks vainadziņš, caur kuru šaudās modri trauksmainā mūžīgā uguns — nedziestošas piemiņas un pateicības apliecinājums.

Ansambļa galvenajā asī aiz Svētās uguns iezīmēts svētbrīžu altāris. Tieši šeit Brāļu kapu iesvētīšanas dienā 1936. gada 11. novembrī Lāčplēša Kara ordeņa dome nolika pirmo kritušajiem varoņiem veltīto vainagu. Kapulauka dziļumā nemainīgs savā vienkāršībā un patiesībā redzams Mātes Latvijas tēls.

Tikai dažus soļus pasperot uz priekšu, paveras līdz šim nenojausta telpa, kuras dziļumā gandrīz 200 m attālumā atrodas Brāļu kapu noslēguma siena ar Mātes tēlu. Un tikai tad, kad esam pakāpuši vēl

dažus kāpienus uz augšu un nonākuši līdz terases malai, mums visā diženumā atsedzas anfilādes trešais elements — iedziļinātais kapulauks. Materializējas iepriekš neaptvertā telpa, jaunu mērogu, jaunu izteiksmi iegūst Mātes tēls. Apraujas garais Pārdomu ceļš, kas, aizsācies pie Brāļu kapu vārtiem, vēlreiz nonāk pie simboliskā sliekšņa — taču šoreiz tas ir nepārkāpjams, jo tā vienā pusē atrodas dzīvie, otrā — mirušie.

Kapulauku no visām pusēm aptver šūnakmenī tēr-

Brāļu kapu centrālā kompozīcijas ass. Skats no kapu altāra uz kapulauku.

Kapulaukā ieejot

ptā mūra siena. Sānos tā paceļas triju, noslēgumā sešu, bet pašā vidū, kur pret debesīm slienas Mātes Latvijas tēls, deviņu metru augstumā. Centrālo kompozīcijas asi izceļ zālāju parters un simetrisks visu galveno kompozīcijas elementu izkārtojums, kā arī divi sēru bērzi pie noslēguma sienas.

Kapulauka ieleja sadalīta divos līmeņos. Pirmais, pēc platības mazākais, plānojumā it kā pārtver sliekšņa motīvu un, pilnīgi piederēdams kapulaukam, tomēr ar piecām šķērsvirzienā izvietotām apbedījumu rindām šķietami sasaucas ar Varoņu terases norobežojošo sienu.

Tālāk, ielejas zemākajā daļā līdz pat Mātes tēlam, plešas vairākos regulāros kvartālos iedalītais kapulauks. Celiņu tīkls ritmiskā harmonijā apvieno visas apbedījuma vietas vienotā sistēmā. Tajā uzsvērti šķērsvirzieni, kuri caur atvērumiem sānu sienās savienojas ar ansambli aptverošo aplejas ceļu.

Apbedījuma vietās velēnu segu no celiņa atdala šūnakmens josla, uz kuras novietotas smilšakmens (pēc restaurācijas arī betona) plāksnes ar kritušā vārdu vai vārda pirmo burtu, uzvārdu, dienesta pakāpi, dzimšanas un miršanas datumu. Plāksnes ir visiem vienādas. Uz daudzām no tām ir uzraksts «Nezināms». Dažās plāksnēs iekalta arī krusta zīme. Toties apbedījuma vietās kapulauka dziļumā, kur apglabāti Latvijas brīvības cīņu laikā 1919./1920. gadā kritušie karavīri, vairākas plāksnītes rotā Lāčplēša Kara ordeņa simbols. Uz vairākām plāksnītēm ir piecstūru zvaigzne. Tā ir apzīmētas otrā pasaules kara laikā kritušo Padomju armijas karavīru apbedījuma vietas.

Kapulauks nav tikai organizēts apbedījuma vietu izkārtojums. Tas galvenokārt ar ainavu arhitektūras līdzekļiem veido trešo telpisko dimensiju, radot plastiski bagātu, ģeometriski iekārtotu telpu. Aiz apbedījuma vietām iedēstītie dzīvžogi un ziemciešu, it īpaši flokšu, grupas rada lokālas intimitātes izjūtu, bet kopumā ainava ciešā saistībā gan ar arhitektoniskajiem, gan ar monumentālās tēlniecības elementiem izraisa iespaidīgas monumentalitātes izjūtu.

Kapulauka plastisko ainavu izceļ dažāda augstuma zemie dzīvžogi. To cirpums pieskaņots pieguļošo ceļu nozīmīgumam, turklāt pie ceļu krustojumiem to masa palielinās. Augstākie stādījumi rotā kapulauka malas — tie stiepjas gar gaišajām šūnakmens

Skats no Varoņu terases uz kapulauku.

sienām, kuras sedz mežvīnu mežģīnes, bet stūrus akcentē tūjas: Lielie koki — egles, bērzi, gobas un liepas — veido kapu ārējo fonu. Šāds izkārtojums nebūt nav nejaušs: uz tumši zaļā fona krasāk izceļas Brāļu kapu ansambļa gaišais arhitektoniskais un plastiski tēlnieciskais siluets. Vienīgi divi bērzi kā aktīvs sēru simbols ienākuši kapulauka noslēdzošajā daļā pie Mātes Latvijas tēla.

Šāda ainavas un arhitektūras sintēze Brāļu kapu ansamblim nodrošina īpašu izteiksmīgumu jebkurā gadalaikā: pavasarī tas ir svaiga zaļuma segts, vasarā — kuplā lapotnē ieslēpies, rudenī — ziedošu flokšu, košu krūmu un koku greznots, bet ziemā — žilbinošā, baltā sniega segā un sarmas sudrabā tērpts.

Tagad, kad Brāļu kapi mūsu priekšā paveras visā savā diženumā, ir grūti iedomāties celtniecības gaitā ierosināto priekšlikumu par centrālo eju no vārtiem līdz Mātes tēlam. Kāds trieciens tas būtu bijis Brāļu kapu galvenā elementa — kapulauka — viengabalainībai un monumentalitātei.

Pa kapulauka takām

Funkcionālo saikni starp Varoņu terasi un kapulauku nodrošina sānu noejas. Seši pakāpieni lejup kā labajā, tā kreisajā pusē noved kapulauka augšējās terases «priekštelpā», kas ir savienota ar kapulauka apejas ceļu. Šī vieta funkcionāli ir ļoti nozīmīga, jo tā nodrošina saistību starp ugunsaltāri un kapulauku, starp dzīvajiem un mirušajiem. Jau Brāļu kapu veidošanas gaitā noskaidrojās, ka uzsvērtā vizuālā saistība būtu pretrunā ar vispārējās kompozīcijas pa-

matkonceptiju, samazinātu traģisko kontrastu, kas viegli uztverams, nonākot pie simboliskā dzīvības un nāves sliekšņa. Tāpēc kapulauka apejas ceļš un tā pievienojums ozolu birzī pat grūti ieraugāms, tas ieslēpts starp divām masīvām šūnakmens sienām, līdz kurām pieeju aizvirza loģisks gājēju kustības izkārtojums. Šī vieta ar liela meistara roku it kā mākslīgi izcirsta — šaura, acij pirmajā brīdī netverama, lai vēlreiz uzsvērtu šo materiālā iedzīvināto psiholoģisko robežu starp sauli un aizsauli. It kā pavēnī ieejot,

Liepu gatve (sānu aleja).
Skats uz Varoņu terasi.

Varoņu birzs.

no šejienes paveras skats uz gaišo kapulauku līdz pat tā noslēdzošajai sienai. Kāds varens kontrasta paņēmieni starp tumsu un gaismu!

Vēl daži pakāpieni lejup ved līdz kapulauka augšējai terasei. Tās sienās iecirsts veltījums kritušajiem varoņiem, viņu vārdi. Terases centrālajā, pret kapulauku vērstajā sienā iekalti vārdi: «Miera vieta 315 pasaules kara un Latvijas brīvības cīņās kritušajiem tēvijas dēliem. 1915—1920». Zem tā:

«Bez brāļu mīlestības dzīvas,
Bez asins, kaujās slacītas,
Mēs nepazītu zemes brīvas,
Mēs maldītos bez tēvijas.

Še dus 87 varoņi — nezināmi, bet tautas sirdij dārgi un tuvi».

Terases sienā labajā pusē ir uzraksts:

«22 par tēviju 1917. g. varoņu nāvē miruši latviešu strēlnieku pulku karavīri.

Lai viegla ir jums tēvu zemes smilts,
Jūs — ziedojums tās brīvībai un slavai».

Kreisajā pusē šāds ieraksts:

«14 latvju strēlnieki, kas dzimtenei ziedojuši dzīvību 1917. g. kaujās.

Tik trūdiem pieder atdusa,
Gars dzīvo tautas piemiņā».

Šajā terasē atdusas arī pirmie trīs latviešu karavīri, kuru dzīvība izdzīvisi pirmajās pirmā pasaules kara latviešu strēlnieku kaujās.⁹⁶

No centrālās pret Mātes Latvijas tēlu vērstās sienas izaug Zināmā un Nezināmā karavīra maskas. Šie nelielie kapulauka vērienīgajam arhitektoniskajam un tēlnieciskajam mērogam neparasti plastiskie veidojumi uzreiz pat grūti ieraugāmi. Kārlis Zāle, tos iekļaudams ansablī, atkāpies no kopīgās Brāļu kapu

Sānu noeja kapulauka
ievadījumā.

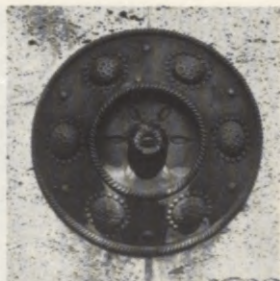
tēlnieciskās ieceres. Visi Brāļu kapu tēli, visas skulpturālās grupas risinātas simboliski: tie ir tautas apziņā folklorizējušies karavīru tēli. Zināmais un Nezināmais karavīrs turpretī ir nesenās pagātnes konkrēti tēli: abi ciļņi izveidoti pēc Tīrelpurvā kritušo strēlnieku pēcnāves masku nolējumiem.⁹⁷ Viņu sejās vēl manāms tikko izdzisušās dzīvības siltums, rezignācija par īso, neizdzīvoto mūžu. Zināmais karavīrs ir viens no daudzajiem, kuri guldīti lielajā kapulaukā. Nezināmais karavīrs — viens no tiem, kuriem, aizsaules

ceļā aizejot, dzisis gan vārds, gan uzvārds, gan arī vecums. Abi veidojumi — Zināmais karavīrs ar neaizsegtām, mūžībā pievērtām acīm, Nezināmais — ar pārsegu uz acīm — tikai nedaudz izceļas no sienas plaknes. To plastiskais risinājums veidojumam piešķir īpatnēju virzību — nevis no iekšas uz āru, bet no āra uz iekšu: abas galvas it kā iegrimst, ieslīd kādā netveramā telpā, kura jau apņēmusi kritušo augumus, atstādama šaisaulē tikai izdziestošos sejas pantus.

Šajā kapu daļā ne visi skulpturālie tēli ir vērsti pret ansambļa vizuālās uztveres galveno asi. Divas izteismīgas skulptūras atklājas tikai skatā no Mātes tēla. Tās ir skulpturālās grupas «levainotie jātņieki», kas ar savu monumentalitāti padara ansambli ārkārtīgi izteismīgu arī centrālās ass atgriezeniskā virzienā. To plastiskums, formu skaistums, izteiksmes traģisms īpašu spēku iegūst pievakarē rietošas saules gaismas un ēnu rotaļā.

Tēlnieciskās grupas «levainotie jātņieki» dažkārt sauc arī par «Mirstošajiem jātņiekiem». 1987. gadā Rīgā mūsu tikšanās laikā mākslas zinātnieks J. Siliņš apgalvoja, ka Zāle šīs grupas dēvējis «par «Mirstošajiem jātņiekiem». Brāļu kapu komitejas sēžu protokolos (sēdēs piedalījās arī Zāle) tās visur dēvētas par «levainotajiem jātņiekiem». Grāmatā ir respektēts Brāļu kapu komitejas viedoklis.

Pirmā skulptūra «levainotais jātņieks, I» atrodas kapulauka labajā pusē, un, kā jau minēts, to uzstādīja 1927. gadā. Tā ir četrus metrus augsta, sešarpus metrus plata, divus metrus bieza, uz divus metrus augstas pamatnes balstīta episka kompozīcija. Fak-

Piemīņas akas detaļas.

«Ievainotais jātnieks, I»

tiski tas ir augstcilnis, kurā skulptūra ir cieši saistīta ar fonu, izaug no tā, dažviet kļūdamā par pilnplastikas tēlu. Brāļu kapu memoriālā šis skulpturālais tēls ir visepiskākais un dramatiski vizizteismīgākais. Tas ir viens no izcilākajiem sasniegumiem Kārļa Zāles daiļradē un kopā ar Mātes Latviju tēlu — viena no augstākajām virsotnēm latviešu monumentālajā tēlniecībā.

Šajā skulpturālajā grupā jātnieks — senlatviešu karavīrs — attēlots uz dzīvības un nāves robežas. Viņa galva nespēkā noslīgusi uz krūtīm, skatiens izdzisis, nevarīgi nokārusies roka vairs nespēj savaldīt vareno zirgu, kurā vēl jaušams apslēpts spēks. Zirgs vēl pretojas savilktajai pavadai, acis un nāsis ieples-tas nāves šausmās, pēdējam lēcienam saspringtās kājas liecina par visu dzīvības spēku galējo koncentrāciju. Bet spēki teju teju būs galā — un tad iestāsies mūžīgais klusums.

Šī skulpturālā grupa atspoguļo plašu jūtu un pārdzīvojumu gammu — traģiskā likteņa neizbēgamības nojausmu un dzīves mūžīgā ritējuma apliecinājumu. Tas ir Lāčplēša spēks, kas neatvairāmā trauksmē, dzīvības alkās cenšas ietiekties nākotnē. Tā ir latviešu strēlnieku diženuma apoteoze un vienlaikus — brīvības izcīņai ziedoto upuru traģisma izpausme.

«Ievainotais jātnieks, I» pārliecina ar izteiksmes skaidrību. Šūnakmenī veidotā varenā divfigūru kompozīcija ir ļoti ekspresīva. Kārlis Zāle tās ideju tver vispārinātos apjomos, izceļot tikai nedaudzas detaļas un otrajā plānā atvirzot vai pat pilnīgi atmetot mazsvarīgo. Viņš nebaidās no vispārinājuma un tajā pašā laikā prot saglabāt saikni ar reālo. Skatot spēkpilnā

kustībā izstieptās zirga priekškājas, saspringto, atsperei līdzīgo kaklu un pieliekto galvu, kas gatava ik brīdī izslieties, lai zirgs varētu traukties uz priekšu, varbūt pat atmodināt un nest tālāk ievainoto jātnieku, — mēs nemaz nejūtam un neievērojam nesaķaņu jātnieka un zirga ķermeņa samērā. Zāle uzdrošinājies padziļināt klasiskajā tēlniecībā iedibinātās tradīcijas zirga un jātnieka atveidošanas paņēmienos un pārvērtis tās tēlnieciskā hiperbolā. Šo šķietamo pretrunu vizuāli izlīdzina dažādi mākslinieka

Maskas «Zināmais karavīrs» un «Nezināmais karavīrs».

«levainotais jātnieks, I».

izmantotie plastiskie izteiksmes līdzekļi. Piemēram, dažādu virzienu šķautnes, kas rada saistību starp skulptūru un arhitektonisko sienas masīvu, bet pašā

tēlnieciskajā grupā uzsver, pastiprina kustības dinamiku, apliecina grupas stabilitāti, tās izaugsmi no arhitektoniskās bāzes. Te nav grūti saskatīt kopējā

«levainotais jātnieks, I».

kompozīcijā iekausētus Kārļa Zāles Berlīnes posmā pārbaudītos konstruktīvisma paņēmienus: mērķtiecību diagonālo šķautņu un plakņu organizācijā gan pašos tēlos, gan to sabalansējumā ar arhitektūru.

Zāle nebija animālists. Tomēr nevar neatzīmēt viņa īpašo attieksmi pret zirgiem.⁹⁸ Tiem ir īpaša vieta vairākās citās viņa veidotajās kompozīcijās (piemēram, Brīvības pieminekļi). Tie, sasaucoties ar folkloras tēliem, palīdz māksliniekam pārliecinošāk atklāt skulptūru saturu.

Otra līdzīga skulpturāla grupa ir «levainotais jātnieks, II», kuru atklāja gadu vēlāk. Tā atrodas kapulauka pretējā pusē kā šķietams «pirmā jātnieka» spoguļattēls. Abas grupas atbilst kapu kopējās simetriskās kompozīcijas prasībām. Tomēr šīs atbilstības dēļ otrā grupa atrodas neizdevīgākā ekspozīcijā pret sauli: tā ir vērsta pret to ar mugurpusi. Tāpēc zūd iespēja redzēt tās skaistās tēlniecisko detaļu gaismēnu spēles, ar ko pievakares saulē tik pievilcīgs ir «levainotais jātnieks, I».

Grupas «levainotais jātnieks, II» plastiskais risinājums nerasniedz «pirmā jātnieka» emocionālo līmeni. Te varonības patoss nedaudz pieklusināts. Kaut arī tajā tāpat atveidots ievainots jātnieks un agonijā saslējies zirgs, salīdzinājumā ar pirmo skulpturālo grupu otrajā tēls vairāk saplūdis ar arhitektonisko masu, tajā mazāk dinamisma, zirgā mazāk jūtama neapslāpējamā tieksme turpināt cīņu. Toties tēlnieks, acīmredzot būdams neapmierināts ar pirmā jātnieka ne visai pārliecinošo nolaistās rokas risinājumu, «levainotajā jātniekā, II» piesedzis to ar vairogu — gan arhitektoniski, gan tēlnieciski veiksmīgāku paņēmieni.

«levainotais jātnieks, b».
Fragments.

Tēlnieciskās grupas «Divi brāļi» fragments.

Kapulauka ielejas ievadījumā iepretim Mātes tēlam no nogāzes izaug neliela travertīnā kalta grupa. Tas ir viens no pēdējiem K. Zāles darbiem — «Kritušie brāļi» (saukti arī «Divi brāļi» vai «Tēvs ar dēlu»). Ja visa pārējā Brāļu kapu ansambļa tematiskā ievirze atspoguļo tautas pateicību cīņās bojā gājušajiem varoņiem, tad «Kritušie brāļi», kas simbolizē mirušos, pārstāv tos tūkstošus zināmo un nezināmo karavīru,

Skulpturālā grupa «Divi brāļi».

Viena no kapulauka šķērsošām. Priekšplānā «levainotais jātnieks, I», dziļumā «levainotais jātnieks, II», vidū «Divi brāļi».

kuri atdevuši savas dzīvības par Latviju. Varbūt tieši tāpēc tiem atvēlēta vieta Brāļu kapu centrā divu galveno asu — ieejas vārtu un Mātes tēla, kā arī «levainotā jātnieka, I» un «levainotā jātnieka, II» krustpunktā.

«Kritušie brāļi» — varbūt tie ir divi draugi, divi cīņu biedri, varbūt pat tēvs ar dēlu, kas palikuši uzticīgi viens otram līdz pēdējam elpas vilcienam. Plecs balstās pret plecu, abas izdziestošās dzīvības apgrotās galvas atslējušās viena pret otru, ceļos nospiestie augumi aizsegti ar kaujas vairogu, nespējā lejup noslīgušajās rokās vēl kaujas zobeni,

«levainotais jātnieks, II».

Piemiņas akas detaļa.

Depozitārijs — relikviju glabātuve.

bet pie kājām Brāļu kapos tik plaši izmantotais vīrišķības simbols — ozollapu motīvs. Abos tēlos vēl pulsē dziestošais iekšējais spēks, bet stingstošajos sejas vaibstos vīd apgarots skaistums, miers, pašpaļāvība. Gaistošā dzīvība pāraugusi nenoslāpējamā cerībā. To pastiprina izmantotais materiāls — gaišais, baltais travertīns, kas pēc nokrāsas kontrastē, bet pēc struktūras ir tik līdzīgs ar kapos izmantoto vietējo šūnakmeni. Abi tēli dziļi tautiski, vienkārši savā izteiksmē un apdarē. Noskaņu pastiprina etnogrāfisks kapa zīmes motīvs aizmugurē. Grupas portretiskais

Tēlnieka K. Zāles atdusas vieta. Uz plāksnes dots kļūdains dzimšanas datums. Jābūt — 1888.28.X. 1995. gada attēls.

risinājums ir dziļi lirisks, pat neparasts Zāles vīrišķīgajam rokrakstam. Iepretī «Kritušajiem brāļiem» centrālā zālāju partera ievadījumā atrodas 1942. gadā mūžībā aizgājušā Kārļa Zāles kapavieta.

Kapulauka ieleja ir klusuma un miera valstība. Šalc Meža kapu priedes, pie Mātes Latvijas skumst divi balti sēru bērzi, kā gaišs mūžības motīvs no sānu sienām burbuļo ūdens un ieplūst šūnākmenis akās. Katrai no četrām akām ir savādāka apdare. Vienā — strūkla tek cauri saktai, citā — cauri varā kaltai lauvas galvai, vēl citā — izplūst no zemcilnī veidotām klinšu virsotnēm, virs kurām mākoņiem pāri savus spēcīgos spārnus pleš ērglis: tas simbolizē kritušos lidotājus.

Kapulauks ir varena telpa, kurā satiekas dzīvie un mirušie. Šūnākmenis mūri ir šīs telpas sienas,

debesis — tās jums, bet zaļā velēna — sega, kas pārklāta pāri kritušajiem varoņiem. Kapulauks — tā ir telpa, monumentāla savā varenībā, intīma savā vienkāršībā, kurā tautas gadsimtos izkoptās mirušo piemiņas tradīcijas atradušas jaunu izteiksmes spēku. Te — varoņu ielejā, taisnajās, dzīvzogu ieskautajās rindās guļ karavīru vadi, rotas un pulki. Gluži kā ierindas solī kaujā dodoties:

Kapulauka noslēgumu veido sešus metrus augsta siena, kas, vidusdaļā atkāpjoties, paceļas deviņu metru augstumā. Virs tās augšup tiecas ansambļa centrālā grupa, kurai Zāle devis nosaukumu «Mātes tēls ar kritušajiem dēliem». Brāļu kapos Mātes tēls ir vienīgā pilnplastikas skulptūra. Tā simbolizē dzimteni — Latviju. Mātes tēla pakājē atrodas kritušie brāļi: plecu pret plecu atslējuši, pusguļus, zem vairogiem, ar zobeniem rokās. Mātei Latvijai vienā rokā uzvaras karogs, otrā — slavas vainags kritušajiem dēliem.⁹⁹

Kaut gan kā Zāle, tā Brāļu kapu komiteja allaž pieturējās pie šīs skulptūras izvērstā nosaukuma «Mātes tēls ar kritušajiem dēliem»,¹⁰⁰ literatūrā un sadzīvē tēlam piedēvēta plašāka, vispārcilvēciskāka nozīme, kas apliecina cieņu pret to kā etniski valstisku simbolu, proti, tā tiek saukta par Māti Latviju.

Šajā skulptūrā apvienojas K. Zāles izcilā prasme valdīt pār telpu un tēlu. Gandrīz puskilometra attālumā Brāļu kapu centrālā figūra gan noslēdz lineārās kompozīcijas anfilādi, bet neatklāj tās saistību ar iegremdēto kapulauku. Šajā milzu telpas organizācijā

Pie Mātes Latvijas tēla

Kapulauks. 1938.
R. Johansona foto.

jāuzsver Zāles tuvākā līdzstrādnieka akadēmiķa P. Federā loma: tā bija viņa ideja pārcelt ansambļa centrālo figūru no Varoņu terases (kā tas sākumā bija iecerēts) uz kapu noslēgumu anfilādes dziļumā.

No kapu vārtiem aizsākas mākslinieciskā intriga. Mēs gan varam saskatīt Māti Latviju, tomēr īsti nezinām, kāds ir tās tēls. Jo attālums neļauj pilnībā uztvert detaļas. Turpinot ceļu, pakāpjoties Varoņu terasē un nonākot uz dzīvības un nāves sliekšņa, Mātes tēls konkretizējas vairāk. Skulptūras atraktīvais spēks turpina pieaugt, palielinās tā uztveres dina-

Kapulauks ar Mātes Latvijas tēlu.

Smilšakmens kapu plāksne.

mika. Māte Latvija aicina mūs nākt vēl tuvāk. Un tad, apstājoties tās pakājē, tā atsedzas visā pilnībā — gan ar māksliniecisko formu, gan dziļo dvēseliskumu.

Mātes Latvijas tēls kā Latvijas simbols valsts kultūras dzīvē ir ieguvis plašu vispārinājumu. «Tavi bērni lai māti tevi sauc,» tā Vilis Plūdons uzrunā savu dzimteni. Šī tēla iekšējo dziļumu, garīgo skaistumu labi raksturo Hosē Ortegas vārdi: «Katra roka, seja un lūpa vienmēr kaut ko runā, un savā būtībā vaibsti, žesti ir gara kapsulas tā intīmā spēka izpausmēm, ko mēs saucam par psihi. Miesa ir svēta, jo tai uzticēta visaugstākā misija — simbolizēt garu.»¹⁰¹ Šo jūtu gammu Zāle atklājis Latvijas simbolā — Brāļu

kapu Mātē. Tas ir neatkarīgas valsts simbols, kas droši stāv uz savas dzimtās zemes. Lepnums ir tās stājā, spēks — pašapziņā. Viņa atnākusi šeit Brāļu kapos svētbrīdī — nedaudz noliektu galvu, it kā ar skatu aptverdama tos tūkstošus, kas dus pie viņas kājām, un tos desmitus tūkstošu, kuru dzīvība izdzisusi Tīrelpurvā, Lielupes un Misas krastos, Rīgas pievārtē. Mātes Latvijas tēls mūs uzrunā klusēdams. «Viņa neraud, mūsu latviešu *mater dolorosa*,» saka Zenta Mauriņa. «Viņas nolaistie plaksti ir smagi, kā tas mēdz būt, kad asaras izraudātas. Viņas sejā tas skumjais miers, kas apņem mūs līdz ar apziņu, ka lielāku sāpju vairs nevar būt.»¹⁰² Virišķīgajos sejas pantos atmirdz sievišķīgs siltums. Tie pauž saprātu, mīlestību, līdzjūtību. Arī atbildību vēstures priekšā. Te Māte stāv pie saviem bērniem, jo «neviens māte tā neilgojas pēc sava bērna kā mūsu visu Māte — Latvija».¹⁰³

Šī tēla formu vispārinājums liecina par autora izauklētās filozofiskās domas dziļumu. Nekā lieka. Ar pārlicinošu mērķtiecību Mātes Latvijas tēls izaug no monumentālās memoriālās sienas: sākumā — kā kompakta masa, tad — augšupiecē veidojot siluetu, vienīgo visā Brāļu kapu ansablī. Tēla apveids — it kā ar grafiskiem paņēmieniem risinātais, pāri rokai pārņemtais sagšas krokojums un jo sevišķi karoga šķautņainā silueta iekļaušanās tēla kopformā padziļina Mātes Latvijas simboliskā tēla psiholoģisko izteiksmi, garīgo skaistumu. To bagātāku padara arī viegli ieskicētie etnogrāfiskie motīvi — villaine, sakta, vainadziņš.

Māte Latvija

Kapulauka noslēgums —
«Māte Latvija ar kritušajiem
dēliem». 1938.

J. Lerha foto.

Kapulauka noslégums —
«Māte Latvija ar kritušajiem
dēliem». 1988.

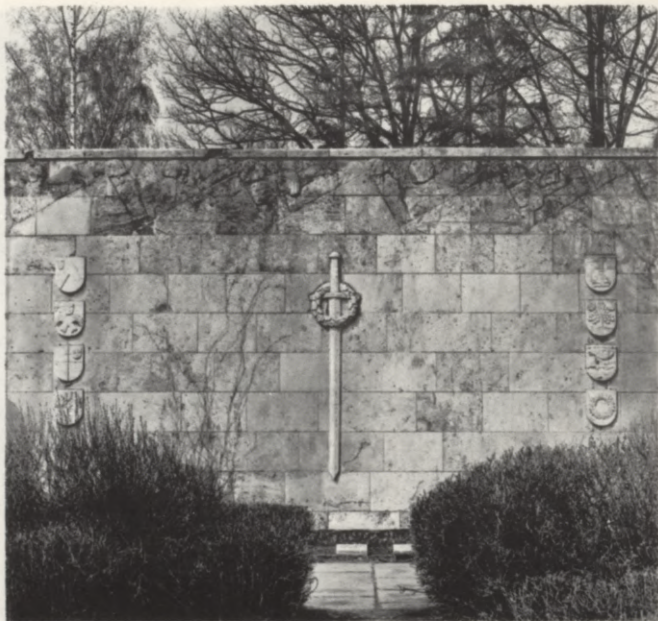
It kā uzminēdama Zāles veidotā latviešu sievietes tēla būtību, Z. Mauriņa filozofiski konfrontē itāliešu un latviešu sievietei raksturīgāko. Aprakstot Florences ikdienu, vērojot pilsētas sadzīves ainas un itāliešu sievietes, viņa saka: «Garīgumu es velti esmu meklējusi itāliešu sieviešu sejās.. Es nevarēju atvairīt itāliešu sieviešu šarmu, bet, Itālijā būdama, es ilgojos pēc latviešu sievietes. Varbūt nekur es viņas skaistumu neesmu tik skaidri saskatījusi kā tur dienvidos: dzīves sūrmes pazinēja, nopietna cīnītāja, liela, drusku pasmaga, gludiem matiem, drusku neveiklām kustībām, bet garīgas alkas viņas seju padarījušas skaistu. Viņai nav krāšņi mirdzošas čaulas, kas apvīta ar čaukstošu tukšumu.»¹⁰⁴ Šos vārdus mēs pilnīgi varam attiecināt uz Mātes Latvijas tēlu Brāļu kapos. Pievēršoties Mātes tēlam, Zenta Mauriņa vēl piebilst, ka «Zāle atturīgā skarbumā apvienojis mātišķīgumu ar jaunavīgumu, sāpes ar dziļu mieru, latvisko ar vispārcilvēcīgo. Vismāte ir Zāles veidotā māte, tāpat kā vismāte ir Sigrīdas Unsetes veidotais Kristīnes tēls.»¹⁰⁵ Ar šiem mātes simboliem sasaucas arī E. Virzas Straumēnu māte, kas «nerunāja daudz, bet visu izteica ar skatu, un labvēlība lidoja kā liepziedu smarža ap viņu».¹⁰⁶

Brāļu kapos Māte Latvija atsedz tautas ētiskos uzskatus, tautas garīgās kultūras pamatu. Te vienā tēlā sakopota visa ansambļa idejiskā un kompozicionālā kulminācija, vispārcilvēcisko jūtu kvintesence.

Mātes tēla pakājē četri augsti pakāpieni ved līdz pusapaļai nišai ar urnu — akmens liesmu, Svētās uguns atblāzmu. Šajā urnā mazpulcēni no visiem

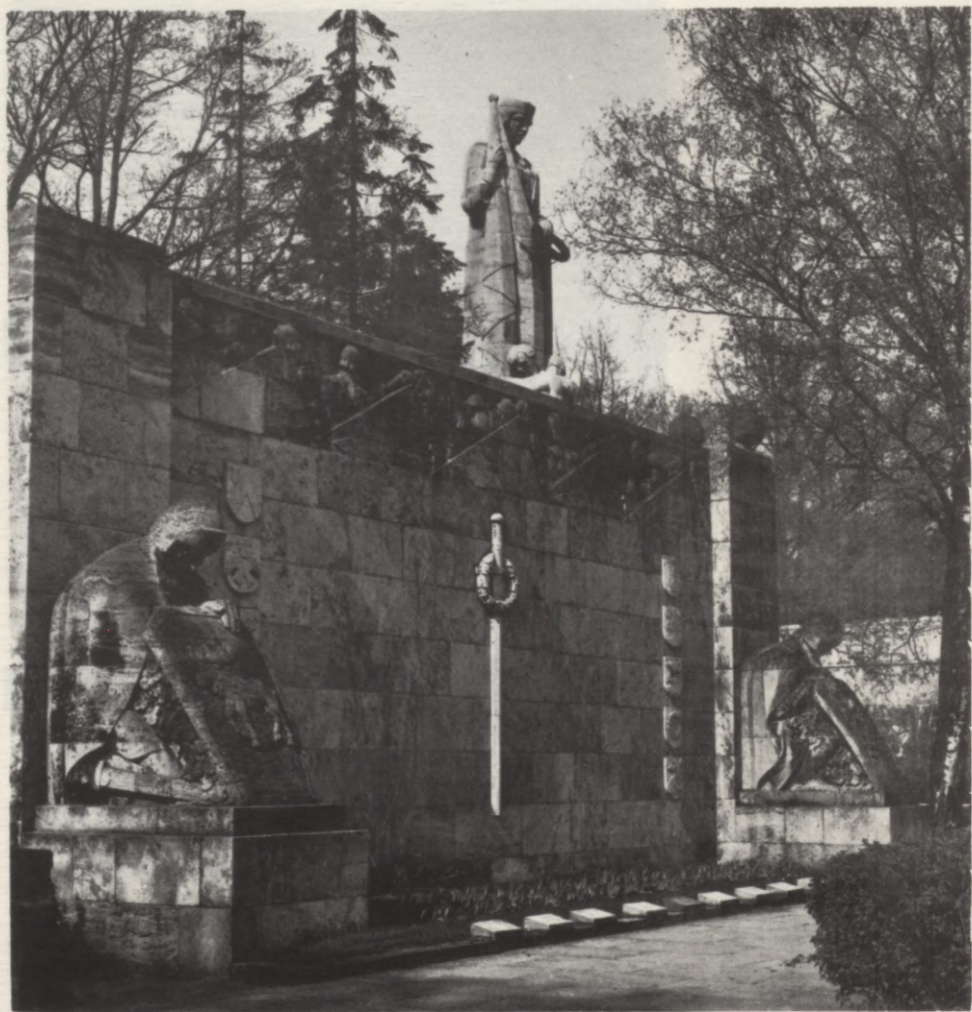
Urna — akmens liesma Mātes Latvijas tēla pakājē.

Noslēdzošā jeb Latvijas siena ar apriņķu heraldiku un cilni «Ciņas motīvs» augšdaļā.

Latvijas apriņķiem, pārstāvēdami 517 pagastus, savas organizācijas desmitajā gadadienā (1939) iebēra pa riekšavai zemes.

A. Zeidaks Latvijas sienas arhitektoniski tēlnieciskajā ansablī apzināti ievieš dabas motīvu. Ansambļa noslēgumu izteiksmīgāku padara arī bērzs — viens no skaistākajiem kokiem Latvijas ainavā. Daļa no «sudraba birtalas» te kopā ar Māti Latviju skumst par tās kritušajiem dēliem. Un tā vien gribas apgalvot, ka Zeidaks, iestādīdams pa bērzam abpus

Latvijas siena. Kreisajā pusē — Zemgales, labajā — Kurzemes novada simboli.
Sienu rotā Latvijas apriņķu heraldika.

Mātes tēlam, gribējis memoriālajā ainavā iemūžināt
brīnišķīgo latviešu tautas dziesmu:

«Es, karā aiziedams,
Pie bērziņa rīksti griezu.
Raud māmiņa, līgaviņa,
Pie bērziņa stāvēdami.»

LTDz X, 31 989

Brāļu kapu noslēdzošā siena visaptverošā satura

dēļ dažkārt tiek dēvēta par Latvijas sienu. Tās arhitektoniski tēlnieciskajās detaļās plaši pārstāvēta heraldika. Šī ideja smelta neatkarīgās Latvijas kultūrvēsturiskajā un administratīvajā iedalījumā. Četros

Zemgales novada simboliskais tēls.

novados — Zemgalē, Kurzemē, Vidzemē un Latgalē — bija 19 apriņķi un 59 pilsētas. K. Zāle šo administratīvo vienību heraldiku izmantoja, lai atšķirīgā tēlnieciskā interpretācijā apliecinātu tautas klātbūtni un paustu tās pateicību.

Noslēdzošās sienas stūros uz 1,20 m augstas pamatnes atrodas 1,80 m augstas senlatviešu karavīru skulptūras. Karavīri nometušies ceļos aiz

Kurzemes novada simboliskais tēls.

Apriņķu heraldika. Fragmenti.

saviem vairogiem, uz kuriem kreisajā spārnā Zemgales un Kurzemes, labajā — Vidzemes un Latgales ģerboņi. Karavīri ģērbusies kaujas tērpos, galvā caunādas vai važu cepures, rokās zobeni. Viņu ietērs ir simbolisks un nav saistīts ar attiecīgā novada etnogrāfiskajām īpatnībām. Visi četri tēli ir kompozīcijā līdzīgi un it kā organiski izaug no memoriālās sienas. Neliels sienas rizalīts ievirza skulptūru kapulauka telpā. Apbrīnojama ir tēlnieka prasme panākt skulptūras atsevišķo daļu kompozicionālo saistību: vairogs balstās pret karavīra ķermeni, ģeometriskā plakne — pret plastisku apjomu. Tie ir divi it kā savstarpēji sveši elementi. Tomēr pietiek Zālem likt karavīra plaukstai satvert vairoga malu, lai abas pretēja rakstura daļas saplūstu vienotā tēlā. Šo veidojumu plastiskajā koncepcijā saskatāms tēlnieka iemīļots paņēmieni — no tektoniskās masas «atraut» un ievirzīt arhitektoniskajā telpā skulpturālā tēla galvu. Latvijas novadu simboliskajiem tēliem ir īpaša nozīme: būdami aktīvākā sienas sastāvdaļa, tie vērsti pret kapulauku un šķietami ietiecas tajā, lai nodotu kritušajiem karavīriem visu Latvijas novadu cieņas apliecinājumu.

Ar vienkāršiem, askētiski koncentrētiem līdzekļiem atsegta tēlu psiholoģiskā noskaņa, to iekšējā pasaule. Karavīru sejās — ticība un spēks, pat spīts, metot izaicinājumu aizsaules uzvarai pār sauli.

30. gados ne reizi vien atskanēja ironiskas replikas par Brāļu kapu celtniecības gaitu. Daži mākslas kritiķi attēlotajās skulptūrās gribēja saskatīt etnogrāfisku precizitāti un nevēlējās ieraudzīt tajās tēla un laikmeta vispārinājumu, caur tēlnieka radošo prizmu

Latvijas siena. Kreisajā pusē — Vidzemes,
labajā pusē — Latgales novada simboliskais tēls.

simbolizētu ideju. Tā, arheologs H. Riekstiņš pārmeta K. Zālem, ka viņš nopietni nav izstudējis un iepazīies ar attiecīgā laikmeta materiāliem — nezina, kādas rotaslietas nēsā vīrietis, kādas sievietē un kādi ieroči senlatviešu kareivim bijuši raksturīgi katrā novadā. H. Riekstiņš nebija apmierināts, ka Kurzemes heraldiskajā grupā karavīram galvā ir bruņucepure, kāda «līdz šai pašai dienai (t.i., 30. gadiem — V.A.)

Vidzemes novada simboliskais tēls.

nevienā mūsu senkapā nav atrasta». Arī Vidzemes karavīram galvā «uzbāzta spirālīšu mice, kāda nekad nav segusi senlatviešu kareivja galvu». Līdzīga rakstura piezīmes izteiktas arī par Zemgales un Latgales heraldiskajām grupām. Pat tāds ievērojams mākslinieks kā profesors Rihards Zariņš pārmeta K. Zālem aizraušanos ar neeksistējošām tautiskām figūrām... fantastiskā apbruņojumā. Tomēr Zāles mākslinieciskā

Latgales novada simboliskais tēls.

intuīcija ir izrādījusies pareiza, jo arheoloģiskajos izrakumos Latvijā pēc otrā pasaules kara ir atrastas vairākas bruņucepures...

Apriņķu heraldika veidota baltā travertīnā un izvietota uz noslēdzošās sienas četrās vertikālās slejās, pa pieciem ģerboņiem katrā aiz attiecīgo novadu karavīru tēliem; neaizpildīta palikusi pēdējā ģerboņa vieta, jo bija tikai 19 apriņķi, bet siluetā kopējai plaknes kompozīcijai bija nepieciešami 20.

Noslēdzošās sienas centrālajā daļā uz senlatviešu karavīru rokās satvertajiem vairogiem iekalti 59 Latvijas pilsētu ģerboņi. Saglabājot to ģeogrāfisko un hronoloģisko secību, kreisajā pusē no Mātes tēla likti Zemgales un Kurzemes pilsētu, labajā — Vidzemes un Latgales pilsētu ģerboņi. Šis izkārojums atbilst Brāļu kapu komitejas valdes ieteikumam (sīkāk

sk. nodaļā «Sākas ansambļa veidošana»). Galasienā sejas veidotas pretskatā, sānu sienās — ar skatu pret Mātes tēlu. Īpaši jāatzīmē, ka šai it kā statiski inertajai tēlu galerijai piemīt savdabīga dinamika, kas pieaug galvenā akcenta — Mātes tēla — virzienā. Tas panākts ar vairogu asimetrisku pavērsienu — katrs iepriekšējais vairogs nedaudz pārsedz nākamo. Visi senlatviešu karavīru tēli ir simboliski, taču katrs ir savādāks. Nopietnās, lepnu skumju apdvestās sejas nelīdzinās cita citai. Te ir jaunekļi, kas tikko atstājuši vecāku pavardu, vīri spēka gados un sirmgalvji — un katram ir savādāka sejas izteiksme, katram savs matu sakārtojums, taču visi tie ir vienas tautas dēli.

— Dramatiska spēka pārpilna ir Latvijas sienas kreisā un labā spārna vainagojošā daļa. Dekoratīvajā frīzē,

Latvijas siena ar cīņas motīvu augšdaļā. Fragmenti.

ko sauc par «Cīņas motīvu», virs asimetriska, uz Mātes tēlu vērstu karogu fona zemcilnī savijušies desmit cīņas biedru puskaillie torsi. To dinamiskā kustība akcentē karogu viļņojuma ritmu. Tēli ir abstrakti, tie kapulaukam pat uzgriezuši muguru, it kā nākuši no veļu valsts. Tie simbolizē aizvadīto cīņu upurus. Novērstās sejas, plīvojošās matu šķipsnas, no rokām izsistie zobeni kopumā pauž dziļu traģismu, bet muskuļotie ķermeņi — neuzvarētu spēku. Kā divainā vizijā te slīd garām seno cīnītāju stāvi, tie paši, par kuriem stāsta tautas dziesma:

«Sniga sniegi, putināja,
Balti gāja karavīri:
Tie nebija karavīri,
Tās bij' zēnu dvēselītes.»

LTDz X, 32 171

20. gadsimta 20. gados tikko nodibinātajā Latvijas Republikā visās mākslas nozarēs ļoti raksturīga bija atgriešanās pie tautas senatnes, pie vēsturisko notikumu heroizēšanas un slavināšanas. To darīja arī Zāle. «K. Zāle bija pārliecināts,» atceras viņa audzēknis tēlnieks R. Alders, «ka īsta māksla sakņojas dziļās un lielās tradīcijās. Viņš tāpēc labprāt pievērsās spēcīgu karavīru — cīnītāju, folkloras varoņu — tēliem, jūsmoja par Ausekļa, Pumpura, Raiņa dzeju.»¹⁰⁷ Folklorā viņam kalpoja par daudzu vispārinātu simbolu avotu. Tāpēc nevienā skulpturālajā tēlā neatspoguļojas konkrēts vēsturisks notikums. Pat Latvijas novadus viņš simboliski attēlo tikai ar heraldiku, nevis ar tērpa, ieroču vai rotājumu atribūtiķu.

Katrā skulpturālajā grupā iemiesota daļa no tautas dziesmās apdziedātajiem tēliem. Latvju dainās ir

daudz kara dziesmu. Gandrīz katra no tām ieskanas kādā Brāļu kapu cilnī. Tautas dziesma sniedz arī vispārinātu karavīra tēlu:

«Es pazin' sav' bāliņ'
Vidū kara pulciņā:
Īsi svārki, gari mati,
Apzeltītu zobentiņ'.»

LTDz X, 32 006

Tieši tādi viņi ir — no tautas nākušie tēvi un dēli, sērojošie un kritušie karavīri, kas rokās tur savertus vairogus gan ar Latvijas pilsētu, gan ar Kurzemes un Zemgales, Vidzemes un Latgales heraldiku. Zāle ļoti iemīļojis tēlu izvietojumu grupās pa divi: pie ieejas vārtiem, pie Mātes Latvijas tēla, abu «levainoto jātnieku» kompozīcijā. Tāpat kā tas tik bieži apdziedāts tautas dziesmās. Un vai «Kritušie brāļi» nav tie paši tautas dziesmās apdziedātie «karavīri, abi divi apbruņoti»? Tautas dziesmas četrindē ietvertā gudrība un pasaules skatījums Zāles veidotajos tēlos pāraudzis akmenī kaltajā varoņeposā, kurā iemiesotas vispārcilvēciskas idejas.

Par latviešu profesionālās tēlniecības pirmsākumiem var runāt tikai kopš 20. gadsimta sākuma, un tā saistāma ar Gustava Šķiltera, Teodora Zaļkalna un Burkarda Dzeņa vārdu. Visi viņi bija beiguši Pēterburgas Štiglica centrālo tehniskās zīmēšanas skolu, kur mācību gaitā apguvuši stingru reālistisku koncepciju. 1913. gadā Kazaņas mākslas skolas tēlniecības nodaļu beidza K. Zāle, pēc tam viņš turpināja

Izteiksmes
spēku
meklējot

izglītoties Pēterburgas Ķeizariskās Mākslas veicināšanas biedrības skolā (1915) un Pēterburgas Mākslas akadēmijā, kā arī Pēterburgas Valsts brīvajās mākslas darbnīcās (1917—1920).

Latviešu monumentālajā tēlniecībā vēl nebija nekādu tradīciju. Pirmo profesionālo tēlnieku darbalauks bija galvenokārt stājskulptūra — portreti un figurālas kompozīcijas. Padomju Krievijā dzīvojošos latviešu tēlniekus nevarēja neietekmēt monumentālās propagandas plāns, kas 1918. gadā atraisīja lielu radošu rosmi un brīvību. Paši pirmie, kas atsaucās uz Izglītības tautas komisariāta Mākslas lietu kolēģijas aicinājumu piedalīties «izcilu revolūcijas darbinieku» monumentālu krūšutēlu uzstādīšanā dažādās Petrogradas vietās, bija arī vairāki latviešu mākslinieki — Kārlis Zāle, Teodors Zaļkalns, Jānis Roberts Tillbergs, arī arhitekts Ernests Štālbergs. 1919. gada martā Petrogradā Maskavas vārtu rajonā atklāja Kārļa Zāles veidoto pieminekli Džuzepem Garibaldijam. Šajā krūšutēlā skaidri saskatāma K. Zāles reālistiskās mākslas izpratne, plastiskajā risinājumā jau nojaušamas K. Zāles monumentālista iezīmes, īpaši dinamiskajā detaļu izkārtojumā, skaidrajā izteiksmes līdzekļu kontrastā un līniju skarbumā, kas vēlāk rada tik plašu izpausmi Rīgas Brāļu kapu tēlos. Nedaudz vēlāk Zāle Petrogradā veido monumentālu bisti arī ievērojamajam krievu literatūrkritiķim Nikolajam Dobroļubovam.

Kā atzīmē J. Siliņš, Zāle uzsver «veidojamās vielas realitāti: smagumu un masas blīvumu. Viņam ir it kā zemnieciska lietišķība un bijība pret vielas dabu.»¹⁰⁸ Uzsverot materiāla masu, viņš izvairās no

nevajadzīgas formu sasmalcināšanas, detaļu saskaldīšanas. Figūru plastika ir sevī noslēgusies. Kompozīcijai ir konstruktīvs un reizē arī simbolisks raksturs. Zāle labprāt izmanto konstruktīvās masas, trīsstūrveida plaknes, lai ar tām nosegtu tēlu nenozīmīgās detaļas. Tādējādi aktīvā spēka avots šķietami paliek apslēpts iekšējā kodolā un uz āru izpaužas tikai simboliski. Šāds paņēmiens sasaucas ar tautas celtniecības kompozīcijas principiem, kur jumtu spēcīgā, smagnējā masa apslēpj balsta elementus. Tādi darinājumi pauž zemniecisku mieru, klusumu. Zāle izvairās atveidot straujas, neapvaldītas kustības, dramatiski plastisku kulmināciju. Pat «levainotajos jātniekos» tēlnieks dinamiski ievadīto zirga lēcieni apvalda, lai tas acumirkļi sastingtu uz vietas, saplūstot ar monumentālo šūnakmens masu. Viņa tēli Brāļu kapos ir varenī savā traģismā.

Skulptūras
kapu ainavā

K. Zāles tēlniecība ir izteikti arhitektoniska. Viņš prasmīgi sapludina skulpturālos tēlus ar arhitektoniskajām formām, piekļauj tos sienām, kuru šķietami ģeometriski inertā plakne ir kā radīta, lai uztvertu un izceltu tēlu plastiskās monumentālās formas.

K. Zālem ir aprīnojama materiāla un telpas izjūta. A. Zeidaka radītajā ainavā it kā no zemes dziļēm izaug šūnakmens sienas, pie kurām piekļāvušās tēlnieka veidotās skulptūras. K. Zālem tām nav jāmeklē telpa. Tās izaug no zemes un saplūst ar dabu, to lakoniskajā un simboliskajā valodā nojaušams īpašs izteiksmes spraugums. Vienīgi Māte Latvija paceļas pāri visam.

Šūnakmens bloku lielums Brāļu kapos bija ierobežots, jo Allažu atradnēs tie nebija iegūstami lielos

apjomos. Tāpēc izzāģēja visumā vienāda lieluma šūn-akmens plātnes un blokus un kā arhitektoniskiem, tā tēlnieciskiem darbiem izmantoja vienādu šūn-akmens konstruktīvo moduli. Tas vēl vairāk akcentēja kapu arhitektonisko un tēlniecisko saskaņu un to organisko kompozicionālo vienotību. Šūn-akmens plātnes visos arhitektoniskajos elementos ir ģeometriskas. Augšējās terases klons turpretī ir ieklāts ar neregulāras formas plātnēm. Tādējādi materiāls zaudē savu konstruktīvo formu, tuvojas dabai un pat saplūst ar to. Grūti iedomāties vēl piemērotāku materiālu par šūn-akmeni K. Zāles monumentālo ieceru realizēšanai.

J. Siliņš, raksturojot K. Zāles darbu, uzsver, ka, «saskaņojoties ar savu arhitektonisko rāmi, [skulpturālo] grupu iecere ir simetriska, ritmiska, ar ornamentālo vērtību uzsvēršanu plastiskajās formās. Paturot blīvu masu, tās izveidojumā dominē plastiski lineārais elements šķautņu asumā, formu stingrumā. Ja, no vienas puses, šī kompozīcija ar tieksmi līdzsvarot, kristalizēt formu pauž jaunklasīcisma mieru, tad, no otras puses, spēcīgi akcentēti diagonālvirzieni, formu ieaugšana pamatnē (piemēram, «levainotajā jātniekā»), to pārtraukšana jau pauž baroka patosa iezīmes.»¹⁰⁹ Šāds atzinums attiecas arī uz Brāļu kapu ansambļa kopējo plānojumu un telpisko koncepciju. Plānojuma stingrajā simetrijā, atsevišķu arhitektonisko elementu organiskajā struktūrā ieskaņas klasiskie uzbūves principi. Bet skaidri izteiktā āra telpu anfilāde, tās noslēdzošā elementa — Mātes Latvijas tēla — ieplūšana mežu un apvāršņu gaisošajā bezgalībā sasaucas ar baroka arhitektūras iz-

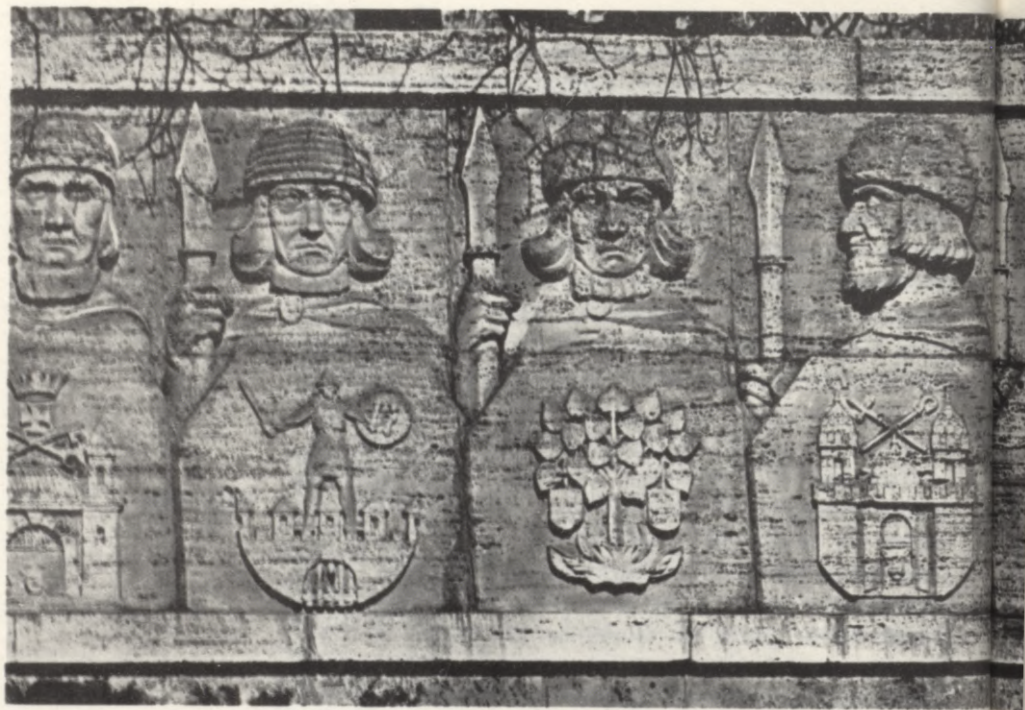
teiksmes līdzekļiem. Brāļu kapos iemiesojumu guvuši mākslas un arhitektūras visdinamiskākie virzieni, kas pauž heroisku patosu un klasisku skaidrību.

Vienkāršība un skaidrība telpiskajā koncepcijā, arhitektonisko elementu askētisms, to lakoniskā valoda sasauca ar latviešu tautas celtniecības principiem. Tikai atsevišķās, kompozīcijas ziņā visnozīmīgākajās vietās organiskā saistībā ar arhitektūru un ainavu šūnakmenī tērtās sienas pārvēršas plastiski izteismīgās skulptūrās. Dabiskums, kāds ilgajos meklējumu ceļos, radošajās krustugunīs atsedzas Brāļu kapos, ir tuvs tautas celtniecības tradīcijām. Atšķirīgie viedokļi atraduši kopēju gultni, kurā izpaužas gadu simteņos zemapziņā krātās tautas estētiskās vērtības.

Tas bija likumsakarīgi, ka Rīgā radās labvēlīgi priekšnoteikumi mērķtiecīgai kapu sētas (termins, ko nereti vēl lietoja 20. gadsimta 20. un 30. gadu sadzīvē un ar ko apzīmēja kapu sētas ierobežoto telpu) iekārtošanai. Kad Latvijā pēc neatkarības pasludināšanas 1918. gada 18. novembrī no bēgļu un trimdinieku gaitām atgriezās daudzi latviešu kultūras dzīves pārstāvji, strauji raisījās viņu radošā aktivitāte. Tā bija liktenīga sagādīšanās, ka šo cilvēku vidū bija ainavu arhitekts Andrejs Zeidaks, tēlnieks Kārlis Zāle, kā arī arhitekts Pēteris Feders, kurš, dzimis Volgas krastos, pēc 52 gadu prombūtnes, senču asiņu aicināts, spēja apliecināt savas saites ar tēvzemi. Viņos bija saglabājusies tuvība ar dzimto zemi, tautas tradīcijām, tās ētiku un pasaules izpratni. Nebija zudusi arī izpratne par kapu sētu kā telpu, telpu aizkapa dzīvei.

Arī lauku sēta ir telpa. Šis telpas jēdziens ir iz-

Kapu sēta

audzis no tautas mentalitātes. Tas zemapziņā ir slēpts ikvienam no mums, bet izcilu personību radošā darbībā tas ir ieguvis materiālu apveidu. «Tūkstošgadīgajās tradīcijās un kultos apslēpta liela svētīga vara,» saka Z. Mauriņa. 110 A. Zeidaks prata šo apslēpto dārgumu mums atklāt, K. Zāle — apdziedāt, P. Feders — sakārtot.

Brāļu kapu memoriālais ansamblis tālu pārsniedz

izpratni par tautu, tēvzemi, brīvību. Tas ietver sevi arī vispārcilvēciskas filozofiskas kategorijas, kas atspoguļojas ansambļa kompozīcijas pamatkonceptijā. Tā ir attieksme pret dzīvību un nāvi, individu un tautu, pret pagātņi un šodienu. «Mēs esam vienoti ar mūsu pagātnes Es,» uzsver Z. Mauriņa, «ar mūsu sasniedzamajiem un nesasniedzamajiem draugiem, ar mūsu radiem un senčiem pagātnē, te, zemes virsū,

Pilsētu heraldika. Fragments.

un Aizsaulē, un mūsu sirds atveras pārjutekliskām jūtām.»¹¹¹ Brāļu kapi ir šādas meditācijas vieta.

Viens no meistarības apliecinātājiem mākslā un tātad arī arhitektūrā ir spēja ar radošiem izteiksmes līdzekļiem skaidri un dziļi atsegt attiecīgā darbā ietvertu idejisko saturu. Ja atskatāmies mākslas vēsturē, tad nešauboties varam teikt, ka uzskatāms piemērs šai tēzei ir baznīcu arhitektūra.

Brāļu kapiem ir daudz kopēja ar svētnīcu. Tajos savdabīgā interpretācijā iekļauti galvenie svētnama uzbūves elementi. Esmu bijis brīvdabas dievnamos un pārliecinājies, ka cilvēka roku mērķtiecīgi pārveidota daba spēj sniegt tikpat lielu emocionālu pārdzīvojumu kā baznīcas telpa. Pārkāpjot Brāļu kapu memoriālā ansambļa sliekšni, mēs, tāpat kā ieejot baznīcā, nonākam citā garīguma pasaulē. Velju vietā šai telpai pāri plešas debesjums — augsts un bezgalīgs. Tas nav salīdzināms ar baznīcas iluzorisko telpu, kur gars, tiekdamiem augšup, nespēj iesniegties padebešos.

Brāļu kapos — šajā brīvdabas svētnīcā — nav grūti saskatīt arī citus sakrālas celtnes elementus. Tāpat kā baznīcā, virzoties pa garenjumu, nonākam pie altāra, tā arī Brāļu kapos, virzoties pa Pārdomu ceļu — šo ainavisko garenjumu, apstājamies ansambļa svētākās vietas — brīvdabas altāra priekšā. Un gluži kā svētnīcā arī te iekārtota simboliska mensa, uz kuras svētbrīžos nolikt evaņģēliju. Te ieraugām arī baznīcu altāriem raksturīgo zemo sētiņu, šoreiz kā simbolisku sienu — Mūža sliekšni. Brāļu kapos altārtelpa tomēr nenoslēdzas dzīvības un nāves sliekšņa priekšā. Tā ietver sevī arī visu iegremdēto ka-

Brīvdabas svētnīcā

pulauku ar baznīcām raksturīgo apsīdu un Mātes Latvijas tēlu noslēgumā. Pasaules memoriālajā arhitektūrā ir grūti atrast līdzīgu risinājumu, kur tik skaidri, ar vienkāršiem līdzekļiem sasniegta tik spēcīga emocionālā iedarbība.

Brāļu kapos arhitektūra kopā ar dabu organizē telpu, mērķtiecīgi virza apmeklētāju, līdz kulmināciju sasniedz varenajā, ielejā iegremdētajā kapulaukā — kritušo varoņu atdusas vietā. Arhitektūra te nav dominante. Dominē ansamblis. Ikkatra arhitektūras detaļa pakļaujas kopējās telpiskās kompozīcijas un idejiskās slodzes prasībām. Tas panākts, rūpīgi saskaņojot atsevišķu elementu proporcijas un mērogu. Tāpēc ansamblis ir tik viegli uztverams kopskatā no vārtiem.

Ansambļa arhitektoniskajā kompozīcijā veiksmīgi izmantots kontrasta paņēmieni, kas telpiskajā interpretācijā nodrošina spēcīgu emocionālo iedarbību. Pārdomu ceļš līdz kapulaukam ved caur ainaviski veidotu telpu. Liepu gatve vai ozolu birzs nav tikai simbolisks fons. Tā ir arī daļa no ainavas: pa koku stumbru starpām skatam paveras apkārtējās dabas skaistums un plašums. Te apmeklētājs atrodas gaišā pasaulē dabas vidū.

Pretēji tam kapulauks ir ielejā iedziļināts, šūnakmens mūru ieskaufs, ar horizontāliem akcentiem it kā no ārējās pasaules nošķirts. Vareno āra telpu ieslēdz arhitektoniska siena, kas atdala to no apkārtējās ainavas. Plašā, gaišā liepu gatve ved nāves ielejā, kas gremdējusies sevī.

Arhitektonisko masu izteiksmīgumu pastiprina šūnakmens apdare. Tās ieturētas stingrās ģeometriskās

formās. To horizontālo un vertikālo līniju kontrasts veido plaknes, kas ar savu askētismu izceļ A. Zeidaka radītos ainaviskos priekšnoteikumus.

Kapulauka sienas ne tikai funkcionāli ierobežo telpu, bet sadala to ritmiskos posmos, brīžiem atkāpjas, brīžiem izvirzās, sasaucoties ar galvenajiem kapulauka plānojuma elementiem un organiski pāraugot izteiksmīgos augstciļņos vai zemciļņos.

Izskaņa

Brāļu kapu memoriālajā ansablī tautas pateicības ideja ieguvusi īpašu skanējumu. Tūlīt pēc pirmā pasaules kara uzvirmojušais nacionālās pašapziņas pacēlums izraisīja lielu rosmi visās kultūras dzīves nozarēs. Literatūrā, tēlotājā mākslā, mūzikā par iedvesmojošu ierosmes avotu kļuva senās un nesenās pagātnes vēsturiskie notikumi, tautas pasakās un teikās daudzinātie tēli, latviešu tautas dziesmās ietvertās ētiskās un estētiskās atziņas. Šī tēma ir guvusi atspoguļojumu arī Brāļu kapos — gan ansablī kopumā, gan atsevišķos kompozīcijas elementos.

Ansambli veidojošā triju mākslu — tēlniecības, arhitektūras un dārzu mākslas — sintēze ir tik pārliecinoša, ka, katrai no tām nezaudējot individualitāti, radīts viengabalains mākslas darbs — augstākais sasniegums Latvijas monumentālajā mākslā, kas vēl joprojām ir nepārspēts. Augstā mākslinieciskā kvalitāte, izteiksmes spēks un idejiskā skaidrība izceļ to daudzu citu memoriālo ansambļu vidū un ļauj uzskatīt par unikālu parādību pasaules kultūras vēsturē.

Brāļu kapu ieejas vārti.

Verdenas Nacionālie kapi.

Ja Brīvības pieminekli varam nosaukt par granītā iemiesotu himnu Tēvzemei un Brīvībai, tad Brāļu kapu ansamblis — par akmenī cirstu rekviēmu pirmajā pasaules karā un Latvijas atbrīvošanas cīņās kritušajiem karavīriem.

Brāļu kapu ansamblī dominējošās nav tikai šauri tvertās tautiskuma idejas. Te atspoguļojas vispārcilvēciskas jūtas — dziļa cieņa pret dzimtenes aizstāvjiem, skumjas par kritušajiem varoņiem, zināmas demokrātiskas tendences, dzimtenes mīlestība, lepnums par uzvaru un pat — gaišs optimisms. Tās

ir jūtas, kas saprotamas visiem un kas saglabājas dzīvas itin visos laikmetos. Ansambļa izteiksmes spēks ir tik liels, ka šo memoriālu var likt blakus tādām latviešu kultūras virsotnēm kā Andreja Pumpura eposam «Lāčplēsis», Alfrēda Kalniņa operai «Baņuta», Jāņa Mediņa operai «Uguns un nakts», Jāzepa Vītola un Emīla Dārziņa kora dziesmām, Lūcijas Garūtas un Andreja Eglīša kantātei «Dievs, Tava zeme deg!» u.c.

Taču Brāļu kapi nav tikai ģeniāls mākslas darbs. Tā ir svētņīca, brīvdabas baznīca, garīguma avots,

Ārlingtonas Nacionālie kapi.

**Piemīnas brīži
Brāļu kapos**

kas atgādina un atdzīvina mūžam patiesās ētiskās idejas. Te atsedzas latviešu tautas gadu simteņos izkoptās tikumiskās atziņas.

Ansambļa idejiskā koncepcija tālu pārsniedz vēsturisko notikumu ietvarus. Pirmā pasaules kara laikā pieņemtais lēmums par Brāļu kapu ierīkošanu kritušajiem karavīriem gan bija nozīmīgs akts, taču tā bija apstākļu radīta nepieciešamība, nevis apzinīgs aizsākums liela mākslinieciska ansambļa veidošanai.

Brāļu kapiem ir arī nozīmīga loma sabiedrības, it īpaši jaunatnes, audzināšanā, jo mūsu jaunajai audzei ne vienmēr ir izprotami zaudējumi un uzvaras Latvijas ceļā uz neatkarību.

Katra tikšanās ar Brāļu kapiem ir svēts rituāls. Ansambļa pastāvēšanas laikā ir nostiprinājušās tradīcijas, kas apliecina tuvību tiem ideāliem, par kuriem savas dzīvības atdevuši pirmā pasaules kara un Latvijas brīvības cīņu varoņi. Ir iezīmējušās piemiņas dienas, kad Brāļu kapos ļaužu tūkstoši atceras mūsu vēstures notikumus. 6. janvārī tāda ir Strēlnieku piemiņas diena. Atceroties 1916. gada Ziemassvētku kaujas, pirmās Latvijas Republikas laikā par tradīciju kļuva simboliskā godasardze pie Svētās uguns, kad sniegiem segtajā Varoņu terasē, liesmas apgaismoti, tumšajā janvāra naktī cīņu kritušajiem varoņiem appliecināja baltos apmetņos tērptie strēlnieki. 16. martā te pulcējas otrā pasaules kara cīņu biedri, lai atzīmētu Latviešu leģiona dienu. Staļinisko represiju upuru piemiņas dienās 25. martā un 14. jūnijā Brāļu kapos ierodas cilvēki, lai pieminētu tos, kuri atdusas tālajā Sibīrijas taigā vai citās izsūtījuma vietās. Nozīmīga

diena ir 22. jūnijs ar atceres brīdi Brāļu kapos par 1919. gada Cēsu kaujām, kad latvieši ar Skolnieku rotas aktīvu līdzdalību kopā ar igauņiem sakāva vācu spēkus. Šī uzvara ievadīja Latvijas teritorijas pilnīgu atbrīvošanu no ienaidnieka. 22. jūnijs tiek atzīmēts kā Latvijas uzvaras svētki un Varoņu piemiņas diena. Daudz ļaužu Brāļu kapos pulcējas arī 11. novembrī — Lāčplēša dienā — un 18. novembrī — Latvijas Republikas proklamēšanas dienā u.c.

Svinīgs klusums un miers valda Brāļu kapos Mirušo piemiņas dienā. Tā iekrīt veļu laikā, kad tiekas mirušie un dzīvie. Pie karavīru piemiņas plāksnēm, uz altāra, pie Mātes Latvijas kājām tad iedegas tūkstošiem svecišu, kas, sasaucoties ar Svētās uguns liesmu, apliecina tautas dzīvo saikni ar pagātņi.

Rīgas Brāļu kapi ir kļuvuši par ierosmes avotu daudzu piemiņas vietu iekārtošanā bijušajās pirmā un otrā pasaules kara cīņu vietās. Jau 20. gadu sākumā, kad Rīgas Brāļu kapi vēl bija tikai tapšanas stadijā, sekojot galvaspilsētas paraugam, brīvības cīnītāju piemiņai tika iekārtoti nelieli ansambļi Krustpilī, Baldonē, Nāves salā, Tomē, Asarē, Ķekavā u.c.

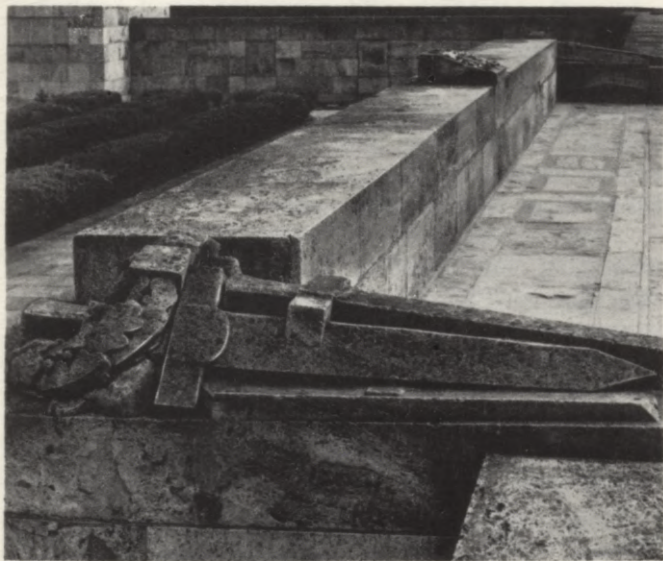
Veidojot Brāļu kapu ansambli, auga to radītāji — tēlnieki, arhitekti, dārza mākslas meistari. Auga viņu audzēkņi, kas vēlāk nodeva tikko dzimušās monumentālās mākslas ievirzi nākamajām mākslinieku paaudzēm. Brāļu kapu ansambļa kompozīcijas skaidrība, skulpturālo tēlu idejiskais spēks, to izteiksmīgums, materiāla izmantošanas prasme joprojām ir nepārtraukts ierosmes avots mūsdienu monumentālajai arhitektūrai un tēlniecībai. Atsevišķi Brāļu kapu kompozīcijas principi saskatāmi Salaspils memoriālā,

arī pieminekļi revolūcijas cīnītājiem Rīgā Matīsa kapos, tāpat daudzos latviešu arhitektu un tēlnieku iekārtotos brāļu kapos, kuros guldīti otrā pasaules kara laikā kritušie Padomju armijas karavīri, — Priekuļos, Gulbenē, Krustpilī, Valmierā, Valkā, Ozolniekos u.c.

Rīgas Brāļu kapi rosinājuši arī vairāku nozīmīgu monumentālu ansambļu veidolu tālu aiz Latvijas robežām. Daudzi plānojuma un telpiskās kompozīcijas principi raduši atbalsojumu ansambļos, kas pēc otrā pasaules kara uzcelti Pēterburgā un Berlīnē.

Rīgas Brāļu kapos iemiesoto ideju savdabīga atskaņa aizsniegusi pat tālas aizjūras valstis. Tā Ņujorkas pavalstī Tannersvīles kapsētā (Katskilos) iekārtoti Brāļu kapi latviešu karavīriem, lai ar aiziešanu mūžībā nezustu viņu piemiņa.

Brāļu kapi, ko citās valstīs pieņemts saukt par militāriem vai karavīru kapiem, iekārtoti daudzās valstīs. Tomēr tie ir pilnīgi atšķirīgi no Rīgas Brāļu kapiem. Tā Verdenā (Francijā) pirmā pasaules kara leģendāro cīņu vietā acij nepārredzamu teritoriju sedz vienmērīgi izkārtotas baltu krustu rindas. Kapu vidū ierīkots piemineklis — osuārijs. Tas ar savu apjomu nespēj arhitektoniski aptvert visas apbedījumu vietas. Kapu iekārtojuma idejiskās koncepcijas pamatā likts priekšstats par karalauka plašumu, desmit mēnešu ilgajām cīņām, kurās izšķīrās divu lielvalstu liktenis. Citādi veidoti Ārlingtonas Nacionālie kapi Vašingtonā. Tur blakus frontē kritušajiem karavīriem tiek guldītas arī viņu dzīvesbiedres. Kapu plānojuma pamatā ir ainavisks princips. Tie vairāk atgādina parku nekā mirušo atdusas vietu. Apbedījumi izkārtoti zālējā starp kokiem. Teritorijas augstākajā vietā iekārtota neliela

Parkveģoņi,
1922. un
1923. gada
terases darbiņi

piemiņas celtni ar brīvdabas amfiteātri mirušo izva-
dišanas un atceres brīžiem.

Šīs abas un arī vēl daudzas citas kritušo karavīru
apbedījumu vietas noteikti bija zināmas A. Zeidakam.
Pirmā pasaules kara nobeigumā to apraksti parādījās
daudzās publikācijās. Taču Rīgas dārzu meistarū tie
neietekmēja. Viņš nepakļāvās svešu zemju tradīcijām
un meklēja savai latviskajai izpratnei atbilstošu āra
telpas iekārtojumu. Apbrīnojama ir A. Zeidaka intu-
īcija pirmajā Brāļu kapu projektā 1916. gadā izvirzīt
regulāra plānojuma elementus un nojaust tajos at-
tīstības iespējas, kas pakāpeniski noveda līdz plā-
nojuma un telpiskās kompozīcijas pilnībai. Līdz ar
to kultūras pieminekļu pasaulē bija ienācis jauns me-

Zobeni uz Varoņu terases.

moriāls komplekss, kas nevis pārņēma svešu zemju kapu iekārtošanas principus, bet radīja pilnīgi jaunu kapsētas tipu. Tas dzimis no latviešu tautas mirušo apbedījumu tradīcijām, smēlis ierosmi vienkāršajā, sirsnīgajā latviešu kapu sētā, iekļaudams sevī latviešu tautas folklorai tik tuvos ētiski apgarotos un estētiski izteiksmīgos skulpturālos tēlus.

1991. gadā Latvijas Kultūras ministrija bija iesniegusi ANO Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas (UNESCO) Starptautiskajai pieminekļu un ievērojamu vietu padomei (ICOMOS) priekšlikumu, lai abus K. Zāles darbus — Brāļu kapus un Brīvības pieminekli — iekļautu Pasaules kultūras mantojuma sarakstā. Abi ansambļi atbilst augstajiem vērtējuma kritērijiem kā izcils, unikāls tēlniecības sasniegums, radoša ģēnija meistardarbs, kā pieminekļi, kas noteiktā vēstures periodā būtiski ietekmējuši monumentālās, dārzu un parku mākslas attīstību, būdami tieši saistīti ar vēsturiskiem notikumiem, lielām idejām un cilvēku pārliecību. Jau tikai priekšlikums iekļaut Brīvības pieminekli un Brāļu kapus pasaules nozīmes kultūras pieminekļu sarakstā ir augstākā atzinība ne tikai Kārlim Zālem, bet visai latviešu tautai.

Aizrit gadi. Vecās paaudzes nomainīs jaunas, bet mūžam neaizaugs ceļš uz Brāļu kapiem. Rīgas Brāļu kapi runā un runās ar mums savā izteiksmīgajā, patiesajā un sirsnīgajā mākslas valodā. Tie ir izcils, unikāls mākslas darbs, kas ir cienīgs ierindoties starp diženākajiem pasaules kultūras pieminekļiem. Latvijā nav neviena cita memoriāla ansambļa, kas tik spilgti atsegtu latviešu tautas tradīcijas un apliecinātu latviešu arhitektu un mākslinieku augsto profesionālo līmeni.

- ¹ *Breikšs L. Varoņi Brāļu kapos // Skanošie ūdeņi. — Rīga: Valters un Rapa, 1931. — 121. lpp.*
- ² *Siliņš J. Brāļu kapi Rīgā // Universitāte. — 1987. — Nr.59. — 5. lpp. Minētie skaitļi raksturo apbedījumu skaitu Brāļu kapos to iesvētīšanas dienā 1936. g. 11. novembrī. Kapulaukā guldīti arī pirmā pasaules kara un Latvijas atbrīvošanas cīņu dalībnieki, kas miruši pēc pirmā pasaules kara. Piemēram, vairāki karavadoņi — Ziemeļlatvijas armijas virspavēlnieks Lāčplēša Kara ordeņa (LKO) kavalieris pulkvedis Jorģis Zemitāns, pirmais Latvijas apsardzības ministrs Jānis Zālītis, apvienotās Latvijas ziemeļu un dienvidu armijas virspavēlnieks Dāvids Šimonsons, pulkveža O. Kalpaka cīņu biedrs, 1. Studentu rotas komandieris LKO kavalieris kapteinis Aleksandrs Grundmanis, LKO kavalieris ģenerālis Pēteris Radziņš (viņš izstrādāja plānu bermontiešu padzīšanai un Latgales atbrīvošanai). Brāļu kapu Strēlnieku nodalījumā apglabāti arī vairāki otrā pasaules kara dalībnieki, vācu armijas latviešu karavīri, kas krituši, aizstāvot Rīgu pret Sarkano armiju 1944. gada rudenī, kā arī 41 vācu gaisa spēku izpalīgs.*
- ³ *Gadskaitļi 1915—1920 no Brāļu kapu vārtiem tika izcirsti tūlīt pēc otrā pasaules kara beigām.*
- ⁴ *Varoņu terase — šī darba autora (V. Apsīša) dots nosaukums augšējai, ar ozoliem apstādītajai terasei.*
- ⁵ *Pumpurs A. Lāčplēsis. — Rīga: LVI, 1947. — 15.—16. lpp.*
- ⁶ *Rainis J. Kalpu manta // Mūza cīņās. — Rīga: Valsts daļlitteratūras apgāds, 1940. — 10. lpp.*
- ⁷ *Brāļu kapi: Albums / Sast. A. Birzenieks un E. Briedis. — Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959.*
- ⁸ *Kultūras pieminekļu saraksts Latvijas PSR teritorijā. — Rīga: LPSR Kultūras ministrija, 1959. 1960. g. publicētajā sarakstā Brāļu kapu ansamblis iekļauts kā aizsargājams arhitektūras (Nr. 222) un mākslas (Nr. 121) piemineklis, bet 1984. g. publicētajā Vēstures un kultūras pieminekļu sarakstā Brāļu kapu ansamblis nosaukts par vēstures (Nr. 623), arhitektūras (Nr. 395) un mākslas (Nr. 763) pieminekli. Pašlaik Rīgas Brāļu kapiem ir Latvijas valsts nozīmes kultūras pieminekļa statuss.*

Paskaidrojumi,
avoti un
literatūras norādes

9 1987. g. oktobrī Rīgā no trimdas viesos bija ieradies mākslas vēsturnieks profesors J. Siliņš. Garākā sarunā ar viņu mēģināju noskaidrot, cik pamatotas ir bijušas baumas par Brāļu kapu nojaukšanu pēc to atklāšanas. Šo sarunu ierakstiju magnetofona lentē, ar nelieliem saīsinājumiem tā bija šāda:

V.A. ..un tagad par Zāles atdusas vietu. Atceros 1942. gadu. Bija barga ziema.

J.S. O, jā! Vējš! Bija ļoti auksts. Zaļkalns ar pliku galvu Zāles bērēs stāvēja. Arī bija atnācis.

V.A. Kas izšķīrās Zālem izraudzīt tik izcilu vietu? Jo toreiz, vācu laikā, kad Rīgu bija okupējis vācu karaspēks, attieksme pret Brāļu kapiem nemaz nebija laba.

J.S. Brāļu kapu komitejas vīri tur bija, kam bija noteicošais vārds. Un vispār tāda bija arī baznīcas noskaņa.. Izvadīja no Doma baznīcas. Tur bija dievkalpojums.. Viņš taču bija kapu autors, tēlniecības autors. Dažam labam tas varbūt nepatika, bet tur jau neko nevar darīt. Man jau Jansons [tēlnieks K. Jansons — V.A.] rakstīja [cik noprotams, vēstule rakstīta pēc otrā pasaules kara — V.A.], ka Z. un M. gribējuši panākt, lai nojauc šos Zāles pieminekļus; cik tur taisnības, nezinu. Bet es tās baumas esmu dzirdējis vairākkārt. Bet it kā strādnieki atteikušies to darīt. Jā, tādas baumas bija. Par Brīvības pieminekli. Par Brāļu kapiem arī. [Aiz ētiskiem apsvērumiem abu minēto, sabiedrībā plaši pazīstamo cilvēku vārdus neuzdrošinos atšifrēt — V.A.].

Ieraksts glabājas V. Apsīša personiskajā arhīvā.

10 *Antenišķis A.* Par tautas svētnīcu domājot // Rīgas Balss. — 1990. — 20. jūlijs.

11 Turpat.

12 LVA PA (Latvijas Valsts arhīva LKP CK partijas arhīvs), 101. f., 20. apr., 32. nr.

13 Turpat.

14 Turpat. Par komisijas priekšsēdētāju iecēla V. Krūmiņu, par locekļiem E. Berklavu, V. Leci, J. Avotiņu, kā arī tēlnieci A. Briedi, arhitektus O. Tilmani, E. Štālbergu, A. Birzenieku.

15 Turpat.

- ¹⁶ 1958. g. 22. jūlijā sēru mītiņā Brāļu kapos guldīja Sarkanās armijas 201. latviešu strēlnieku divīzijas komisāru Edgaru Birzīti, bijušo LVU studentu, 43. latviešu strēlnieku gvardes divīzijas štāba operatīvās daļas priekšnieku Borisu Jegorovu, 201. latviešu strēlnieku divīzijas 122. pulka sanitāro instruktori Zentu Ozolu, bijušo LVU profesoru Voldemāru Jungu u.c.
- ¹⁷ Latvijas Republikas Rīgas pilsētas TDP priekšsēdētāja A. Teikmaņa 1991. g. 18. oktobra rīkojums Nr. 89-r «Par «Svētās uguns» statusa atjaunošanu Rīgas Brāļu kapos».
- ¹⁸ Izraksti no literatūras un arhīvu materiāliem par arhitektūras pieminekli «Brāļu kapi Rīgā» / Sast. A. Jansons. — Rīga, 1962. — 52. lpp. Manuskripts atrodas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu pētniecības centrā.
- ¹⁹ Turpat.
- ²⁰ *Blumenbach A.* Städtliche Gartenanlagen in Riga. — Rīga, 1913. — S. 103—104.
- ²¹ Turpat, 106.—107. lpp.
- ²² *Kuphaldt G.* Städtliche Gartenanlagen und ihre Bedeutung für die Stadt Riga. Vortrag gehalten am 29.1.1909. in der Gesellschaft für kommunale Sozialpolitik in Riga. — Rīga, 1909. — S. 15.
- ²³ LVA, 185. f., 2. apr., 1312. l., 8. lp.
- ²⁴ Turpat, 10. lp.
- ²⁵ Turpat, 14. lp.
- ²⁶ Turpat, 31. lp.
- ²⁷ Turpat, 35. lp.
- ²⁸ *Anteins A.* Čuguna mežģīnes // Darba Balss. — 1986. — 11. janvāris.
- ²⁹ Izraksti no literatūras..., 8. lpp.
- ³⁰ 1917. g. 13. martā apbedīts, bet 24. martā pārvests no Rīgas Brāļu kapiem uz dzimto vietu Nikolajs Šolkavicevs un citi. — Sk.: LVA, 210. f., 1. apr.

- ³¹ A. Zeidaka vēstule ainavu arhitektam K. Baronam 1962. g. 3. decembrī. Vēstule atrodas K. Barona personiskajā arhīvā.
- ³² Brāļu kapi: Albums...
- ³³ *Zālīte P.* Latviešu tautas dvēsele. — Rīga: Autora apgādā, 1932. — 33.—35. lpp.; *Zālītis Fr.* Latvijas vēsture. — Rīga: Ola-va fonds, 1923. — Pirmā pasaules kara un Latvijas atbrīvoša-nas cīņu aprakstam izmantota arī grāmata: *Balodis A.* Latvijas un latviešu tautas vēsture. — Rīga: Kabata, 1991.
- ³⁴ *Balodis A.* Latvijas un latviešu tautas vēsture..., 161. lpp.
- ³⁵ *Virza E.* Daugavas sargi // *Ilustrēts Žurnāls.* — 1924. — Nr.2. — 27. lpp.
- ³⁶ *Siliņš J.* Brāļu kapi Rīgā..., 6. lpp.
- ³⁷ BKK (Brāļu kapu komitejas) protokols Nr. 3, 1919. g. 13. de-cembris.
- ³⁸ BKK protokols Nr. 6, 1920. g. 5. marts.
- ³⁹ BKK protokols Nr. 7, 1920. g. 25. marts.
- ⁴⁰ BKK informācija 1932. g. 15. februārī. 30. gados iecienītas bija tā saucamās Jaungada vizītes, kas nereti prasīja diezgan lielus līdzekļus (dalības maksai, ziediem, veltēm u.c.). Bieži vien gan privātpersonas, gan organizācijas no tām atteicās un ietaupī-tos latus ziedoja labdarības mērķiem. Tas atspoguļojās arī pre-sē. Šādi savu fondu papildināja arī Brāļu kapu komiteja. Tā, piemēram, 1932. g. 15. februārī, dažādām organizācijām un personām atsakoties no 1932./33. gada vizītēm, tā ieguva 1553,7 latus.
- ⁴¹ BKK protokols Nr. 11, 1922. g. 21. jūnijs.
- ⁴² Brāļu kapi: Albums..., 6.—18. lpp.
- ⁴³ *Apsītis V.* Rīgas dārzu un parku kompozīcijas principi. Referāta tēzes LPSR Komunālās saimniecības ministrijas 13. seminā-rā. — Rīga, 1978. — 29.—31. lpp.
- ⁴⁴ *Kuphaldt G.* Städtliche Gartenanlagen..., S. 10.
- ⁴⁵ P. Kundziņa vēstule V. Apsītim 1975. g. 20. janvārī. Atrodas V. Apsīša personiskajā arhīvā.

- 46 *Barons K.* Rīgas pilsētas apstādījumu simtgades attīstības vēsture. Ziņojums zinātniski praktiskajā konferencē par Rīgas dārzu un parku attīstības problēmām 1979. gada 6.—7. septembrī. Referāta tēzes. — Rīga, 1979. — 16. lpp.
- 47 Akta kopija glabājas BKK arhīvā.
- 48 *Siliņš J.* Brāļu kapi Rīgā..., 7. lpp.
- 49 Turpat, 6. lpp.
- 50 A. Zeidaka vēstule K. Baronam...
- 51 Turpat.
- 52 P. Kundziņa vēstule V. Apsītim...
- 53 *Apsītis V.* Kārlis Zāle. — R.: Liesma, 1988. — 24.—25. lpp.
- 54 Žūrijas komisijas 1923. g. 23. oktobra akts citēts no J. Siliņa darba «Brāļu kapi Rīgā»..., 7. lpp.
- 55 Par K. Zāles un T. Zaļkalna attiecībām sīkāk sk. V. Apsīša monogrāfiju «Kārlis Zāle» (R.: Liesma, 1988. — 32. lpp.) un grāmatu «Brīvības pieminēklis» (R.: Zinātne, 1993. — 12., 13. lpp.).
- 56 Brāļu kapi: Albums..., 22.—26. lpp.
- 57 Turpat.
- 58 BKK 1923. g. 8. novembra vēstule K. Zālem. Glabājas PPC.
- 59 BKK protokols Nr. 10., 1924. g. 27. novembris.
- 60 BKK protokols Nr. 11, 1924. g. 15. decembris.
- 61 BKK protokols Nr. 10, 1924. g. 27. novembris. — Sīkāk par P. Federa radošo darbu un viņa ieguldījumu Latvijas kultūrā sk. *Apsītis V.* Sešpadsmit gadi Pētera Federa mūžā // Literatūra un Māksla. — 1993. — 23., 30. jūlijs.
- 62 A. Zeidaka vēstule K. Baronam...
- 63 Turpat.
- 64 BKK TK protokols Nr. 141, 1933. g. 3. augusts.
- 65 BKK protokols Nr. 27, 1925. g. 3. jūnijs.
- 66 P. Kundziņa vēstule V. Apsītim...
- 67 BKK protokols Nr. 28/6, 1925. g. 12. jūnijs.

- 68 BKK TK protokols Nr. 4, 1927. g. 19. novembris.
- 69 BKK protokols Nr. 15, 1927. g. 15. marts.
- 70 BKK protokols Nr. 81, 1929. g. 20. augusts.
- 71 Turpat.
- 72 BKK protokols Nr. 22, 1927. g. 23. maijs.
- 73 BKK TK protokols Nr. 113, 1931. g. 11. aprīlis. — Brāļu kapu komiteja, saņēmusi A. Birzenieka lūgumu atbrīvot viņu no darba, šķēršļus nelika. Mēģinot noskaidrot A. Birzenieka rīcības iemeslus, var vienīgi pieņemt, ka starp viņu un Brāļu kapu komiteju bija radušās domstarpības vairākos jautājumos. Un tas daļēji atspoguļojas arī BKK protokolos. Var saprast, ka viņš jutās atbildīgs par konstatētajām deformācijām Brāļu kapu arhitektoniskajos elementos. Ne vienmēr tās bija attaisnojamas. Nereti A. Birzenieks, iespējams, neapzinādamies, pārsniedza savas pilnvaras. Tā, piemēram, satraukumu BKK valdē izraisīja viņa intervija laikrakstā «Pēdējā Brīdī» bez saskaņošanas ar BKK (1927. g. 5. maijā). Tā rezultātā BKK valde pieņēma lēmumu, kas «noliedz turpmāk arhitektam un citiem dot intervijas laikrakstiem». Intervijas drīkstēja sniegt vienīgi komitejas priekšsēdētājs. Nevar noliegt, ka A. Birzenieks 20. gados bija ļoti noslogots, ceļot pieminekļus kritašajiem Latvijas brīvības cīņu dalībniekiem, kurās viņš arī pats bija piedalījies, daudzās bijušo cīņu vietās — Krustpilī, Asarē, Ķekavā u.c., arī Tērbatā. Tas savukārt nevarēja neietekmēt darbu Brāļu kapos. Saspīlējumu varēja izraisīt arī A. Birzenieka prasība paaugstināt atalgojumu. P. Feders pret to neiebildā. A. Birzeniekam algu paaugstināja no 160 līdz 240 latiem mēnesī (BKK protokols Nr. 47, 1928. g. 14. aprīlis), tā ka viņš saņēma vairāk nekā P. Feders (200 latu mēnesī). Brāļu kapu komitejas priekšsēdētājs E. Bergs, uzskatīdams šādu rīcību par nepārdomātu, piedāvāja algas paaugstinājumu arī profesoram. Taču P. Feders no tā atteicās (BKK protokols Nr. 49, 1928. g. 25. aprīlis).
- 74 BKK TK sēdes protokols Nr. 17, 1925. g. 23. aprīlis.
- 75 BKK TK sēdes protokols Nr. 141, 1933. g. 3. augusts.
- 76 P. Kundziņa vēstule V. Apsītim...
- 77 BKK TK sēdes protokols Nr. 141, 1933. g. 3. augusts.

- ⁷⁸ BKK TK sēdes protokols Nr. 131, 1932. g. 28. septembris.
- ⁷⁹ Šāds pārkārtojums tika pamatots ar to, ka pilsētu skaits katrā Latvijas apgabalā ir dažāds. Kurzemes un Zemgales pilsētu skaits neatbilda Vidzemes un Latgales pilsētu skaitam. Jāatzīmē, ka simetrijas dēļ labajā pusē viena ģerboņa vieta palikusi neaizpildīta, jo pēc toreizējā administratīvā iedalījuma pilsētu kopskaits bija izsakāms ar nepāra skaitli — 59.
- ⁸⁰ Tā kā sabiedrības satraukums izvērsās asā polemikā, kurā savus viedokļus centās pamatot abas ieinteresētās puses — gan BKK, gan mākslas lietpratēji, svarīgs bija valdības ieceltās komisijas slēdziens. To parakstījuši ievērojami celtniecības speciālisti — Iekšlietu ministrijas Būvniecības pārvaldes priekšnieks P. Miezis, arhitekts E. Grosbergs, būvinženieris E. Tomsons, kā arī BKK pārstāvis profesors P. Feders. Sešpadsmit apspriedēs komisija sīki uzskaitīja visus defektus — mūru un kapu altāra sienas plaisāšanu, slikti piestiprinātās apšuvuma plātnes u.c. Par defektu galveno cēloni komisija atzina pamatu mūrēšanu uzbērtā un nenoblīvētā zemē, grunts nevienmērīgu sēšanos, arī sienu mūrēšanu kapa vietu tiešā tuvumā. Interesants ir konstatējums par lielajām plaisām (jau toreiz! — V.A.) terases atbalsta mūri. Komisija uzskatīja, ka nepieļaujams bijis pārmērīgi lielais kūdras pabērums zem ožoliem mūra sienas tuvumā: kūdra, kas uzsūc daudz ūdens, ziēmā sasalst un tās pildmasas tilpums palielinās, tas savukārt izspiež mūri. Šim konstatējumam seko vairāki priekšlikumi, kā defektus novērst. Tas darīts tikai daļēji (Iekšlietu ministrijas Būvniecības pārvaldes vēstule kara ministram 1924. g. 7. maijā). Jāsaka gan, ka profesors P. Feders un arhitekts A. Birzenieks mēģināja taisnoties, apgalvodami, ka «plaisiņa nezināmam nav pat saskatāma» un ka mūri «atrodas labā stāvoklī» (1932. g. 13. jūnija akts). Abi dokumenti glabājas PPC arhīvā.
- ⁸¹ BKK sēdes protokols Nr. 132, 1932. g. 16. novembris.
- ⁸² BKK pilnas biedru sapulces protokols (bez Nr.) 1934. g. 1. jūnijā.
- ⁸³ Arhitekts P. Saulītis atceras, ka 1958. gadā, restaurējot Brāļu kapus, viņš varējies pārliecināties, cik rūpīgi iekārtota krusta zī-

mes izgaismošana. Tā kā 30. gados luminiscējošās spuldzes bija retums (tās būtu piemērotākas), tad krusta izgaismošanā izmantotas ungāru OSRAM kvēlspuldzes.

⁸⁴ *Siliņš J.* Brāļu kapī Rīgā..., 12. lpp.

⁸⁵ BKK sēdes protokols Nr. 40, 1925. g. 29. novembrī un 1937. g. 18. jūnijā (bez. Nr.).

⁸⁶ BKK pilnsapulces protokols Nr. 197, 1937. g. 8. septembris.

⁸⁷ Darbs Brāļu kapu izveidē tika pienācīgi atalgots. K. Zāle par skulpturālo tēlu veidošanu saņēma honorāru, bet arhitekti un tehniķi — mēnešalgu. Akmeņkaļiem maksāja dienas algu. Kā var spriest no tāmēm, tās lielums bija atkarīgs no akmeņkaļa profesionalitātes. Lai izprastu, kā aprēķināja honorārus, jāpaskaidro, ka svarīgākais bija tēlnieka radošais darba process. Katram tēlniekam tas ir atšķirīgs. Zāle parasti, lai tiktu skaidrībā par ideju, pagatavoja nelielu modeli ģipsī vai plastilīnā, kur detaļām nereti bija pakārtota nozīme. Pēc tam viņš izveidoja modeli lielākā mērogā (piemēram, Mātes Latvijas tēlam — 1/3 no vajadzīgā lieluma, t.i., aptuveni 3 m augstumā) ar iespējami sīkākām detaļām. Ar īpašas ierīces palīdzību to pēc tam palielināja līdz vajadzīgajam lielumam. Ģipša modeli tad sazāģēja blokos. Un tikai tad bija darbs akmeņkaļiem.

PPC arhīvā saglabājušies vairāki Brāļu kapu komitejas «Darbu aprēķini». No tiem izriet, ka Zāle par modeļa pagatavošanu skulpturālajai grupai «Mātes tēls ar kritušiem dēliem», tā formēšanu un atliešanu saņēmis 6700 latu. Turklāt par akmeņkaļu darba uzraudzību — vēl 10% no viņu atalgojuma. Par četrām skulpturālajām grupām kapulauka noslēgumā, kuras simbolizē Kurzemi, Zemgali, Vidzemi un Latgali, — 14 400, par «levainoto jātnieku» — 16 800, par grupu «Divi kritušie kareivji — brāļi» — 2300 latu utt.

Labu atalgojumu saņēma arī akmeņkaļi. J. Cīrulis 125 dienās nopelnījis 1451 latu (t.i., 11,65 latus dienā!), J. Drozds — 1248, A. Aizpurietis — 860 latus utt. Jāpiezīmē, ka pats K. Zāle pēc figūru izkalšanas, ja bija nepieciešams, pielika tām arī savu roku. Par to bija noteikta samaksa 25 lati dienā.

⁸⁸ *Jansons A.* Brāļu kapī...

⁸⁹ Turpat.

- ⁹⁰ BKK valdes sēdes protokols Nr. 46, 1928. g. 28. marts.
- ⁹¹ Izmantota laikrakstos publicētā informācija, kā arī autora atmiņas. 1936. g. 11. novembrī Brāļu kapos pirmais Lāčplēša Kara ordeņa domes vainags ievada rituālu, kas īpaši izvēršas turpmākajos gados. Iecerētā vainagu nolikšanas vieta izrādās pārāk maza, tāpēc ziedi noklāj ugunsaltāri, karavīru atdusas vietas u.c.
- ⁹² Jaunākās Ziņas. — 1936. — 12. novembris.
- ⁹³ Brāļu kapi: Albums..., 23.—26. lpp.
- ⁹⁴ Kaža A. Brāļu kapi un A. Zeidaks: Meitas atmiņas // Universitatis. — 1987. — Nr. 59. — 16. lpp. — Austra Kaža, A. Zeidaka meita, beigusi Latvijas Universitātes Vēstures fakultāti. Viņas vīrs Jānis ir matemātiķis. Latvijā pazīstams viens viņu mazdēls Juris Kaža — ievērojams žurnālists, juridisko zinātņu doktors starptautiskajās attiecībās. Kopš 1990. g. viņš strādā Zviedrijas radio latviešu redakcijā.
- ⁹⁵ Uguns altāris, kā zināms, ir viens no pirmajiem kapu arhitektoniskajiem elementiem. Iesākumā tas bija vienkāršs akmeņu krāvums. Kad ierīkoja gāzes vadu un varēja iededzināt liesmu, tad vēlākajos gados to nereti dēvēja par Svēto vai Mūžīgo uguni. Līdz 1940. gadam uguni altārī iededzināja tikai svinību gadījumos.
- ⁹⁶ Pirmie karavīri, kas apglabāti Brāļu kapos, ir Andrejs Stūris, Jēkabs Timma un Ivans Gavenas — visi trīs apglabāti 1915. g. 15. oktobrī. Dažos avotos Gavenas dēvēts par Havenasu (acīmredzot, to transkribējot no krievu valodas latviešu valodā, burts g pārvērties par h). Jēkabs Voldemārs Timma ir viens no Aleksandra Čaka «Mūžības skartajos» pieminētajiem varoņiem: pēc aiziešanas Aizsaules ceļā viņa gars atgriežas dzimtajās mājās Rīgā, Mazajā Biķernieku ielā:

«Velts nav bijis viņa tālais gājums
 Šurp no kapiem [Brāļu kapiem — V.A.],
 no zemzemes, pāri,
 Pāri sliedēm, pāri Čiekurkalnam..
 Pāri ielām, kokiem, gaismas vizmai.»

Un «mājiniekiem, kas stāv ap viņu bāli», viņš saka:

«Turiet cieši mūžam manu nāvi:
Gaisā jaušu atkal skarbu dvingu.
Un, kad briesmas kāpsies mūsu sētā,
Mani pieminiet jūs, vienmēr būšu
Es kā gaišums kvēls virs Timmu vārtiem..»

(Čaks A. Mūžības skartie. — Rīga:
Liesma, 1988. — 59. un 63. lpp.)

- 97 Šos pēcnāves maskas nolējumus izgatavoja vēlākais gleznotājs Konrāds Ubāns.
- 98 Tēlnieks Kārlis Jansons atceras, ka Zāle savā darbnīcā glabājis zirga galvas atlējumu no Partenona frontona un, iespējams, ka tas izmantots Brāļu kapos un Brīvības pieminekļi izkalto zirgu atveidojumam.
- 99 Bronzas vainagu ārzemēs bija pasūtījusi E. Kuraua firma. Pēc līguma paredzētos 70 kg tas pārsniedza par 56 kg, tāpēc tā izmaksas sadārdzinājās. Pasūtītājs gribēja vainagu nosūtīt atpakaļ, jo nevēlējās pārmaksāt. Tomēr Brāļu kapu komiteja samierinājās ar papildu izdevumiem un 126 kg smago vainagu pieņēma (BKK TK protokols Nr. 75, 1926. g. 26. oktobris).
- 100 BKK valdes sēdes protokols Nr. 46, 1928. g. 28. marts.
- 101 *Ortega Hose i Gase*. Mīlestība un gudrība. — Rīga: Valters un Rapa, 1939. — 243. lpp.
- 102 *Mauriņa Z.* Pārdomas un ieceres. — Rīga: Valters un Rapa, 1934. — 146. lpp.
- 103 *Jaunsudrabiņš J.* Piemini Latviju / Dabas un vēstures kalendārs 1992. — Rīga: Zinātne, 1991. — 3. lpp.
- 104 *Mauriņa Z.* Grāmata par cilvēkiem un lietām. — Rīga: Valters un Rapa, 1938. — 92. lpp.
- 105 *Mauriņa Z.* Pārdomas un ieceres..., 146. lpp.
- 106 *Virza E.* Straumēni. — Rīga: Valters un Rapa, 1936. — 47. lpp.
- 107 *Alders R., Dzeguze L.* Viena mūža par maz. — Rīga: Liesma, 1979. — 38. lpp.
- 108 *Siliņš J.* Latviešu jaunā tēlniecība // Senatne un Māksla. — 1936. — Nr. 2. — 138.—150. lpp.

109 Turpat.

110 *Mauriņa Z.* Par mīlestību un nāvi. — Stokholma: Grāmatu Draugs, 1964. — 178. lpp.

111 Turpat.

Brāļu kapi Kārļa Zāles radošajā mūžā

Brāļu kapu iekārtošana ilga 20 gadus. Kārlis Zāle tiem veltīja 13 gadus. Tikpat ilgi — arī 13 gadus — tēlnieks strādāja, veidodams Brīvības pieminekli. Šis pārskats liecina, cik intensīvs darbs bija viņa darbniecā, vienlaikus strādājot pie diviem lielākajiem Latvijas monumentālajiem ansambļiem un veidojot arī mazāka apjoma skulptūras dažādām Latvijas pilsētām un novadiem.

Brāļu kapi	Gadi	Brīvības piemineklis u.c.
Pirmie apbedījumi	1915	—
Apbedījumi turpinās A. Zeidaka iekārtotajos kapos	1916—1919	—
Nobeigta ainavas veidošana	1920	—
Pirmais konkurss (bez K. Zāles piedalīšanās). Dibināta Brāļu kapu komiteja	1921	—
Otrais konkurss (bez K. Zāles piedalīšanās)	1922	K. Zāle, uzturēdamies Berlīnē, saņem uzaicinājumu piedalīties konkursā
K. Zāle uzvar konkursa 3. kārtā	1923	—
Guldīts pamatakmens	1924	Izsludināts jauns konkurss
Brāļu kapu celtniecība	1925	Izsludināts jauns konkurss
Brāļu kapu celtniecība	1926	—
Atklāta pirmā skulpturālā grupa «Ievainotais jātnieks, l»	1927	Nodibināta Brīvības pieminekļa komiteja. Atklāts piemineklis O. Kalpakam Meirānos Visagala kapos. Izveidota J. Raiņa biste

Brāļu kapi	Gadi	Brīvības piemineklis u.c.
Atklāta skulpturālā grupa «Ievainotais jātņieks, II»	1928	Izveidots piemineklis J. Mūrniekam Tri-kātas kapos
Atklāts Mātes Latvijas tēls	1929	Izsludināts jauns konkurss. Izveidots piemineklis A. Pumpuram Rīgā Lielajos kapos
Turpinās Brāļu kapu celtniecība	1930	Brīvības pieminekļa konkurss beidzies. Uzvaru guvis K. Zāle. Zāle darina pieminekli Jaunpiebalgā Latvijas atbrīvo-šanas cīņu dalībniekiem
Izveidoti simboliski novadu tēli un heraldika pie Latvijas sienas	1931	K Zāles uzlabotais mets pieņemts reali-zācijai. Likts Brīvības pieminekļa pamat-akmens. Izveidota D. Akmentiņas biste
Turpinās celtniecības darbi	1932—1934	Turpinās celtniecības darbi
Turpinās celtniecības darbi	1935	Brīvības pieminekļa atklāšana un iesvē-tīšana
Brāļu kapu iesvētīšana	1936	K. Zāle strādā par mācību spēku Latvijas Mākslas akadēmijā. Viņš izveido pieminekli Smārdē pirmajā pasaules karā kritušajiem karavīriem
Uzstādīta tēlnieciskā grupa «Kritušie brāļi»	1937	Atklāj K. Zāles un E. Štālberga veidoto pieminekli Latvijas brīvības cīnītājiem — Rīgas atbrīvotājiem — Sudrabkalniņā. Darina K. Ulmaņa bisti
—	1938	Brīvības pieminekļa obelisku apvij akantu lapu vainadziņš. K. Zāle pārceļas uz Ropažiem
—	1939	K. Zāle pārceļas uz Inčukalnu
—	1940—1941	K. Zāle dzīvo Inčukalnā
—	1942	K. Zāle mirst 19. februārī. Apglabāts Brāļu kapos 1. martā

Altāris — senajām tautām upurēšanas vieta (parasti paaugstinājums). Arī galvenā, parasti paaugstinātā, daļa baznīcās un citās kulta vietās, kur notiek reliģiskais rituāls.

Anfilāde — rindā izvietotas telpas, kuras savienotas ar citu citai pretī esošām durvīm un kuras saglabā tiešu funkcionālu vai kompozicionālu saistību.

Angļu parks, arī ainaviskais parks — mākslīgi veidota ainava, kurai raksturīgs brīvs plānojums, nelielas koku grupas, plaši zālāji, arī brīvi plūstoši strauti.

Ansamblis — ar vienotiem izteiksmes līdzekļiem veidota āra telpa vai iekštelpa.

Apšīda — baznīcas centrālā joma pusloka noslēgums.

Arka — ailas lokveida, biežāk puslokveida pārsegums.

Triumfa arka — mākslinieciski veidoti vārti, parasti par godu kādai izcilai militārai uzvarai.

Atbalsta siena — akmeņu krāvums vai mūris, kas nostiprina nogāzi.

Augstcilnis — tēlniecisks veidojums plaknē, kurš vairāk par 1/2 sava apjoma izvirzās no tās.

Baroks — mākslas stils, kas dominēja Rietumeiropā no 17. gs. pirmās puses līdz 18. gs. vidum. Radās Itālijā. Visos mākslas veidos barokam ir tieksme uz monumentalitāti, reprezentablumu, dinamiku, greznību.

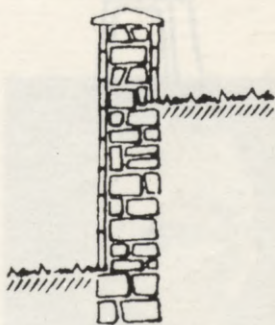
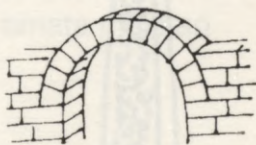
Daiļdārzniecība — sk. Dārzu māksla.

Dārzu māksla — dārzkopības nozare, kas aptver mērķtiecīgu dārzu, parku, apstādījumu un ainavu veidošanu.

Dārzu pilsētas — radušās Anglijā 20. gs. sākumā. To plānojuma pamatā ir likti ainaviskie principi — brīvs ielu plānojums un apbūves organizācija atkarībā no dabas apstākļiem.

Depozitārijs — vērtslietu, relikviju glabātava.

Speciālo terminu vārdnīca

Frīze — ornamentāli dekoratīva josla; arhitektūrā — antablementa vidusdaļa starp arhitrāvu un dzegu.

Heraldika — vēstures nozare, kas pētī ģerboņus; arī ģerboņu vai citu simbolisku zīmju kopums.

Memoriālā ainava — kādam vēsturiskam notikumam par godu vai mirušo piemiņai iekārtots parks vai mākslīgi veidota ainava.

Mensa — baznīcas altārī simbolisks ziedoklis, uz kura noliek evaņģēliju.

Monumentālā arhitektūra — arhitektūras nozare, kas ar tai raksturīgiem izteiksmes līdzekļiem, parasti sintēzē ar tēlotāju mākslu, cildina kādu lielu ideju, svarīgu notikumu.

Monumentālā skulptūra — skulptūra, kas cildina kādu lielu ideju, izcilu notikumu saistībā ar arhitektūru.

Nekropole — apbedījumu komplekss antikās pasaules zemēs, dažkārt arī mūsdienu lielpilsētās.

Obelisks — četrskaldņu akmens stabs, kas beidzas ar nelielu piramidālu smaili. Obeliskus cēla Senajā Ēģiptē piļu un tempļu priekšā, kā arī publiskos laukumos. Mūsdienās obeliski ir piemiņas simbols, un tos parasti ceļ notikuma vietā.

Osuārijs (franču val. *ossuaire* — kaulu kambaris). Verdenas osuārijā atrodas 300 000 karavīru mirstīgās atliekas.

Pilnplastika — brīvētāvoša, no visām pusēm aplūkojama skulptūra.

Propileji — monumentāla kolonāde.

Rotonda — neliela apaļa celtne, parasti parkā vai dārzā, kuras perimetru balsta kolonnas un kuru sedz kupols.

Stilobats — antikajā arhitektūrā kāpņveidīgs cokols.

Zemcilnis — tēlniecisks veidojums plaknē, kurš izvirzās no tās mazāk par 1/2 sava apjoma.

Aide Raimonds (dz. 1947), arhitekts — 16.

Aizpuriētis A., akmeņkalis — 75, 81.

Banders Pēteris (1902—1978), tēlnieks. Piedalījies Brāļu kapu skulptūru veidošanā — 81.

Barons Kārlis (dz. 1912), dārzu arhitekts. 1933. gadā beidzis Bulduru dārzkopības skolu. Pēc tam A. Zeidaka vadībā strādājis Rīgas dārzu pārvaldē, piedalījies Rīgas parku iekārtošanā. Pēc otrā pasaules kara vadījis Brāļu kapu ainavisko rekonstrukciju — 12, 44.

Bīkše Kārlis (1887—1955 Austrālijā), arhitekts — 52.

Birzenieks Aleksandrs (1893—1980), arhitekts, ilggadējs Latvijas Universitātes, Rīgas Politehniskā institūta mācību spēks. Daudzu pieminekļu, interjeru, celtnu autors. Rīgas Brāļu kapu komitejas Tehniskās komisijas loceklis. P. Federa vadībā piedalījies ansambļa arhitektūras projekta izstrādāšanā. No 1924. līdz 1931. gadam vadījis būvdarbus Brāļu kapos. Latvijas atbrīvošanas cīņu dalībnieks. Apglabāts Brāļu kapu Strēlnieku nodalījumā — 12, 53, 58, 60, 62, 67, 68, 72—74, 77, 80, 86.

Brencēns Kārlis (1879—1951), gleznotājs un vitrāžists — 79.

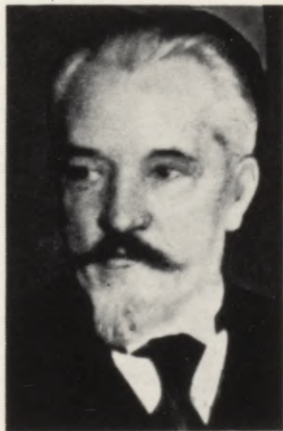
Cīrulis J., akmeņkalis — 75, 80, 81.

Drozdovs, akmeņkalis — 75, 81.

Dzenis Burkards (1879—1966 ASV), tēlnieks. Beidzis Štiglica centrālo tehniskās zīmēšanas skolu Pēterburgā. 1922.—1944. gadā Lietiškās tēlniecības meistardarbnīcas vadītājs Latvijas Mākslas akadēmijā. Ievērojams portretists un skulptūras tehnikas speciālists. Piedalījies konkursā par labāko Brāļu kapu pieminekļa projektu — 48, 52, 57, 58, 155.

Feders Pēteris (1868—1936), arhitekts, Pēterburgas Mākslas akadēmijas akadēmiķis. 1894. gadā beidzis Pēterburgas Keizariskās Mākslas akadēmijas arhitektūras nodaļu. No 1900. līdz 1906. un no 1911. līdz 1918. gadam Varšavas Politehniskā institūta profesors. Bijis arī Varšavas ģenerālgubernatora un Keizariskās galma ministrijas arhitekts. Kopš 1921. gada P. Feders bijis Latvijas Mākslas akadēmijas mācību spēks, kopš 1926. gada — profesors. Viņš lasījis lekcijas ornamentikā, stilu mācībā un kompozīcijā. Pro-

Ar Brāļu kapu
celtniecību un
restaurāciju
saistītie
mākslinieki,
arhitekti un
amata meistari

Pēteris Feders.

jektējis dzelzceļa stacijas (Asaros, Reņģē, Siguldā u.c.), kā arī sabiedriskās un dzīvojamās ēkas Rīgā, Jelgavā, Inčukalnā. No 1924. līdz 1936. gadam Rīgas Brāļu kapu komitejas Tehniskās komisijas priekšsēdētājs, radošā kolektīva vadītājs. Apglabāts Rīgā pirmajos Meža kapos — 19, 48, 49, 53, 59, 63—67, 70—72, 74, 76—78, 80, 132, 159, 160.

Grīnbergs Hermanis (1888—1928), gleznotājs. 1916. gadā strādājis Maskavā par scenogrāfu, nodibinājis žurnālu «Russkaja grafika». Piedalījies konkursā par labāko Brāļu kapu ansambļa projektu. No 1922. līdz 1928. gadam Latvijas Mākslas akadēmijas pasniedzējs — 48, 49.

Krūmiņš Arturs (1879—1969), arhitekts, arhitektūras doktors. Latvijas Valsts universitātes mācību spēks (kopš 1940. gada — profesors), arī arhitektūras vēsturnieks un publicists. Libreto autors pirmajai latviešu klasiskajai operai «Baņuta» (komponists Alfrēds Kalniņš). 1923. gadā piedalījies konkursā par labāko Brāļu kapu pieminekļa projektu — 52, 57, 58.

Krūmiņš Vilis (1891—1959 ASV), gleznotājs, grafiķis — 52.

Kufalts Georgs (1853—1938), daiļdārznieks, ainavu arhitekts. 1879. gadā sāk strādāt par padomdevēju Rīgas parku pārvaldē, pēc tam 36 gadus (līdz 1915. gadam) ir Rīgas parku direktors. Pēc G. Kufalta projekta iekārtots Vērmanes dārzs, Kronvalda parks, Arkādijas dārzs, Meža kapi, daļa no Mežaparka, kā arī Žagares parks Lietuvā, Polli un Repinas parks Igaunijā u.c. Pirmā pasaules kara laikā deportēts uz Vāciju. Tur strādājis par pedagogu savā specialitātē līdz aiziešanai pensijā. Sarakstījis grāmatas par dārzu mākslu — 20, 21, 23, 37—39, 42, 43.

Kundziņš Pauls (1888—1983 Kanādā), arhitekts, arhitektūras doktors. No 1919. līdz 1944. gadam — mācību spēks Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātē, no 1933. gada — profesors. P. Kundziņš bija viens no Pieminekļu valdes un Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja dibinātājiem. Daudzu dzīvojamo ēku, sabiedrisko ēku (Vispārējo dziesmu svētku tribīņu), interjeru autors. No 1922. līdz 1924. gadam Brāļu kapu komitejas loceklis un neilgu laiku tās Tehniskās komisijas priekšsēdētājs. Piedalījās konkursā par labāko Brāļu kapu pieminekļa projektu — 34, 37, 42, 48, 49, 52, 54, 62, 63, 66, 74, 77, 80.

Kuraus Edvards (1882—1930), būvuzņēmējs, vadījis Rīgas Brāļu kapu celtniecības darbus — 37, 62, 68.

Kezberis Jānis (1905—1989), arhitekts. Beidzis Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultāti. Piedalījies Brāļu kapu projektēšanā — 80.

Lamze Arnolds (1889—1945), arhitekts, pilsēt būvniecības speciālists. Beidzis Rīgas Politehniskā institūta Arhitektūras fakultāti. No 1923. līdz 1934. gadam vadījis Rīgas pilsētas jaunizbūves biroju. No 1919. līdz 1945. gadam arī Latvijas Universitātes mācību spēks — 85.

Laube Eižens (1880—1967 ASV), arhitekts, Latvijas Universitātes goda doktors. No 1907. līdz 1944. gadam Rīgas Politehniskā institūta un Latvijas Universitātes mācību spēks, kopš 1920. gada — profesors. Daudzu dzīvojamo un sabiedrisko ēku (Ķemeru viesnīcas, Rīgas pils un Latviešu biedrības nama rekonstrukcijas projekta) autors. Īslaicīgi bijis konsultants Brāļu kapu izveidošanā — 23, 34, 48, 49, 52.

Madernieks Jūlijs (1870—1955), lietišķās mākslas speciālists, mākslas kritiķis, publicists. Brāļu kapu pieminekļa projektu konkursa žūrijas komisijas loceklis — 53, 57.

Malvess Augusts (1878—1951), arhitekts. No 1919. līdz 1950. gadam Latvijas Universitātes mācību spēks, kopš 1944. gada — profesors. Piedalījies konkursā par labāko Brāļu kapu pieminekļa projektu. Sastādījis «Tehnisko vārdnīcu celtniecībai» — 52.

Maulics Nikolajs (1898—?), tēlnieks. Veidojis pieminekļus pirmajā pasaules karā un Latvijas atbrīvošanas cīņās kritušajiem karavīriem u.c., piedalījies Brāļu kapu tēlniecisko darbu izpildīšanā — 81.

Mauris Rihards (1888—1966 ASV), tēlnieks — 48, 52.

Melderis Emīls (1889—1978), tēlnieks. Darbojies portretu un monumentālās tēlniecības žanrā. Veidojis pieminekli Latvijas atbrīvošanas cīņu dalībniekiem Valkā u.c. Strādājis par pedagogu Valmieras un Rīgas Tautas augstskolā. Latvijas Valsts Mākslas akadēmijas profesors. Piedalījies konkursā par labāko Brāļu kapu pieminekļa projektu. Latvijas atbrīvošanas cīņu dalībnieks — 12, 52, 57.

Miza V., tehniķis, piedalījies Brāļu kapu tehniskās dokumentācijas izstrādāšanā — 80.

Plauciņš Leons (1903—1993), arhitekts. Kopš 1945. gada strādā arhitektūras pieminekļu aizsardzībā. Brāļu kapu restaurācijas komisijas loceklis — 12.

Plūksne Kārlis (1906—1973), arhitekts. Izstrādājis projektus daudzām sabiedriskām ēkām, it īpaši skolām, parkiem, pieminekļiem. Bijis Brāļu kapu restaurācijas komisijas loceklis — 12.

Purvītis Vilhelms (1872—1945), gleznotājs. Beidzis Pēterburgas Mākslas akadēmiju. No 1909. līdz 1916. gadam Rīgas pilsētas mākslas skolas direktors, viens no Latvijas Mākslas akadēmijas izveidotājiem, no 1919. līdz 1934. gadam tās rektors. No 1921. līdz 1944. gadam V. Purvītis vadīja Latvijas Mākslas akadēmijas Dabasskatu meistardarbnīcu. Piedalījies Brāļu kapu pieminekļa konkursā — 48, 53.

Rončevskis Konstantins (1875—1935), tēlnieks, arhitekts. No 1899. līdz 1918. gadam arhitektūras, tēlniecības un mākslas vēstures pasniedzējs Rīgas Politehniskajā institūtā un Rīgas pilsētas mākslas skolā. No 1918. līdz 1921. gadam Maskavas Augstākās tehniskās skolas un Maskavas Politehniskā institūta profesors, no 1921. līdz 1935. gadam Latvijas Universitātes un Latvijas Mākslas akadēmijas profesors. Žūrijas komisijas loceklis konkursā par labāko Brāļu kapu pieminekļa projektu — 53.

Saulītis Pēteris (dz. 1910), arhitekts. Izstrādājis projektus daudzām dzīvojamām un sabiedriskām ēkām, kā arī arhitektūras pieminekļu restaurācijai (arī Pētera baznīcai Rīgā). 60. gados piedalījies Brāļu kapu restaurācijā — 12, 17.

Šmalcs Mārtiņš (1904—1984), tēlnieks. Veidojis pieminekļus Latvijas atbrīvošanas cīņu dalībniekiem. Piedalījies Brāļu kapu skulptūru veidošanā — 12, 81.

Šmēlīngs Reinholds (1840—1917), arhitekts, akadēmiķis. No 1879. līdz 1917. gadam Rīgas pilsētas galvenais (vecākais) arhitekts — 23.

Štālbergs Ernests (1883—1958), arhitekts, LPSR Zinātņu akadēmijas akadēmiķis. Pēc 1917. gada Oktobra revolūcijas vada Pēterburgas Mākslas akadēmiju un tās Arhitektūras darbnīcu. No 1922. līdz 1950. gadam Latvijas Universitātes mācību spēks, no 1945. gada — profesors. No 1946. līdz 1951. gadam Zinātņu akadēmijas Celtniecības un arhitektūras institūta direktors. Vairāku nozīmīgu dzīvojamo un sabiedrisko ēku projektu autors. Kopā ar

K. Zāli strādājis, veidodams Brīvības pieminekli Rīgā un pieminekli kritušajiem Latvijas atbrīvošanas cīņu dalībniekiem Sudrabkalnīnā. Piedalījies Brāļu kapu komisiju darbā dažādās celtniecības stadijās — 14, 48, 52, 76, 156.

Tillbergs Jānis Roberts (1880—1972), gleznotājs, grafiķis, tēlnieks. Piedalījies Ļeņina monumentālās propagandas plāna īstenošanā Petrogradā. No 1911. līdz 1944. gadam — pedagogs dažādās mākslas skolās un studijās Rīgā. No 1921. līdz 1957. gadam Latvijas Mākslas akadēmijas profesors. Saņēmis uzaicinājumu piedalīties Brāļu kapu pieminekļa konkursā — 48, 49, 52, 156.

Tilmanis Osvalds (1900—1980), arhitekts, no 1957. līdz 1964. gadam PSRS Celtniecības un arhitektūras akadēmijas korespondētājloceklis. 1934.—1950. — 1956.—1965. gadā Rīgas galvenais arhitekts. No 1958. līdz 1980. gadam Rīgas Politehniskā institūta profesors. Piedalījies Latvijas atbrīvošanas cīņās. Brāļu kapu restaurācijas komisijas loceklis — 12, 14.

Tomsons, inženieris — 80.

Tone Voldemārs (1892—1958), gleznotājs. No 1925. līdz 1944. gadam Latvijas Mākslas akadēmijas mācību spēks. Žūrijas komisijas loceklis konkursā par labāko Brāļu kapu pieminekļa projektu — 53.

Ubāns Konrāds (1893—1980), gleznotājs. Latvijas Mākslas akadēmijas mācību spēks, kopš 1947. gada — profesors. Žūrijas komisijas loceklis konkursā par labāko Brāļu kapu pieminekļa projektu — 53.

Valdmanis F., akmeņkalis — 81.

Zāle (Zālīte) Kārlis (1888—1942), latviešu monumentālās tēlniecības pamatlicējs. Mācījies Kazaņas un Petrogradas mākslas skolās un augstskolās. Piedalījies Ļeņina monumentālās propagandas plāna realizācijā. Petrogradā izveidojis monumentālas Garibaldija un Dobroļubova bistes. 1919. gadā K. Zāle darinājis pieminekļa metu Sarkanajiem komunāriem Komunāru laukumā Rīgā. 1923. gadā Brāļu kapu pieminekļa projektu konkursā ieguvis pirmo vietu un tiesības šo arhitektoniski monumentālo ansambli veidot. Ar panākumiem piedalījies arī Brīvības pieminekļa metu konkursā — viņa projekts tika pieņemts realizācijai. Veidojis pieminekļus O. Kalpakam, A. Pumpuram, kā arī citu sabiedrisku darbinieku krūšutēlus un kapu pieminekļus privāto apbedījumu vietās dažādos

Kārlis Zāle.

Latvijas novados. Kopš 1936. gada K. Zāle ir Latvijas Mākslas akadēmijas profesors, Figurālās tēlniecības meistardarbnīcas vadītājs. Apbalvots ar Tēvzemes balvu un Triju Zvaigžņu ordeni. No 1924. līdz 1936. gadam viņš bija Brāļu kapu komitejas Tehniskās komisijas loceklis. Apglabāts Brāļu kapos — 7, 14, 18, 19, 49, 52, 54—62, 64—67, 70—73, 76, 78, 80, 82, 84, 87, 102, 114—117, 122, 124, 130—132, 135, 138, 144, 146, 148, 150, 154—160, 172.

Zaļkalns Teodors (1876—1972), tēlnieks, PSRS Mākslas akadēmijas īstenais loceklis. 1918.—1919. gadā piedalījies Ļeņina monumentālās propagandas plāna realizēšanā (piemineklis N. Černiševskim, L.O. Blankī, A. Skrjabinam, M. Musorgskim, leitnantam P. Šmitam). Kopš 1920. gada, dzīvodams Latvijā, veido portretus, figurālas skulptūras, statuetes, animālijas, medaļas, arī lielus figurālus monumentus (R. Blaumanim Rīgā, A. Kronvaldam Siguldā), kapa pieminekļus (J. Porukam, F. Bārdam, kopā ar B. Dzeni — E. Dārziņam u.c.). Piedalījies Brīvības pieminekļa un Brāļu kapu pieminekļa konkursā — 48, 49, 52, 57, 58, 70, 155, 156.

Andrejs Zeidaks.

Zariņš Rihards (1869—1939), grafiķis. No 1921. līdz 1936. gadam Latvijas Mākslas akadēmijas mācību spēks — Grafikas darbnīcas vadītājs. Apkopojis un popularizējis latviešu tautas mākslas materiālus. Brāļu kapu pieminekļa konkursa žūrijas komisijas loceklis — 48, 53, 150.

Zeidaks Andrejs (1874—1964 Kanādā), daiļdarznieks, ainavu arhitekts, autodidakts. Zināšanas ieguvis, strādādams G. Kufalta vadībā. No 1915. līdz 1944. gadam Rīgas dāru direktors. Pēc viņa projektiem iekārtots Ziedoņa dārzs, kā arī Miera dārzs, Kronvalda parks, Grižīnkalns (1905. gada parks), Dzegužkalns u.c. Viņš ir Brāļu kapu plānojuma un apstādījumu kompozīcijas autors. Brāļu kapu komitejas un tās Tehniskās komisijas loceklis — 7, 12, 14, 19, 21, 23, 27, 28, 34, 37—44, 48, 49, 51—54, 57, 60, 62—67, 69—71, 80, 82, 97, 101—103, 140, 157, 159, 160, 164, 171.

Zemdega (līdz 1935. gadam **Baumanis**) **Kārlis** (1894—1963), tēlnieks. No 1947. līdz 1962. gadam Latvijas Mākslas akadēmijas profesors. Piedalījies Brīvības pieminekļa projekta konkursā, kā arī Brāļu kapu restaurācijas komisijas darbā — 12.

The Brethren Cemetery in Riga

The Brethren Cemetery in Riga is the most outstanding memorial ensemble in Latvia. It is dedicated to those soldiers who fell during the 1st World War and fight for liberation (1915—1920). Approximately 2000 known and 200 unknown heroes lie buried in the Brethren Cemetery.

It should be noted that during the soviet occupation, burials were held in the cemetery, which conflict with the initial formation of the ensemble.

The Brethren Cemetery is located in the Northeastern part of Riga, five kilometres from the city centre and has a territory of approximately nine hectares.

The formation of the Brethren Cemetery can be divided into two periods. The first from 1915—1923, where the landscaping of the cemetery was formed in accordance with the recommendations made by the Director of Riga's gardens, Andrejs Zeidaks (1874—1964 Canada). This landscape has remained unchanged up until the present day. The second period was from 1923—1936, when the memorial landscape became a landscaped, architectonic and sculptural ensemble, following the plans of the sculptor Kārlis Zāle (1888—1942). The architectonic work was led by Professor P. Feders (1868—1936). Sculptors such as M. Smalcs, N. Maulics, architect A. Birzenieks etc. also took part in the layout of the cemetery.

It took 21 years to design the memorial ensemble. It was consecrated on the 11 November 1936 — remembrance of «Bearslayer Day» (Lāčplēša diena).

The ensemble, which is 457 m in length, is in three parts. «Reflection Way» with a 205 m long linden tree lined avenue; «Heroes Terrace» with the sacred flame, altar and oak tree grove; the grave area, with the wall of Latvia and group of sculptures at the end, named Mother and her fallen sons — sometimes also called Mother Latvia. All the final resting places of the soldiers, irrespective of their rank, have similar grave stones.

Passing through the gate, one can already see the statue of Mother Latvia. On approaching the statue along the linden «Reflection Way» and climbing up to the «Heroes Terrace», it reveals itself in all its simplicity and honesty. And it is only when one has reached the edge of the terrace, that the magnitude

and tragedy of the grave area is apparent. The unseen area reveals itself and the statue of Mother Latvia takes on a new significance. «Reflection Way» is cut short by the symbolic threshold, which cannot be crossed, for on one side are the living and on the other are the dead. The sacred flame burns as eternal remembrance.

The Brethren Cemetery ensemble, with its deep artistic expression is Latvia's national pride. It has no analogy in architecture and art history, throughout the world.

The landscape, sculpture and architectural language represent the nation's gratitude to the fallen heroes. The participation of the mourning nation is confirmed in the landscape, which uses elements of flora, characteristic of Latvian folklore — linden trees, oaks, beeches, briar roses etc. The sculptures are images of heroic ancient Latvian soldiers, which together with the heraldry, depict Latvia's regions in 1936: four culturally historical regions — Kurzeme, Zemgale, Vidzeme and Latgale, in addition to 19 districts and 59 towns. In the niche below the statue of Mother Latvia, there stands an urn containing 59 handfuls of earth — one from each parish in Latvia. The architecture is made of calcereous tufa, with the memorial design based on folk traditions.

The Brethren Cemetery has a total of 13 groups of sculptures, which have been formed as high or low reliefs. The entrance gate has two mourning pairs of horsemen. On both sides of the grave area, there are two vivid groups of injured horsemen; death has robbed them of their strength, but the heroic horses attempt to revive them. The central lawn of the grave area has a group of sculptures known as the Two Brothers. The most enriching group of sculptures is at the end wall. Four images on bended knee symbolise the regions of Latvia — Kurzeme, Vidzeme, Zemgale and Latgale. Above them on the wall is the «Struggle» motif, with a group of fighters gliding past as a strange vision. In the centre of the wall is the statue of Mother Latvia, which symbolises the nation's sadness and gratitude to the fallen heroes. A death mask of the known and unknown soldier is located in the wall, which divides the grave area from the Heroes Terrace.

The main gate is decorated with a large crest of Latvia and two crosses. Below the statue of Mother Latvia is the Large Cross,

which appears to bless the entire grave area. During the soviet occupation, these national and sacred elements were destroyed.

The Brethren Cemetery is the first memorial ensemble in Latvia and the sculptor K. Zāle was the initiator. Smaller architectural and sculptural ensembles are located elsewhere in Latvia — mainly at first World War battle fields and at the resting places of soldiers after the second World War. The layout and organisational principles of the cemetery have acted as an example for other memorial ensembles, which have been erected elsewhere in Europe after the end of the second World War — St. Petersburg, Berlin etc.

Remembrance of fallen soldiers follows ancient traditions throughout the world. Brethren Cemeteries, which in other countries may be known as the military or soldiers' cemeteries, often have large memorial ensembles, which make use of various forms of architectural and sculptural expression. An orderly arrangement of thousands of white crosses is characteristic of the first World War battle fields in Verdun, France. Arlington cemetery in Washington DC, USA is particularly scenic, with burial places located in the lawns.

The architect A. Zeidaks did not succumb to foreign traditions, but discovered a layout, which would reflect his understanding of what is characteristically Latvian. With this, a new memorial became known to the world, which did not inherit foreign principles of cemetery design, but created a new form. It was born out of the traditions of Latvian burial, took inspiration from the simple and sincere idea of the Latvian grave yard and took on the ethical and esthetic sculptural images, which have their roots in Latvian folklore.

Translation by Jana Tetere

Saturs

Leonīds Breiķšs. «Varoņi Brāļu kapos»	5
Brāļu kapi laikmetu griežos	6
Pa jaunu meklējumu ceļu	19
No Mežaparka priedēm līdz varoņu nekropolei	34
Veidojas jauna ainava	39
Konkursam gatavojoties	48
Konkurss noslēdzies	57
Sākas ansambļa veidošana	62
Nobeigumam tuvojoties	77
1936. gadā Lāčplēša dienā	82
Kad runā akmens un daba	85
Ozolu birzī pakāpjoties	103
Pa kapulauka takām	110
Pie Mātes Latvijas tēla	131
Izteiksmes spēku meklējot	155
Izskaņa	164
Paskaidrojumi, avoti un literatūras norādes	173
Brāļu kapi Kārļa Zāles radošajā mūžā	183
Speciālo terminu vārdnīca	185
Ar Brāļu kapu celtniecību un restaurāciju saistītie mākslinieki, arhitekti un amata meistari	187
The Brethren Cemetery in Riga — <i>translation</i> by Jana Tetere	193

Apsītis V.

Ap 776 Brāļu kapi. — 2., pārstr. izd. — R.: Zinātne, 1995. — 196 lpp., il. — (Latvijas arhitektūras un mākslas pieminekļi).

ISBN 5-7966-1111-9

Šī grāmata ir 1982. gadā iznākušās Vaideloša Apsīša monogrāfijas pārstrādāts un papildināts izdevums, jo tolaik par daudz ko vispār nedrīkstēja runāt.

Rīgas Brāļu kapu memoriālajam ansamblim ir izcila vieta Latvijas monumentālās arhitektūras pieminekļu vidū. Laika gaitā tajos apbedīti gandrīz divi tūkstoši pirmajā pasaules karā, Latvijas atbrīvošanas cīņās (1915—1920) kritušo karavīru. Ansambļa kopējais risinājums, tā viengabalainība, dabas, arhitektūras un mākslas sintēze, konsekventa sīkako detaļu pakļaušana kopējam uzdevumam — tas viss ir padarījis Rīgas Brāļu kapus par vienu no izcilākajiem memoriālās arhitektūras un mākslas pieminekļiem, par unikālu parādību pasaules arhitektūras un mākslas vēsturē.

UDK-p 71(474.3)

Vaidelotis Apsītis

The Brethren Cemetery in Riga

(Latvian Nature and Monument Protection Society)
Series «Monuments of Architecture and Art in Latvia»

«Zinātne» Publishing House

Riga 1995

In Latvian

OBLIGĀTĀIS EKSEMPLĀRS

Vaidelotis Apsītis

Brāļu kapi

Redaktore S. Cepurniece

Mākslinieciskais redaktors G. Krutojs

Tehniskā redaktore G. Sļepkova

Korektore B. Vārpa

Nodota salikšanai 95.21.01. Parakstīta iespiešanai 95.06.06. Formāts 60x70/16. Ofseta papīrs. Ofsetspiedums. 9,75 uzsk. iespiedl.; 8,24 izdevn. I. Pasūt Nr. 100573. Izdevniecība «Zinātne», Turgeņeva ielā 19, Rīgā, LV-1003. Reģistrācijas apliecība Nr. 2-0250. Iespiesta Rīgas Pauraugtipogrāfijā, Vienības gatvē 11, Rīgā, LV-1004.

Yestrichs Appa

Black alabaster

The Brothers Cemetery in Pisa

1881 1882

Large black and white photograph showing the cemetery in Pisa.

View of the cemetery from the street.

View of the cemetery from the street.

View of the cemetery from the street.

View of the cemetery from the street.

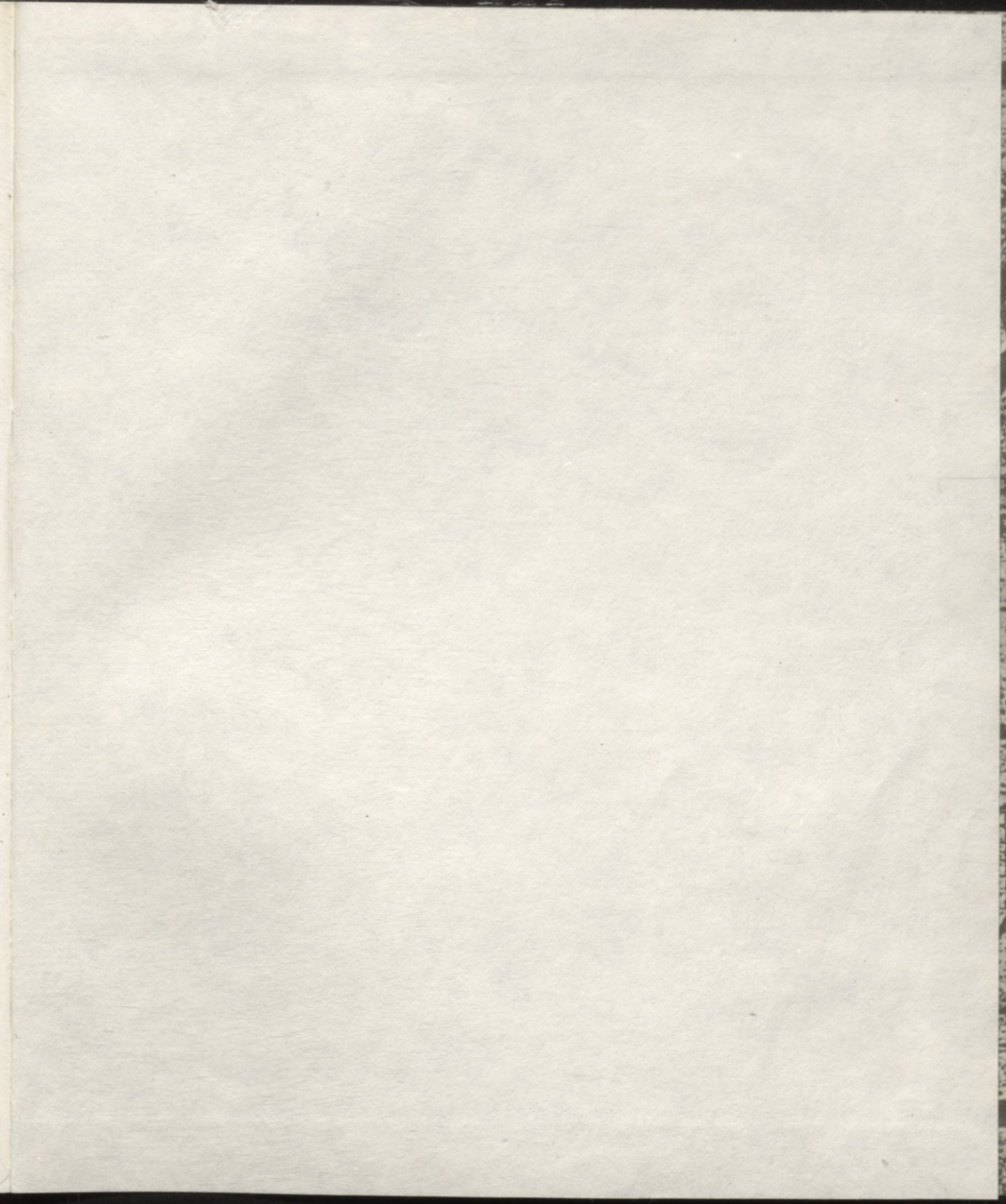
View of the cemetery from the street.

View of the cemetery from the street.

View of the cemetery from the street.

View of the cemetery from the street. The photograph shows a wide view of the cemetery with many tombstones and a street in the foreground.

COLLECTIONS ENSEMBLARS

Kontrolekzemplārs

42.5

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304091135

95-2
L 70

Sērija «Latvijas arhitektūras un mākslas pieminekļi» iepazīstina lasītājus ar celtnēm, celtnu kompleksiem un mākslas darbiem, kuri veido valsts kultūras pieminekļu nozīmīgāko daļu, stāsta par to rašanās vēsturi un autoriem, kā arī analizē šo pieminekļu vēsturisko un māksliniecisko vērtību, parāda to vietu gan nacionālās kultūras attīstībā, gan pasaules kultūras pieminekļu vidū. Sērijas darbi atspoguļo arī pavisam jaunus vai vēl maz pazīstamus zinātniskus faktus. Sērijā ietvertu darbu autori ir speciālisti arhitektūras un mākslas pieminekļu izpētes, aizsardzības un restaurācijas jomā.

Šī grāmata ir V. Apsīša darba «Brāļu kapi» otrs, pārstrādāts un papildināts, izdevums. Pirmoreiz tā iznāca 1982. gadā — vēl padomju okupācijas laikā. Gatavojot jauno izdevumu, autors saglabājis kā vēsturiski autentiskus agrāk minētos faktus, papildinot tos ar jauniem materiāliem, kuru izmantošana kļuva iespējama sakarā ar Latvijas neatkarības atjaunošanu. Tas deva iespēju plašāk un dziļāk izvērtēt Brāļu kapu tapšanas vēsturi un to stāvokli pēc otrā pasaules kara.

Brāļu kapu ansamblis ir izcilākais Latvijas arhitektūras, mākslas un memoriālās ainavas piemineklis, kam nav analoga pasaules kultūras vēsturē.

Sekos grāmata par klasicismu sakrālajā arhitektūrā.

